KÉT VERS MÁJUS ELSEJÉRE

Irta: ENDRE KÁROLY

1.

Odudból bujj elő,
Hadd társulok veled —
Neved?
Bogár.

Serkenj a föld alól
Himesre zöldelőn —
Neved?
Fű.

Harangvirág s ti többi nyiljatok,
Csermely csevegj, fák lombosodjatok,

Pihenjetek,
Daloljatok,

Most mindig tiszta holnapok
Köszöntenek reánk.

Odudból bujj elő,
Hadd társulok veled —
Neved?

Koromtól éktelen,
Beszédtelen,
Örömtelen,
Bosszulatlan,
Lankadt,
Bosszus,
Keserű —

Szám,
költség,
tényező,
kerék —

Hogy értenéd a májusi zenét?

Szemedben még a tegnapi szemét,
Füledben még a tegnapi siketség,
Torkodon még a tegnap nyelt ebéd —
S most hirtelen május szakad eléd!

Szagolnál? — Szagolj s a melleden a kén,
Fogódznál? — Fogódz — s a kezeden a lúg.
Dalolnál? — Dalolj — a motor belebúg.
Tekintenél? — Tekints — és megvakít a fény.

Testvér, hát jőjj felém —
Fonódjunk össze
Május reggel
Lugos szivekkel,
Lugos kezekkel
És keljünk utra seregekkel.

Hogy megtekintsük ezt a május reggelt,
Mely ugy miénk, mint miénk lesz a többi,
Ha nem kell küzdeni

S ismerd meg addig is,
Oduból jő elő,
Neve:
Bogár.

Serken a föld alól,
Himesen, zöldelőn,
A neve:
Fű.

Harangvirág s még sok, sok más, mi nyilik,
Csermely cseveg, fák vigan lombosodnak,
Dalolnak,
Pihennek,

S a holnapok mindig tiszta örömmel
Köszöntenek reánk.

(1919)

2.

Minthacsak most robbant volna szét a rét.
Mi volt eddig életünk? Csak fémbolétás hétről-hét.
Reggel megdagadt az izmunk, este kiszikkadt a szánk,
Vágyunkat a gépcilinder kattogása hajtogatta,
Simulásunk olajkanna öntögette szerteszét.

Miként mer a tavasz zöldje várni ránk!
Ölét eddig megtagadta s nyomorunkban meg se szánt.
Hogyha gyársziréna búgott, egyetlenegy lomb se súgott:
„Miért sietsz, hogy el ne késs, hisz véle minket elszalasztasz.“
Ám a csap sziszegve szólt: „Ha megszakadsz, ugy megmaradhatsz.“
Mindennapi kenyerünket igy adta meg Miatyánk.

Delejesen mért ér ma a napsugár!
Vérveres kemence nékünk különb melegeket tár.
Véle párolog a páránk, bár a bérbe nincs kikötve

S elég nagy a gyárkémény, hogy üszkös üdönket kiköpje,
Gomolyg a füst — néma vád — a nap felé tart egyenesen
S eltakarja delejes, szép sugarát a szennyes ár.

S máma mégis nékünk robban szét a rét!
Némán nyugszik vascsavar és gőz se szisszen, tűz sem ég.
Reggel megdagad az izmunk, minket hord e boldog bőség
S ugy fogad az erdő is, mint régóta várt ismerősét.
Ki volt az, ki létezésünk néki eddig eltagadta?
(Vágyunkat a gépcilinder kattogása hajtogatta)

Nézzünk széjjel: e z a birtok, e z a vár és e z a lét!
Minthacsak most robbant volna szét a rét.

(1923)

A MEGUJHODÓ VITALIZMUS

Irta: GEORGES BOHN

„Az intelligencia mérlegéről" tartott előadásában *Paul Valéry* nemrég nagyon érzékeltetően evokálta azt a kavarodást, mely félszázada minden téren végbement. Mennyi rombolás, mennyi ujjáalkotás szakitotta félbe az „intellektuális hagyományt"! Maga a tudomány is, mely felfedezései révén egyedüli okozója e kavarodásnak, mennyit szenvedett! A jelen pillanatban például mindenfele nagy visszhangot kelt „a determinizmus válsága"; filozófusok, fizikusok, biológusok vitatják a kérdést, s egyáltalán nem tudnak megegyezni. Mindez a vitalizmus uj offenziváját idézte elő. Különböző oldalakról csatlakoznak *Jacques Loeb*-höz, aki századunk elején állitotta fel az életjelenségek fizikai-kémiai elemzésének meglepő elméletét. Ennek a zseniális fiziológusnak a jóslatai egyremásra beigazolódnak. A vitális erők területe egyre szűkebb s a tudós mindinkább befolyásolja az élet megnyilvánulásait.

*

J. Loebnek 1899-ben sikerült először vegyi uton a pete megtermékenyitése s ma már több kisérleti-parthenogenétikus módszert ismerünk. Szénsav, vajsav vagy más hasonló szubsztanciák helyettesithetik a himelemet, a spermatozoákat. Hasonlóképpen megtermékenyithető a pete vér segitségével, szérummal vagy szövetkivonatokkal. A mesterséges megtermékenyités a kisérleti biológia egyik legcsodálatraméltóbb felfedezése s jelentősége nemcsak biológiai, hanem filozófiai is; számos tudományos probléma (mint pl. az immunitás kérdése) ezáltal nyert igazolást, a pathológiában pedig soha sem sejtett összefüggéseket tisztázott.

J. Loeb kisérletei az alacsonyabbrendű állatok tropizmusáról szintén nagy visszhangot keltettek. A fény vonzása esetében „fototropizmusról" beszélünk. A tropizmus gyakran kicsiny intenzitásu, mint pl. egyes édesvizi teknősöké; de elegendő a vizbe csepp savat önteni, hogy a tropizmus megerősödjék s az ellenállhatatlanul vonzott állatot a fény „rabszolgájává" tegye. A sav itt a katalizátor vagyis a kémiai reakciókat siettető szerepet tölti be. A tropizmusoknak, melyeket a pszihikai aktivitások első megnyilvánulásának szokás tekinteni, a kémiai jelenségekkel közösek

a jellemzői.

A felsőbbrendű állatok ösztönei persze sokkal komplikáltabb jelenségek mint a tropizmusok; de ezeket is ugyanolyan vegyi hatások határozzák meg. S ezt bizonyitotta be eklatánsan J. Loeb. Gondolatai következetes vezetésének igyekezete azonban olyan következtetésekre vitte, amelyek könnyen tulzásoknak tűnhetnek, mint pl. ez is: „Az erkölcs legmagasabb megnyilvánulásai, az elveiért önmagát feláldozó emberek cselekedete nem érthető sem a hasznosság, sem a kategórikus imperativus szempontjából. Lehetségesnek tartom, hogy bizonyos gondolatok hatása alatt vegyi módosulások történnek, például olyan benső szekréciók, melyek oly annyira fokozzák egyes ingerekkel szemben az ember érzékenységét, hogy az rabja lesz ezeknek az excitációknak, ugyanugy, ahogy az édesvizi teknősök a világosságnak, ha szénsavat öntunk a vizbe. Amióta Pavlovnak és tanitványainak sikerült a kutyánál nyál-szekréciót előidézni minden táplálék nélkül, puszta akusztikai és optikai behatásokra, egyáltalán nem képtelenség, hogy az, amit a filozófus gondolatnak vagy eszmének nevez a valóságban olyan folyamat, mely a testben vegyi módosulások előidézésére képes."

*

Ime pár egészen uj kisérlet az „anyai szeretet" vegyi meghatározottságáról az egereknél. Ha az egér mangánsó nélkül eleséget kap, normálisan fejlődik; a nőstényeknek normális a peteérési folyamata és a terhessége. A szülés után azonban a tejszekréció elégtelen vagy teljesen hiányzik s az anyák egyáltalán nem érdeklődnek kicsinyeik iránt. Másrészt: a normálisan táplált anyák ellenszenvvel viseltetnek a mangánsó nélkül táplált anyák kicsinyei iránt s nem hajlandók azokat szoptatni. A magyarázat: a mangánsó szükséges az agy alapon elhelyezett kis belső szekréciós mirigy elülső lebenyének szekréciójához.1 Ettől a mirigytől nemcsak a petefészek és az emlőmirigyek fejlődése függ, de közvetve, bizonyos értelemben a terhesség előtti és utáni idők ösztönei és pszihikai aktivitása is.

A másodrendű nemi jelleg meghatározottsága igy vetődik fel. Érdekessége elvitathatatlan s mindenekelőtt abban áll, hogy egyes belső-elválasztású mirigyek szekréciói ugy a pszichikai, mint az alkati karakterekre hatnak. Ha a kasztrált tyukba him-mirigyet oltunk taréja nő s a kakas verekedő és szexuális ösztöneit veszi át, sőt még kukorékol is. Másrészt; ha a kakasba folliculint (petefészek termék) oltunk vagy még inkább méhlepény kivonatot, úgy teljesen „elnőiesitjük" a kakast. Sőt: bebizonyosodott, hogy a nem (genus) már a termékenyülés pillanatában eldőlt; egyes tojásokból kakasok, másokból tyukok lesznek. Elegendő pár csepp feminin-hormont (folliculin) vagy him-hormont csepegtetni a tojás héja alá az embriőt betakaró hártyára, hogy a csirke neme megváltozzék. Ezt a kisérletet a fiatal strassburgi biológus, *Stephan Wolff* végezte. Az olyan tojások, amelyekből eredetileg himeknek kellett volna kikelniök androsteronnal (herekivonat) való kezelés után olyan interszexuális tipust adnak, melyek többé-kevésbé női karakterűek. A szükséges dózis egyáltalán nem nagy: elegendő 0.18 miligram androsteron a nőstények maszkulinizálásához és 0.0025 mgm. folliculin a him genitális sejtjének átalakitásához. Az operációt az inkubáció előtt 7 nappal lehet elvégezni.

*

Claude Bernard, bár az életjelenségek meghatározottságát hirdette, ugy vélte, hogy a laboratóriumokban sohasem állithatók elő az élő organizmus fermentumai. S mégis elérkeztünk ide is. Már gyártanak oxyda-

sekat, hormonokat (andrenalint 1905, thyroxint 1925 óta) és vitaminokat. Megtalálták a him és nőstény hormonok vegyi képletét s bebizonyitották, hogy a hormonok rokonai a cholésterolnak s termékei a mellékvesének, s a bőrben, agyban és a májban lelhetők; sőt: valóságos összeműködést állapitottak meg a cholesterol és a szexuális hormonok között. A cholesterol fontos szerepet játszik az „organikus védekezésben", lévén vérzés csillapitó és erős antitoxin. Bebizonyitották azt is, hogy a himhormon a himeknél s a femininhormon a nőstényeknél beoltva hatékonyan leküzdi a tüdőgyulladást. Másrészt az ultra-violett fény által besugárzott cholesterol „D"-vitamint hoz létre vagy calciferolt, mely az angolkór ellen nagyon hatékony orvosság. Az is beigazolódott, hogy a csontképződés folyamata szexuális- és más hormonok, valamint a vitaminok befolyása alatt áll.

A folliculin vagy egy másik vele kémiailag azonos szubsztancia fellelhető majdnem bárhol, még a tuberkulózis bacillusában is. Hatása a felsőbbrendű állatokra nagyon különböző; az agy erotizálása, a méh congestiója, mely a placenta kialakulásához vezet, tejképződés az emlőkben, egyes bacillusok elleni organikus védekezés, a csontrendszer elmeszesedése, stb. stb. E hormon akciójában szükségtelen a „cél" után kutatni s más hormonok akciójában még kevésbé: hatása az organizmusra a körülmények szerint hol jó, hol rossz. Különben a folliculin s általában a cholesterol különböző származékai rák-okozó anyagok.

Nézzük meg még a sterolok szerepét a pete fejlődése idején.

Az amfibiák petéivel folytatott gyakorlati vizsgálódás nemrég egy uj, nagyon fontos fogalom, az „organizátor", a ‚szervező' fogalmához vezetett. A vitalizmus és a finalizmus hivei örömmel fogadták ezt a felismerést, mert bizonyos cél felé való törekvést s a tökéletes végcél fokozatos megközelitését feltételezi. A béka petéjében két hemispherát lehet megkülönböztetni, egy felsőt és egy alsót. A két hemisphera határán már nagyon korán kirajzolódik egy parányi terület, amelytől a jövendő lény egész dorzális (háti) részének „organizálása" függ. Ha ezt a piciny központot elszakitjuk a helyéről s a pete egy másik pontjára oltjuk be, ugy magával viszi mindazokat a szerveket, melyek normálisan tőle függenek. Láthatunk azután olyan eseteket is, amikor a gyomor tájékán agy vagy hátgerinc képződik. Ezek szerint sikerült az organizátorból olyan anyagot kivonni, amely épp ugy hat, mint a sterol s a pete bármely részébe beoltva magával viszi az agyat, a gerinccsontokat, stb...

A „vitális erők" ellenségeinek sikere, hogy Claude Bernard „kimondottan vitális" jelenségeit: a növést és az egyéni fejlődést vegyi tényezők játékává tették.

*

Egy nemrég megjelent könyvében *Marcel Prenant* helyteleniti a mechanista biológusok „vulgáris materializmusát", mely egyszerűen fizikai és kémiai folyamatokkal akarja megvilágitani a vitális jelenségeket. Szerinte helytelen az élőlényt csak a fizikai és kémiai erők játékszerének tekinteni és mellőzni „vitális karakterét". Szerintünk ép' ellenkezőleg: Marcel Prenant téved, amikor mellőzni próbálja az „élő kovászt". Mindazok, amikről nagyjában az előbbiekben beszámolni igyekeztünk, vajjon nem azt jelentik-e, hogy ez a „kovász", amely eddig ugy tűnt, hogy nem tartozik az anyagot uraló törvények alá, egy szép napon majd meg semmisül? Hogy ez a nap még messzi — az biztos. Az ujjászülető vitalizmus becsületére válik azonban már az is, hogy erre számitani lehet.

KOMJÁT ALADÁR HAGYATÉKÁBÓL

SZERELMES VERS

Terülsz akár a föld:
telt nyugalommal és veszítő vésszel.
Dús, termő testedet
orom, öböl, isztmosz szaggatja meg.
Hajad viharfelhője torlik
a homlokod felett.
Hónod gödrében visító vércse fészkel.

Földindulásban, égzengésben
roppant tömegekkel elkeveredni veled!
S mint tüzes hógulya: égve
melled csúcsáról leszakadni a mélybe...
Oszt megpihenni.

Oldott tagjaid vize ringat.
Fürtjeid szomorufűz-lombja-
védő, hűsítő árnyékba takar.
Álomként úszik el a part:
erdők, ragadozók s az iromba
vad kőszálak mese-ködbe mosódnak.
S arcod most úgy hajol fölém,
mint pendelyes-koromba
jó dajka-arca anyámnak.

Szeretőm vagy. S anyám.
S egyszerű, dolgos mindennapos társam.
Vállalod gyenge válladdal a sorsunk.
S nem rísz, nem szűkölsz, nem alázkodol,
de lépkedsz egy-ütemre az asszony-sokaságban:
ki szövőgépbe öli erejét,
vagy tűbe ölti a szeme-világát,
vagy markot szed a bitang grófi tarlón,
vagy csákányoz mélyen a föld alatt.
S nem ri, nem szűköl, nem alázkodik.
De már emberül állja a sarat!
Törik? Tiporják? — Keményen visszacsap!
Bont puha nyoszolyát, de bír ő bizony vetni
halálos ágyat is.
S fiait megtanítja gyűlölni és szeretni:
gyűlölni nagy, olthatatlan gyűlölettel
a véren-hízott, telhetetlen tábort,
s szeretni nagy, holtig-hű szerelemmel
a magafajta-népet!

Hozzájuk s hozzád bókol ez az ének.

ÖRÖM

Had' énekeljek máma örömet!
Örömet ezen a vérfekete földön,
ahol az ember régen elfeledte,

hogy tejtestvére ő
vadnak, cserjének,
magasodó fának,
zudúlt erőnek,
tűznek, áradásnak.
Had' énekeljek máma örömet!

Dajkál a völgy. Ő pihenés örömje!
A napfény egybefürdet élőt és „holtat".
Bizsereg a jó rögbe
Neszez a gyökér-rengeteg:
minden ízembe friss szálat bogozgat.
Imettség? Álom?
Fekszem boldog-esetten.
Keveredő sodrában a világnak
hol az én testem?
Izes nehéz tej ömlik el a számon.

Boldog bódúltság. Boldog ébredés.
Kaszások döntik az érett vetést.
Most pillantásuk gondtalanra szépül.
Most nincs szemünkben éhség,
csak rakott asztagok,
csak a pirult mag
s az aprónépnek képe,
ki körülüli estidőn az asztalt
s fal, teli szájjal, a roppant kenyérbül.

Ő meghajtott, zubogó vér!
Játszó, szikrázó fiatal indulat!
Futásod, lángod örökkétig tartson!
Marokszedő lány hajladoz a tarlón.
Szépen lép. Combja dombosan feszül.
S anyányi melle érző-gyenge bogja
átlés a gyolcson:
szimatolón, akár a kölyök-macska orra...

Állok az összerohant elemek,
a zuhogó nap,
csirás szagok, vad meglobbant szinek
forgatagában.
Most, most, most elmos a győztes gyönyör! —
S állok vacogva: nem moccan a lábam.

Fogadj be nagy víz: természet, teli élet!
Karom kardjával hadd hasítsam
a makacs bukkanó habot!
Hadd mossam le facsaró nappalok,
facsaró éjszakák vérverítékét!
Fogadj be nagy víz! Sodorj, sodorj
ember nem-látta partok,
a méltóságos tengerek felé!
S ha lankadok,
ha holtfehérre válva
mégis ordítanék: segitség! —
boríts el, sodorj a halálba...

ROBERT DAVID: BALLADA FRANCOIS VILLONHOZ*

Forditotta: BERKÓ SÁNDOR

Míg lógni fogok, Mesterem,
s míg a végzetes kötelet
az állam alá tekerem,
hadd utánozzam éneked.
Gyöngyházból vannak gombjaim.
Ó, volt valaha vigasság itt.
A század áldozata vagyok,
én, örök diák, Róbert Dávid.

Vagy fojtsam el beszédemet
és menjek éhesen tova?
munkám s gyermekem nem lehet...
Ha lopnék, sem lenne csoda.
Hallgass, biztatom lányomat,
meghalok... ám lesz új világ itt —
és megsimítom a homlokát,
én, örök diák, Róbert Dávid.

A szeméten, ha ébredek,
s ha jó kedvem van, s álmaim
raja lepkeként átlebeg
a valóság korlátain,
a gyerekeket figyelem
s nem lehet, hogy e bús csodát itt,
amelyben élnek, meg ne lássam,
én, örök diák, Róbert Dávid.

AJÁNLÁS:

Még egy tyúkot se bántottam.
Érzéketlen gyomrom vásik,
halok, orrommal a nyomorban,
én, örök diák, Róbert Dávid.

A S S Z O N Y F Ő Z T E É T E L

Irta: SELLYEI JÓZSEF

Az ördögsuhaj ellopta a szántó parasztember ebédjét. De csak azért lopta el, mert minden este be kellett számolnia valamilyen csintalan gonosztettel az ördögök királyának — s nem azért, mintha éhes lett volna.

De az ördögök királya, aki minden egyes parasztember dolgát jól ismeri, most nem dicsérte meg a suhajt a csintalanságáért, hanem a károsult parasztember pártjára állt, a védelmébe vette.

Ugy megszidta a kis suhajt, hogy az ugyancsak megpirosodott a szégyentől. Aztán szigorú parancsot adott neki, hogy tegye jóvá a hibáját, valamiben legyen annak a parasztembernek a segitségére.

Másnap az ördögsuhaj, mint munkanélküli szolgalegénike sétálgatott a határon. Olyan embernek látódott, akit a gazdája elzavart magától valami bűn miatt és most nincsen semmi dolga, csak a pacsirták ének-

* L. Birálataink közt Sándor László cikkét.

lését hallgatja a zengő világban.

Amikor a parasztember a földje végiben uj barázdába fordult, akkor a suhaj megállott mellette, hasznos munkát köszönt. A gazda visszamondta a fogadj-istent. Akkor a suhaj beszédbe elegyedett vele és aztán már vele járt a földje hosszán.

A gyeplőket tartotta, amik a lovak szájáig nyultak, hogy egyenes irányban lehessen megtartani őket. Az ostorral is szaporán pattogott, hogy a lovak vidámabban lépegessenek. És megegyezett a gazdával, hogy akkortól fogva a szolgája marad.

A gazda eltűrte, hogy a suhaj a szolgája maradjon, mert egészen ügyesnek találta és az a bohó még fizetést sem alkudott ki magának. Nem akart semmiféle fizetést, csak ott maradni a lovak mellett és pattogni az ostorral a lovak feje fölött.

Estélig szántották azt az ugarföldet. Este hazamentek a faluba, hogy kipihenjék magukat másnapra, a további szántó munkára.

A vén parasztembert csak nagyon szegényes vacsorával várta haza a fiatal menyecske-felesége, aki azt is rossz szemmel nézte, hogy a suhaj a házban marad.

De a gazda csak megcsöndesitette haragos feleségét, a suhaj is az ujdonsült gazdasszonyát, mert furulyát keritett elő a zsebéből és szép nótákat fütyörészett rajta a holdas éjszakában.

A parasztember másodnap reggel későcskén kelt föl, de csak még biztosabb volt a nyugodalmában, amikor látta, hogy a suhaj már mindent előkészitett a napi munkához.

A lovak meg voltak etetve, meg voltak itatva, meg is voltak kefélve, hogy csak úgy csillogott a szőrük. A kocsin is már fönt volt az eke, talyiga, minden szerszám. De, hogy a borona egyik felét a suhaj nem tette föl a kocsira, azt a gazda nem vette észre.

A suhaj azonban tudta, hogy mit csinál. Mert ő jobban ismerte a gazda életkörülményeit, mint a gazda maga. De sem a céljáról, sem a szándékáról nem szólt senkinek semmit.

Fölkerekedtek a két piros lóval a gazda és a suhaj és elmentek a határba, hogy fölszántsák azt a földet, amelyet az előző napon nem végeztek el. Ott kurjantotta el a suhaj, hogy:

— Hanem nini, a borona felét bizony otthon felejtettem én!

— Az bizony nincsen itten, te suhaj — igy a gazda.

— El is szaladok érte ezen nyomban — biztatta meg a suhaj a világot. — Amikorra kelmed befogja a lovakat, meg egyet kerül, akkorra már itt is leszek én.

És ahogyan ezt kimondotta, már a nyakába is kanyaritotta a lábait és elszaladt a faluba, a parasztember nádfödeles háza udvarára.

A menyecskénél akkor már éppen ott volt a szeretője, a falu papja. A szobában szerelmeskedtek, turbékoltak. De egyszerre csak a menyecske kinézett az ablakon és meglátta a suhajt, aki a ház felé szaladt.

Hirtelen az ómáriumba bújtatta a papot, a benne lógó ruhái közé, hogy láthatatlan legyen. És már a pitarajtóban várta, minek jön vissza a suhaj a határból?

— Minek gyüttél vissza? — kérdezte tőle.

A suhaj ijesztőt mondott:

— Azt parancsolta a gazdám, hogy a kelmed ruháit mind nyalábolja össze az ómáriumban és vigyem föl a templomdombra megszáradni, mert már egészen megpilisznyésednek.

— Bolond a te gazdád! — fakadt ki az asszony. — De hát azt én is megcsinálhatom, hogyha szól valaki. Te csak ereggy vissza szántani

földet.

De a suhaj nem hagyta magát:

— Egyenes parancs volt az én gazdám szava. Az én dolgom az, hogy engedelmeskedjek neki. Nekem engedelmeskedni köll annak az embernek, aki fölfogadott a szolgájának .

Nem szólt több szót, hanem berobogott a szobába, kinyitotta az ómárium ajtaját, átnyalábolta a benne lógó ruhákat és az egészet cipelte kifelé a házból.

Akkor a pap megszólalt a ruhák között:

— Háromszáz koronát adok itten neked, hogyha rögtön elengedsz és csöndben maradsz.

Ráállt a suhaj az ilyen alkura. Kiengedte a papot a ruhák közül, a ruhák szárítását rábizta az asszonyra, a vállára vetette a fél boronát és visszaszaladt a szántóföldre.

A pénzt a gazdájának adta, azt mondotta rá, hogy az asszonya küldi, a gazda csak tegye el ezt a jövedelmet, majd jó lesz valamrie.

A vén paraszt csak elbámult, nem értett semmit a suhaj locsogásából. És este, amikor hazajöttek, megkérdezte a feleségétől, hogy hol szerezte azt a nagy summa pénzt, amit neki küldött?

Az asszony már sejtette, hogy a suhaj nem árulta el az igazat, hát ilyen mesét mondott:

— Az édesanyám küldte Királyrévből, hogy vegyek rajta perkálszoknyát. De éppen mostan nem köll nékem a perkálszoknya, hát elküldöttem azt a pénzt kigyelmednek, jobb lesz neki, mint hogyha nálam volna.

— És én vegyek neked perkálszoknyát? — kérdezte a gazda borongósan.

— Ne vegyen nekem semmit, tegye oda a pénzt, ahova kigyelmednek köll.

— Ezer helyre köll — mondotta a gazda — és a meg nem fizetett adó, a lejárt bankbéli váltó jutott rögtön az eszébe.

Nem is firtatta egy szóval sem tovább, hogy hogyan került idáig a királyrévi anya pénze, és miért ennyi, nem több, vagy nem kevesebb. Fáradt testével lefeküdt az ágyba, hogy másnapra kipihenje magát.

Másodnapon reggel a hámfát felejtette otthon a suhaj és amikor a mezőről visszajött érte, a menyecske a buzás verembe bujtatta el a papszeretőjét.

— Minek jöttél haza? — kérdezte a suhajtól mérgesen, hogy már másodszor zavarta meg a szerelmeskedésüket.

És mondotta a suhaj:

— Hazaküldött a gazdám, hogy füstöljem ki a búzás vermet becsületes zsupplánggal, hogy a zsizsikek elpusztuljanak benne.

És meg is gyujtott egy zsuppot és úgy füstölte a búzás vermet, hogy a pap majdnem megfulladt ott a verem mélyén.

Háromszáz koronás hallgatás dijért kiengedte a papot a búzás veremből, aztán a vállára kapta a hámfát és visszanyargalt vele a mezőre.

Harmadnapon az eketalyigát felejtette le a kocsiról és amikor visszajött érte, a menyecske a birkaólba bujtatta a papot. Leültette ott a sarokba és még be is takargatta a birkák trágyájával, hogy csak láthatatlan legyen.

De a suhaj előtt bizony hiába takargattak láthatatlannak valakit.

— Minek jöttél megint haza? — kérdezte a menyecske még mérgesebben, mint az előző napokon.

— Annak, hogy kihányjam a trágyát a birkaistállóból — felelte a

suhaj az asszony nagy ijedtségére és rögtön elő is keritette a vasvillát, a lapátot és a söprőt.

Háromszáz koronáért esett meg, hogy a suhaj a papot nem dobta ki lapáton az ólból, a bárányok golyós ganajával.

Az asszony esténkint kitalált mesékkel hitegette a férjét a pénzküldések dolgában és az embere mindent elhitt neki.

Negyednapon a pap is fölkerekedett az ő fehér lovaival és szántani ment a határra. A menyecske azt igérte neki, hogy majd jó ebédet főz és kihozza azt a papnak a mezőre.

A férjének sohase vitt ebédet a határra. A férje szalonnát szokott ebédelni a tarisznyából, vagy túrós gomolyát, ugyhogy az asszonynak ővele sohase volt különösebb gondja.

De nem is tudta a méla parasztember, hogy micsoda történetek vonatkozásai fickándoznak az ő háza tájékán és a suhaj, akármennyire is vigyázta a gazdája dolgait, mégse volt árulkodó természetű, aki mindent elmondjon neki. A suhaj mindenről tudott, de csak maga csinálta a dolgait, a gazda tudta nélkül.

Akkor is, délben a suhaj fehér lepedőkkel takargatta be a piros lovaikat. Amikor az asszony ebédhordó szándékával körülnézett a falu végéről a határon, akkor a férje fehérlepedős lovait gondolta a pap lovainak, hát feléjük indult a dűlőuton.

Amikor már közelebb ért hozzájuk és megismerte őket, akkor már tudta, hogy nem oda ér el, ahova elindult: a pap egy dűlővel odább van kelet felé. De már nem mert eltérni az egyenes útról, mert látta, hogy őt is felismerte csodálkozó embere.

Zavartan hebegte el az asszony, hogy ebédet hozott neki, mert már megunta otthon az egyedüllétet és kikivánkozott a jószagú vetések közé.

Méla embere nem is törődött szapora szóáradatával. Örült annak, hogy ime, egyszer meleg ételt is ehet a határon, jó tyuklevest és túrósrétest. Őt csak idáig érdekelte az egész dolog és az se ütött szeget a fejébe, amikor igy beszélt az asszony:

— Amott meg a papunkat látom deleltetni. Az az Istenszolgája imádkozni szokott értünk. hogy a Teremtő Isten jó termést adjon a földjeinknek. Nincsen a papnak asszonya, aki friss ételt főzzön neki. Én ezt a siskákat meg elvinném neki, hogy egyszer ő is asszonyfőzte ételt ehessen.

Mert annyi volt az az étel, hogy meg se ettek mindent, a turósrétes se fogyott el mindahány, a siskához meg éppen hozzá se nyultak.

— Majd én elviszem neki azokat a siskákat — kurjantotta a suhaj és már föl is kapta a kosarat, amiben a siskák voltak és szaladni kezdett a pap felé.

Csak egyetlen dűlön kellett végigmennie, hogy odaérjen a pap kocsijához. Hát amint a barázdán végigment, a siskákat mind belepotyogtatta a barázda aljába, ugy hogy üres volt a kosara, amikor a paphoz ért.

Szétvetett lábakkal állott meg a pap előtt és magasra emelt szóval beszélt, minthogyha hadüzenetet hozott volna ellenséges királytól:

— Azt mondta a gazdám, hogy kigyelmed ne mérgesitse őt még itt is, vesszen el a határból, bujjon el valahova a pokolba, mert ő idejön és agyonveri kigyelmedet, amiért elcsábitotta az ő hites feleségét.

Azzal el is fordult a paptól, visszaszaladt a gazdájához és annak azt mondotta, hogy a pap délideji beszélgetésre invitálja a gazdát addig, amig a lovaik még nem ették meg a korpás szecskát, hát menjen oda.

A gazda föl is kerekedett és el is indult a barázdán végig. Ott sorba

megtalálta az elhullajtott siskákat. Nem tudta mire vélni, hogy az ő ügyes szolgája igy elhullatta őket, hát egyenkint mind fölszedegette őket és berakta a kötényébe. A pap azt hitte, hogy a gazda göröngyöket szedeget ellenevaló fegyvernek, hát gyáva ijedelemmel futott el a folyó felé, hogy ott valahol a sűrű bokrokban megbujjon a halálos veszedelem elől.

A parasztember nem értette meg a pap futását, de fáradt lábaival nem is eredt a nyomába, hanem visszafordult a saját kocsijához.

— Mindent tud a gazda és agyonveri mindakettejüket — riasztott rá a szolga az asszonyra is. És az asszonyra is rászakadt az ijedelem és amikor az embere a kocsihoz közelebb ért, ő is futásnak eredt, hogy megmenekedjen a veréstől.

A parasztember még butább lett az ilyen történések nézésében. A suhaj akkor megmagyarázta neki a dolgok összefüggéseit. De ő csak legyintett a kezével és nem látszott örülni annak, hogy igy megtisztult a házatája, családi élete.

Neki a vérében csörgedező ösztönök diktáltak. És azért befogta a lovakat a szántáshoz és csak lépegetett az eke nyomában, minthogyha semmi megbolygató se történt volna vele sohase.

NAGY ISTVÁN, A FESTŐ (1873—1937.)

Irta: DÉSI HUBER ISTVÁN

Nagy István művészete olyan, amilyen az élete volt: komor, társtalan, sulyos. Nehéz meghatározni a helyét festészetünkben, nem tartozott egyik iskolához sem és stilusát nem lehet levezetni az előtte élők vagy a kortársak munkáiból. És mégis: talán-talán a legtörzsökösebb magyar festő volt, akinek vérében, indulataiban ősi örökségként régi kietlenségek, rég volt bajok és nagy nekifeszülések láza lüktetett. Mig élt, kevesen tudtak róla, és még kevesebben szerették. A konzervativoknak tul nyers volt, a haladóknak tul avitt: pedig nem volt se ez, se az — festő volt.

Nyugtalan festő és nyugtalan ember. Kóbor nomád, aki szüntelenül vándorolt egyik helyről a másikra. A Csiki hegyek közül jött, Pesten tanult, járt Münchenben, Párisban, Rómában, de mind ennek kevés köze volt művészetéhez. Töretlen lélekkel jött vissza a Nyugat nagy városaiból, az maradt, aki volt: vidéki, a rög gyermeke; nem festett ott, a rajz sem izgatta különösen, csak ismerkedett, látott, s amit magábaszivott, nem változtatta meg az eszejárását, — izesebbé tette.

Járta a muzeumokat, nézte az életet, figyelte az embereket, majd hirtelen lendülettel otthagyott mindent és hazajött dolgozni. Elbujt a székely erdőkben, meghuzódott a Gyilkos tó körüli rengetegben és rajzolt, rajzolt szakadatlanul. Később a nagy magyar Alföldet kóborolta be. Egy csomó papirral, krétával a markában, járt a tanyák közt és közben rajzolt, mindig rajzolt. Lerajzolta a földeket, a házakat, a fákat, a vihart, a végtelenbe vesző messzeséget, az ott élő embereket. Ha utolérte az éjszaka, lefeküdt a földre, vagy behuzódott egy szénakazalba, csűrbe és másnap ment tovább. Elbeszélgetett az emberekkel, tudott a nyelvükön s azok szivesen ültek modellt neki. Meg kell nézni, micsoda arcok kerültek igy papirra: barbár, sötét férfifejek, kiszáradt, ráncos, vén nénikék, itt egy busa parasztkoponya olyan széles, konok, kimozdithatatlan,

akár az élete, ott egy apró, pösze kisleány, nagy, nagy szemekkel; ez amint ép' nyiladozik, az félelmetes elhasználtságában. Mennyire egyek, mennyire mások. Közös a sorsuk és mégis mily különböző az életük. A szürke, mit szürke: a fekete lét apró szimbolumai ők. De marokra fogva, magasra tartva, uj fénybe mártva, és ez adja meg jelentőségüket.

Különös festő volt ez a Nagy István. Nem szerette a műtermet, a műhelyt, nem alapozott vásznat, nem csinált tanulmányokat készülő nagy kompozíciókhoz, nem gyártott theoriákat, nem vitatkozott hajnalig formaproblémák fölött, nem volt világnézete... azaz, hogy fenét, persze, hogy volt neki is, csak nem beszélt róla, nem imádkozott hozzá festés előtt, nem keseritette meg az életét principiumokkal, mint mi. Ugy festett, ahogy az ösztönei diktálták és az öszönei jók voltak. A transzilvániai hegyek, az alföldi puszták, s a dunántuli dombok közt járva mindig a tájat nézte, az embert, de bennük önmagát, a fajtáját, a népét. Mert ez volt Nagy István nagy ereje — a nép! Ahogy igy elgondolkodom, hova is tegyem, hogy határozzam meg a dialektikus módszer segélyével helyzetét, osztályát, bevallom, zavarban vagyok: Nagy István művészetét nem lehet ide vagy oda tenni, mert osztályjellege elmosódott, talán nincs is neki: népi jellege van, a szó igazi, emelkedett értelmében. Ha nem fenyegetne a faji misztika veszedelme, most kifejteném, miért népi az ő festészete. De még igy is meg kell tennem. Nagy István műveihez nem közeledhetünk, csak rációval, s a módszeres elemzés hideg fénye nála cserben hagy. Képei kemény vonalakból, sűrű tónusokból felépitett bárdolatlan fejeket, irombarajzú, nagy foltokból durván összerótt tájakat ábrázolnak, itt a sötétség fojtottan gomolyog, ott a fény suhanva árad, az egyik fej szinte fintorba merevül, a másik valami paraszti fenségességbe kerekedik. Olyanok, mint az erdőn a fák. Némán, görcsösen őrzik karakterüket, de értelmüket csak egymástól kapják meg. Rideg művészet ez, benne a tájban, életfoglalkozásban és származásban, közös sorsban kialakult ember jelenik meg: a nép ugy, ahogy századok folyamán testet öltött. Nagy Istvánban a népi öntudat élt lebirhatatlan erővel és anélkül, hogy politikába tévedt volna, vagy talán ép' azért, mágikus biztonsággal haladt a maga utján, hogy eleget tegyen küldetésének.

Érdemes végére járni különös viselkedésnek: ez a festő szüntelen nyugatra vágyott, de ha ott volt, nem csinált semmit, nem nyelte magába, mint a többi festő a kor szellemi áramlatait, az uj festői módozatokat, nem végzett semmiféle kutató munkát, s nem volt kiváncsi a francia vagy az olasz művészi életre: egész nap a Grand Café-ban, vagy valamelyik osteriában ült, vagy a képeket nézte a különböző galériákban. Valami különös befelefordult érdeklődéssel. Azt értem ez alatt, hogy nem közölte soha senkivel azt, amit a képekben észlelt, vagy amit előttük érzett, s ami utánuk kigyulladt benne; egy hasonlat tolakodik a tollam alá: ez a festő, mint valami elkésett keleti barangoló nomád járta a Nyugat városait. A lelke bizonyára kifényesedett, csordultig telt az ott látottaktól, de fukar paraszt módjára megtartott mindent, hazavitte az egészet magának és ép' ezzel őrizte meg érintetlenül azokat az élményeket, amiket a századok biztak reá és az ujakat, amiket ő szerzett hozzájuk odakint, hogy a teremtés nyomon nem mindig követhető utjain sürítve adja vissza őket rajzaiban.

Nagy István mindig rajzolt, helyesebben rajzolva festett, mert ebben is elütött a többitől. Mig mi, mindegy, hogy melyik generációt veszem, mohó intellektuális érdeklődéssel fordultunk az uj stilusok felé és iparkodtunk tudatosan felhasználni eredményeiket, ő az ösztöneivel

nézte azokat. És azt hiszem, azokra hallgatott akkor is, amikor elfordult a komplikált technikáju olajfestéstől és megelégedett a hasonlithatatlanul szerényebb szénnel, krétával és szines krétával. Amennyit vesztett, annyit nyert ezzel a lemondással. Minden festő tudja, aki magasabb céllal áll az állvány elé, hogy mily sokat veszit a mesterséggel folytatott harcban: hogy mily kevés lesz a kifejezésben az a sok, ami képzeletében él. Paradox, de ez a nehézség, ez a veszteség a tehetséggel nő. Ez magyarázza, az igazán nagyok titáni küzdelmeit, szenvedéseit. Nos, Nagy István igazi székely furfanggal megkerülte ezeket a nehézségeket. Nem mondom, hogy kitért a küzdelmek elől, azt sem, hogy kevesebbet szenvedett ezáltal, csak azt állitom, hogy ösztönösen olyan helyre csalta őket, ahol megbirkózhatott velük. Szénrajzaiban, melyek nem rajzok, hanem két szinnel: fekete-fehérre festett képek, igy sokkal szabadabban, mai szóval: gátlásmentesebben adhatta vissza azt, amit látott és ami bensejében égett. Ugyanigy volt a hatásokkal is. Kimutathatóan nem hatott rá senki. Ő ugyan mindenkitől felszivta azt, amire éppen szüksége volt, de csak azt. Rajzaival kapcsolatban Rembrandt nevét szokták emlegetni, de ez nagyon felszines megállapitás és nem is állja meg a helyét.

Rembrandt univerzális zseni volt, aki a festés minden csinját-binját tökéletesen birta, emellett, tudott dolog, mindig komponált. Nagy István soha. Ebben az egyben egészen korának gyermeke volt: miként a naturalisták, ő is mindig a természet egy szeletét, egy darabját szakitotta ki, ugy ahogy az éppen a szeme elé került. Hogy mit gyömöszölt ebbe a darabba, az persze más lapra tartozik. De ha csak a rajzaikat tesszük egymásmellé, akkor sem állja meg a helyét az összehasonlitás. Rembrandtnál a fény feloldja, az árnyék összemossa a formát, Nagy Istvánnál tömöriti azt. Rembrandt szabatosan, kulturáltan beszél és gondosan cizellálja azt, amit mond, Nagy István fél mondatokban közli mondanivalóját, nála egy-egy szóba, felkiáltásba sürüsödik minden. Szűkszavú, barbár müvészet az ővé, mig Rembrandté csillogó, dús. Hogy mindketten szegény embereket festettek, helyesebben, hogy Rembrandt is festett szegény embereket sok minden más között életének egy szakaszában, nem jelent semmit. Rembrandtból a kulturember beszél, Nagy Istvánból az ősprimitiv mai utóda. Társtalan művész ő, akit önmagában kell szemlélni és értékelni.

Mi jellemzi tehát Nagy István művészetét? *Lyka Károly* pontos meghatározása szerint: *negativ erényei.* „Ez az ember nem utánoz senkit. Sem technikában, sem előadásban, sem a dolgok meglátásában, sem abban, hogy mit érdemes megfesteni, mit nem, sem a képszerűség elgondolásában, sem a művészetről való koncepció dolgában. Ezek fontos negativumok, de értékessé csak vérbeli tehetség kezén válnak. Mert ezek révén képes egyéniségét hiány nélkül adni".

Ez Nagy István karakterének, a művésznek, az embernek, legjelentősebb vonása. Ez védte őt meg külföldi csavargásaiban a kor divatos áramlataitól és vezette itthon a néphez.

Korunk egyik jellemző vonása a származáshoz való ragaszkodás. Régebben a paraszt, vagy a munkássorból felkerült művész sietett elfelejteni és elfelejttetni, honnan került napfényre és azon volt, hogy minél tökéletesebben beilleszkedjék a magasabb társadalmi rétegekbe. (A példák annyira közismertek, hogy felesleges külön hivatkozni rájuk.) Ma büszkék származásukra és kitartanak mellette. A feltörő osztályok küzdelme, mozgalmuk feszitő ereje öntudatra ébresztette legjobb fiait. Az asztalos Derkovits (ellen példa: Munkácsy is asztalos volt), bár korának első művészei közé emelkedett, mindvégig kitartott osztálya mellett

és festészetében annak lett legméltóbb reprezentánsává. Valahol itt kell keresni, persze a másik végen, Nagy István emberi magatartásának és művészi öntudatának gyökereit is, de fordított értelemben, mert magatartását itt is negativ erényei határozták meg.

Paraszt ember, módos gazda gyermeke, de a falusi élet, a föld munkája nem vonzotta. Mélyebb titkok izgatták. A nép embere, a táj érdekli, de nem ugy, ahogy a társadalom látni kivánja, a kor divatos parasztszemlélete teljesen idegen tőle. Semmi idill. Semmi harmónia. Itt nincs idealizálás. Olyan minden, amilyen, sőt még olyanabb: elhanyagolt, elvadult, kihasznált és félelmetesen sötét, vigasztalan. Nincsenek átmenetek, lágy féltónusok, puha, elmosódott vonalak. Brutális, nyers erővel ábrázolja a parasztot, a föld munkását. Ime: ilyen ő! Eszébe se jut ezért vádolni valakit, vádol az ugyis. S ezzel akaratlanul festészetének sorsát határozta meg: a hosszu ismeretlenséget, a kevés sikert. Mert Nagy Istvánnak nem sok sikerben volt része. Protektora, mecenása sem nagyon akadt, s az állam, a főváros csak élete végén vásárolt tőle egy-két képet muzeuma számára. Sokáig a festők közt is alig ismerte valaki.

Ha szabad ezt a szót használni: magasabb igazságtalanság érvényesült vele szemben. A társadalom nem elfogultságból, vagy épp rosszhiszemü gyűlölködésből, hanem a dolgok természetéből következően volt igazságtalan hozzá. Nagy István nem ugy látta a népet, ahogy az élet napos oldalán levők fénytől elkápráztatott szemei látták. Ő a társadalom földalatti tájait kereste fel, s a mélyből, sötétből a földet turó nép portól, mocsoktól, kintól, szenvedéstől eltorzult arcát hozta fel: „ezek az arcok... lidércnyomásként térnek vissza" — irta róluk Kosztolányi. Érthető, hogy ez a látvány nem volt kellemes a napos oldalon élők szemeinek; ezért a döbbenet, a visszatetszés, majd az elzárkózó közöny.

Mert nincs szükség vezércikk művészetre, nem kell tendencia, elég a valóságot kiásni, felmutatni, hat az magától is. Nagy István festészete is azt igazolja, hogy a „meztelen valóság" mindig „leleplező". Persze az ilyen realizmus nem lehet látlelet, leltár, kicsinyes felsorakoztatása a részleteknek. Gyökereiben kell megfogni a dolgokat és azt kell megmutatnia, ami szavakban ki sem fejezhető: a vizuális rettenetet.

Ilyen volt Nagy István müvészete és ez az ő legnagyobb értéke.

A MI KŐHÁZUNK...

Irta: NAGY ISTVÁN

Évekig egy szőlő-kerti deszkaházban laktunk és egy este sem szikrázhattak anélkül a csillagok, hogy édesanyám, lefekvés után a sötétben, ne dicsérje fel áradozón egy saját ház ezerféle előnyeit. Többek között: nem kell házbért fizetni. Majorságot lehet tartani... Malackát nevelhetnénk... Mindezek a kilátások nem hatottak rám s makacsul ellene voltam a saját háznak, mert édesanyám a vasárnapi mozi árából és a szakszervezeti tagdijamból akart telket venni és felépiteni rá a házat.

Lehetetlent kivánt tőlem. Nekem a mozi és a szakszervezet olyan volt, mint a Miatyánkban a mindennapi kenyér. Elengedhetetlen. Betege voltam, ha egy vasárnap elmaradt a mozi. Viszont, ha meg végig izgultam a detektivdrámákat, akkor azért éreztem magam szerencsétlennek, amiért nem vagyok olyan, mint a hős a filmen, aki megmenti a milliomos kisasszony a süllyedő hajóról.

Nem is tudom, hova juttatott volna ez a beteges ábrándozás, ha a

szakszervezetben az elnök nem beszélt volna lelkünkre minden gyűlésen, hogy mi is emberek vagyunk. Sőt: különb emberek mindenkinél. Még a film hősénél is. „Hiszen — mondta nekem egy négyszemközti beszélgetés alkalmával, — a munkás nélkül nem volna revolvere. És nem volna motorcsónak, amivel kimenti a milliomos kisasszonyt..." Ettől kezdve már gőgösen ültem a moziban.

Nos, egy vacak saját házért mondtam volna le erről a két örömről? Édesanyám szegényfeje nem birta megérteni, milyen gyönyörűség az elnök felszólitására felemelni a jobbkart és szavazni...

Kiszámitottam neki: a mozi árából és a tagdijból husz év alatt sem lehet telket és házat szerezni. Felemlitettem neki egy szaktársat, akit nemrég temettünk el éppen azért, mert belehalt a házszerzésbe. Harminc évig éjjel-nappal gürcölt, kezét, lábát, hátát görbére dolgozta és amikor kész volt a ház, másnap meghalt. De édesanyámmal nem lehetett számokban beszélni. Ő nem számitott, ő csak hitt. „Akarni kell, nagyon akarni és házunk lesz!" És ha mégse lesz, annak az én szakszervezetem és a mozi lesz az oka.

Napról-napra elmérgesedett közöttünk a jó egyetértés, mig aztán egy kora reggel, munkába menés előtt, ki is tört a családi forradalom. Mint annyiszor, ugy most is az első összecsapások a bolhák miatt kezdődtek. Mert rengeteg bolhánk volt. Bolhamilliomosok voltunk. Szökdöstek rólunk az uccán is. Egyszer a moziban a pénztár előtt átszökött rólam egy előttem álló kisasszonynak a nyakába. Azt hittem meggyulok a szégyentől. Ezek a bolhák képesek voltak megszégyeniteni a tánciskolában is (ahova nem szivesen, de a szaktársak unszolására mégis beiratkoztam). Aludni sem hagytak. Majd szétrágtak. Miattuk egyszer kikergettek a gőzfürdőből, mert vörhenynek nézték a testemet sűrűn boritó vörös csipéseket. Nem lehetett nyugodni tőlük egy percre sem. Mindig reggel felé tudtam csak elaludni és későn ébredtem. Félórákat késtem a munkából. Sosem volt meg a negyvennyolc órám. A mester emiatt sokat zúgolódott rám a bizalminak.

Számtalanszor azon voltam már, hogy megszököm a bolhák elől otthonról. Igy még csak a repedezett füstölő vaskemencéket gyűlöltem. Fekete volt ez is, az is. Lába volt ennek is, annak is. A kemence csipte a szemünket, a bolha meg a bőrünket. Ebben az időben álmatlan ábrándjaimban, mikor az én ismeretlen szép és tiszta, jövendőbeli feleségemre gondoltam, lakásunkba nem tudtam elképzelni más berendezést csak egy tiszta ágyat és egy jó kemencét. Azt hittem, ennyi elég a boldogsághoz.

Azon a reggelen, amikor utoljára vesztem össze anyámmal a bolhák miatt, hogy miért nem irtja ki ezeket a ragadozókat, anyám haragjában most már a bolhák létezését is a szakszervezetre fogta. Már nemcsak telket, házat akart a tagdijból venni, hanem szódát, szappant, uj lepedőket, uj szalmazsákot, friss szalmát az ágyba, — mint bolhairtókat. De a leghatásosabb mentegetőzésre mégis a hiányzó jobbkarja volt. Megfenyegetett a csüngő ruha ujjával és rekedtre kiáltotta magát.

— Félkarral nem birom a gyakori mosást. Örvendjetek, ha tudok súrolni a bejáró helyeimen. Istentelen bitangja, ami vagy. Takarodj hazulról, eredj a szakszervezetbe, moziba aludni. Edd meg a Jókaidat, aki megbolondit. Belátástalan disznója, ami vagy, adj hálát Istennek, hogy a három kisebb testvéredet el birom tartani és nem esz meg a tetű velük együtt. Az volna szégyen... Bolhája mindenkinek van... Te, még a lábam nyomát is meg kéne, hogy csókoljátok, amiért mesterségre tanitottam mindeniket. Szégyentelen kamasza, hogy sose szültelek volna erre a cudar világra!

— Én nem kértem, hogy szüljön, — vágtam vissza meggondolatlanul, mire ő sirva fakadt és felragadott egy csészét a mosatlan edények közül. Azt hittem, a fejemhez vágja. Kész voltam visszaütni. Ugy látszik sejtette ezt, mert a csészét vissza hajitotta a tányérok közé, amik darabokra zuzódtak. Aztán hátra vágta az ajtót előttem olyan erővel, hogy a családi kép lepottyant a vékony deszkafalról.

— Le is ut, fel is ut — kiáltotta. — Vagy engem választasz és akkor lesz ház, lesz tiszta ágy vagy eredj a szakszervezetbe és többet ne lássalak. Biztosan ott csavarta el a fejedet valami ringyó...

Előbb már megszeppentem, de a ringyó felbőszitett. Hetek óta bántanak vele az üzemben s most még anyám is. Lerántottam a szegről a vasárnapi nadrágomat, ez volt mindenem és hónom alá kapva fájdalmas kezit csókolommal kikiáltottam a függetlenségemet.

*

Idegenekhez, hófehér, bolhamentes ágyba költöztem. A kemence sem füstölt. Uri levegőben aludtam, illetve csak szerettem volna aludni, amisehogysem sikerült. Hosszu éjjeleken át vadul járkált a fejemben a szurós lábu lelkiismeret. Ugy éreztem szökevény vagyok és orvul, titokba lopóztam abba a hűvös tiszta ágyba és minden percben kikergethetnek belőle: mars vissza a bolhák közé, a nyomorék anyádhoz meg az inas testvéreidhez!...

Szombat délben anyám odaállt az üzem kapujába gyékény szatyrával a balkarján és hárászkendőjébe rejtett szégyelt csonka jobbkarjával. Engem várt. Akkora nagy nyomoruság sötétedett a szemében, mint egy készülő felhőszakadás. A nyakát pedig a megalázkodás sulyos kolonca huzta, huzta le a föld felé. Bocsánatot kért tőlem. Tőlem a tizennyolc éves fiutól.

— Gyere haza, fiam, sose szájalok többet. Egy anyának meglehet bocsájtani, ha a nyomoruság bolonddá teszi... És ha adnál valamennyit a holnapi kosztra, az Isten nem verne meg...

Adtam és elfutottam. El kellett, hogy fussak, mert ugy szégyeltem magamat és ugy fájt az anyám alázata, hogy le tudtam volna ütni sajnálatomban... Nem költöztem haza. Tudtam: előlről kezdődne minden. Próbáltuk már. Nem egyszer megfogadtuk, hogy nem gorombáskodunk többet egymással. Éreztem, ha haza mennék előbb-utóbb megverném az anyámat.

Ez az ösztön régóta lappangott már a karomban. Nem a veszekedés ingerelt annyira, hanem inkább az, amiért olyan szerencsétlen. Amiért a csermalomban éppen az ő kezét kapta be a gép. Amiért olyan sok a gyereke és olyan sok a bolhája. Amiért füstöl a kemencéje, amiért velünk fésülteti a haját... S minél jobban sajnáltam, annál nagyobb düh uszitotta ütésre a karomat...

Anyám minden szombaton hűségesen és hovatovább alázatosabban várt az üzem előtt. Fizetésem egyharmadát sietve a markába nyomtam és elrohantam, mielőtt beszélni kezdhetett volna. Féltem a szemrehányó panaszaitól. Időközben a szobafestő öcsém felszabadult a szakmájában. Ebből az alkalomból meglepett a szakszervezet kapujában és szemrehányásokat dörzsölt az orrom alá. Mit gondolok én, feleteti ő a kicsi keresetét, mikor nincs ruhája!? És télire nem ád munkát a szakma. Aztán meglepetésemre házépitési tervekkel foglalkozott. Eddig a fiu élt-halt a futballért és minden lehető pénzét erre költötte. Anyám ugylátszik megnyerte magának, „észhez téritette", ahogy mondani szokta.

Fizetésemnek azt a részét, amiből ruházkodhattam volna, anyámék ették meg. Sehogyan sem tudtam levedleni az inaskülsőmet. Pedig a

szaktársak elvárták, sőt megkövetelték, hogy rendesen öltözködjem. Egyenlőségem féltésében igyekeztem is mindenben velük tartani: cigarettázni, kártyázni, tánciskolába járni. Nem birtam sokáig. A fizetés nem futotta. Éreztem, valamiről le kell mondanom. A szakszervezetről? Arról semmi pénzért. Nagyon jó dolog szónokolni a taggyűlésen, még büszkébb eset szavazni. Ha szavazásra emelem a karom, az én kikönyökölt kabátom ujja egyenlő az elegáns fafaragó szaktársak szavazatával. Itt vezetőségi tag lehet az ember. Esetleg elnök is, vagy titkár. (Csak éppen jegyző nem lehetek, mert rosszul tudok irni.) Itt nincs mit megtakaritani. A sörözésnél, kártyázásnál, a tánciskolánál már inkább. Ezeket ugysem kedvelem. De mit szólnak ehhez a szaktársak? „Mi az, taknyos — mondja majd némelyik — iparos segéd, maga vagy tróger?" A legkönnyebb volna anyámtól megvonni a segélyt. Nem, azt nem lehet. Karját vesztette értem a gyárban.

Képtelen voltam aludni, ha neki fogtam a nyolc órai pihenésnek. Hovatovább elkeseredettebb lettem és sajnálni kezdtem magamat. Ez viszont egyet jelentett az önkinzással. Gondolatban máris munkanélkülinek képzeltem magamat, amint éhezek, fázok. Látni véltem anyám elhalálozását, testvéreim szétzüllését, tolvajokká, bárcásokká válva, mint annyi sokan gyerekkori pajtásaim közül. A vad képzelgés okozta szánalomérzéstől hajtva vizióimban már meg is öltem őket, hogy ne szenvedjenek tovább. Aztán nekifogtam az önakasztásnak. S végigképzeltem a fulladás minden elgondolható kinját. Sokszor befogtam orromat, számat, a fulladás érzéseinek kitapasztalása végett.

Ilyen ponyva lélek voltam én éjszakánként, nappal meg a fenekemen foszladozó nadrág kinozott. Beképzeltem, hogy az uccán mindenki utánam fordul és a rongyaim nézi.

Azon a héten talán épp azért mentem el háromszor is a moziba, hogy lehetetlen voltomról még inkább meggyőződjem. Három délben koplaltam azután emiatt, ami még jobban elkeseritett.

*

Szombaton estére, amikor kifizettem a heti szálláspénzt és a hátralékos tagdijat, a nadrágomon tűrhetetlenül nagyra szélesedett a lyuk. A sapkámat viszont a világ végéig nem hordhattam a lyukra boritva, mert máris feltünt az állandóan hátra tett kezemben a sapka szokatlan helyen való viselése. Éreztem, most már történni kell valami sorsdöntőnek.

Sok habozás után félrevontam a szakszervezet elnökét az iroda egyik sarkába és elpanaszoltam neki keserves bajomat.

— Szakad le rólam a ruha. A tulórázást tiltja a szervezet. Fizetésjavitást nem kérhetek, mert a legnagyobb bért kapom az én kategóriámban s a kollektivszerződés csak egy félév mulva jár le. Mondja, szaktárs, mit csináljak ilyen körülmények között?

A szaktárs vakarta az orrát és a hátam mögé került. Fejcsóválva nézte meg a sapkával leplezett szerencsétlenséget az ülepemen.

— Folt kéne erre — jegyezte meg bölcsen.

— Azt én is tudom, de nincs foltnak való, mástól kérni meg szégyenlem.

Hümmögve tért vissza asztalához s hosszadalmasan tanácskozott a szenvedélyesen cigarettázó vezetőségi tagokkal. Többször felém biccentett szurokhajú fejével s összesomolyogtak. Végül igy szólt hozzám:

— Tudja mit, szaktárs, kjutalunk magának utazási segélyt és menjen le a Regátba. Ott nincs kollektiv szerződés. Többet dolgozhat, amig talpra áll egy kicsit. Én pedig kölcsönzök egy nadrágot. Foltozott ugyan

már az is, de elég türhető lesz a vándorutra.

A kölcsön kapott nadrággal és az utazási segéllyel vissza adták életkedvemet. Arra a lehetőségre, hogy utazhatok, világot láthatok, elfeledtem minden bajomat. Oyan váratlanul szakadt a nyakamba ez az öröm, hogy izgalomban anyámék eszembe se jutottak s igy bucsuzatlanul, egy szó értesités nélkül ültem vonatra. A fülkében indulás előtt ugy fészkelődtem és le-fel ugráltam a padról, mintha ki tudja mennyi csomagom lett volna. Pedig csak a rossz nadrág egy rend váltó fehérneművel ujságpapirba csomagolva volt minden poggyászom.

Anyámék bizony csak a következő szombaton jutottak eszembe. Szegény feje — gondoltam, — most bizonyára vár az üzem előtt a tartásdijra. Milyen bánatos lehet, amikor nem lát majd kijönni a többi segédekkel a kapun. Talán elmegy a jövő szombaton is, vagy keresni fog egész héten és amig testvéreim alszanak, ő csendesen hangtalanul sir majd az éjszakába. Ahogy sirt-sóhajtozott édesapám után is, amikor a harctérre vitték. 1915-ben, amikor megjött az értesités, hogy apám eltűnt a mazuri tavaknál, éjfélig fenn maradt, mert erősen hitte; egy este csak bekopog az ura. Miért éppen este várta, azt ma sem tudom. Még 1921-ben is makacsul remélte a visszatérését. Hitéhez az erőt kimondhatatlanul szép álmaiból meritette. Lelkendezve mesélte nekünk, hogyan látta hazatérni a muszka fogságból, nagy szakállal és két gyerekkel. Ezenkivül jó summa spórolt pénzt is hozott magával, amiből felépülhet végre a mi házunk is.

Vajjon most, hogy megszöktem tőlük, mi hiányzik anyámnak jobban, én-e vagy az az összeg, amit hetenként adtam? Valószinűleg a világ legháládatlanabb fiának gondol, de tudom elámul majd, ha haza küldök innen vagy ötszáz lejt. Addig nem is irok, a pénz szebben beszél neki, mint az én nyomorék betűim. Milyen nagy öröm is lesz szegényeknél! Olyan izes, husos vasárnapi ebédet főznek, amilyent csak apám idejében szoktunk karácsony első napján. Még a kilincs is zsiros lesz. Tele hassal jókat gondolnak majd felőlem is. Lám, lám ez a fiu nem is rossz fiu, — mondja majd édesanyám. Kár volt szegényt annyira elüldözni hazulról....

Az ötszáz lejes küldeményre azonban nem került sor. A fizetés engem is alig birt eltartani. Két hónapi ottlét után végre irtam egy hosszú-hosszú levelet. De miyen levél volt az! Szinte sajnáltam postára tenni olyan szépre sikerült. Mire kaptam egy nagyon rövid választ lepedőnyi nagy papirra irva az öcsém girhes-görhös, angolkóros irásával. Körülbelül ez a szöveg tévelyegett a kietlen fehér papirmezőn:

„Szép, hogy irsz. Szép, hogy élsz. Szép, hogy belátod a hibádat. Gyere haza! Házat épitünk a *Sánc alatt*, jöhetsz bátran, a bolhákat kiirtottuk.. Málika (a hugom) meg tudja már fésülni édesanyámat. Vettem egy négyes számu futball külsőt..."

A házépitést nem hittem, a bolhák kiirtását még kevésbé. Maszlagnak tartottam ezeket az én haza csalogatásom céljából. Ámde nem kis bámulatomra pár hét teltével levél tudatta velem. „A ház kész, nem forog rucalábon, de ház, a saját házunk. Van négy fala, ajtója, ablaka, fedele, kéménye s még udvara is. Igazi ház!" És találjam ki, hogyan sikerült felépiteni?

Hát ezt kár volt rám bizni. Mert mi másra gondolhattam volna, ha nem csodára. Bizonyára pénzt találtak az uccán... Vagy apám került haza valahonnan gazdagon. Még kisül, hogy édesanyámnak lesz igaza. Nem pusztult bele a mazuri tavakba, hanem muszkafogságban vagyont gyüjtött. Most pedig haza ment. A képzelgések álomtavába ugorva egy-

re valószinűbben, egyre izgatottabban csalogatott a mese, a sokszor elképzelt hazatérése apámnak.

Nem volt maradásom Bucurestiben. Gyüjteni kezdtem az utiköltséget a hazatérésre. Micsoda viszontlátás lesz az! Az öreg előbb megölel, megcsókol, aztán a sarokból elővészi vándorbotját és jól megken, amiért cserbenhagytam anyámékat. Hiszen a harctérre vonulás előtti napon nekem adta számba a családot, mint a legérettebb férfinak a testvéreim között. Ha jól emlékszem tizenegy éves voltam. Rám hagyta a ruháját, kalapját is és a gondjait. A nadrág a hónom aljáig ért, a gondok pedig a lábam ujjáig.

Annyira beleéltem magam az apám hazatérésének lehetőségébe, hogy még ajándékkal is kedveskedni akartam neki. Vásároltam egy sárga csont szipkát és öt pakli dohányt az állomáson, amikor vonatra ültem.

Anyámékkal nem tudattam hazatérési szándékomat. Másnap délben megérkeztem szülővárosomba. Nagy parádés nyár fogadott. A legtüzesebb nap ragyogott az ég kék arcán. Borostyánból és a májusfa virágából zöld lombokkal tarkitott övet font a derekára. Az én fejemből erre ugy elrepültek a fekete bú utolsó varjufiókái is, hogy szinte kikiáltottam a világnak.

Óriási öröm lesz itt! Együtt lesz a család a saját házában. S ha még a kemence se füstöl és a bolhák elvándoroltak tőlünk, akkor a mi házunkra ki lehet szegezni a táblát: Szegényekhez betévedt a boldogság, irigyek sárguljatok.

Nyargaltam a Sánc alá. A fellegvári oldalt nevezik igy. Felliihegtem az öreg és zülött lépcsőuccán, ahol valamikor annyit rontottam a nadrágomat a büdös árkot szegélyező korláton lovagolva. A levélben jelzett vizvezetékhez érkeztem. Azt irták itt balra kell térni a sikátorba. Megszólitottam egy szenvedélyesen gombozó gyerek bandát és érdeklődtem náluk a házunk után.

— Azé a félkaru nénié?

— Igen.

— Az itt van a középoldalon.

Nyargaltak orditozva és egymást lökdösve a középoldal felé, hogy utba igazitsanak. A sárga kősziklák aljába vezettek. Itt egy nagy sziklaomlás után, amikor vagy öt embert agyonnyomott a lavina 1918-ban, a város lerontatta a házakat. Ejnye — gondoltam lohadó kedvvel — ezek ide épitettek volna. Eddig csak hajléktalan cigányok merészkedtek kibontani az elfalazott barlangokat és felütni tanyájukat. Valamikor régen szegény napszámos emberek vájták ezeket az odukat a homokos, apró csigákkal zsufolt sziklába. Magam is egy ilyenben születtem fent a katonakert aljában. Itt is nőttem fel. Lábam alatt terült el az egész város a sötét vizű Somessel. Tulsó partján a Szinkör kupolás épületével. Kurvák oldalának is nevezték ezt az oldalt. A hirhedt Sánc oldalt a girhes szőkére festett negyedosztályu örömlányokkal, akik nyáron papucsban a fülök mellé tűzött szekfűkkel vagy bazsarózsákkal, apró zsámolyokon ülnek a kapukban s cigarettázva, rozsdás hangon slágereket énekelnek.

Ide épitkeztek ezek?

Kőtörmelékek közt csörtetett előttem a gyerekhad. A kisebbek mezitláb, egy szál ingben vagy kis fürdőtrikóban. Már azt hittem valamelyik kivájt barlanghoz jukadunk ki, hiszen nem láttam itt egy házat se, csak romokat burjánnal, keserűlapival benőve. A gyerekek egy ilyen romnál álltak meg. Meszelt vályog törmelék és sárga sziklakövek izzottak a napfényben.

— Ez volt a házuk — szólt egy nagyobbik fiu gombzacskóját zör-

getve.

— Bolondság, ők márciusban épitettek uj házat — kiáltottam fel.

A fiu bölcs képet vágott.

— Hiába, most két hete lerontatta a város. Nemcsak ezt, azokat is — mutatott rá vagy tiz ilyen kőhalomra.

A nap nem nekem ragyogott már. Az eget is másokért puccolták olyan tiszta kékre. Egy szó sem jött ki a számon.

— Nem akartak kimenni a házakból — magyarázta tovább a fiu. Ezért aztán éjszaka jöttek a város emberei és beütötték a viskók oldalát. A félkaru nénit még meg is verték, mert belekapaszkodott az ajtóba és visitott, hogy inkább döntsék a fejére a házat, de mégse megy.

— Dehát miért csinálták ezt? — kérdeztem fulladó torokkal.

— Mert a várostól nem kértek engedélyt az épitésre és a helyre. Ide sétautat akarnak csinálni.

Leültem egy kőre, a saját házunk romjára. Erre az édesanyám keserves nagy kudarcára. Sejtettem már mindent. Engem is unszolt már néhányszor, hogy ide épitsünk. Azt hitte a falak kikerülnek az oldalban szétmáló sziklakövekből. Vályogot lehet földből gyurni, a kőműves sógorunk meg felrakja. Csak a fedél és az ajtó, ablak kerülne pénzbe. Az én ellenkezésem miatt azonban nem került rá sor. Távol tőlem ugy látszik felszabadult az én aggályoskodásom alól.

Sokáig elbámultam a Szinkör paláva fedett kupoláját s a Sétatér évszázados gesztenyefáit. Az ölembe vett csomagot sötét elbusulásomban addig forgattam ide-oda, mig csak ki nem bomlott. Valami kihullott belőle s a körülöttem ácsorgó gyerekek készségesen kapkodtak utána. Egy pakli dohány volt az öt pakli közül, amit apámnak hoztam...

A nagyobbacska fiuk cigarettát kértek. Ezek a kölykök se változnak, az én időmben is tizéves korunkban kezdtünk dohányozni. De rég is volt, nyolc éve. Öreges jóakarattal sodortam nekik. Szivességüket egyébbel ugy sem tudtam volna megháládlni. A szivem teli volt súllyal.

A L K O N Y I R É V Ü L E T

Irta: HOLLÓS KORVIN LAJOS

Fejem fölött egy szentjánosbogár
s egy repülőgép egyszerre repült.
A gép, mint vágyaim, már messze jár,
a bogár, mint én szoktam, egy rögre ült.

... Gyerekkorom hökken fel elmosódva,
az elhagyott rét ablakunk alatt,
a békés nyomor városszéli odva,
s lámpáink: a szentjánosbogarak.

Apró, pillogó fények: ez a multam,
szelid szemü és együgyü világ.
Én vagyok, ki azóta megvakultam,
vagy már senkise lát?...

Az alkonyban lebegő Lendvay-uccán,
hüvös villák között sétálok haza,

életem porzik mögöttem és úgy fáj,
mint elvesztett csata.

... Igen, a repülőgép. Akkor láttam
először, hogy a háború kitört.
Én gyermek vagyok most is, csak a lábam
alatt fogyott a föld.

A repülőgép, ő az én jövőm,
ő hozza el majd hozzám a halált,
fényeket hintve, torzan zümmögőn:
szörnyeteggé nőtt szentjánosbogár.

... Az ucca rövid és az ablakokból
gazdagok hüvös boldogsága zsong,
zongora szól, erkélyen pálma bókol
s kezes bárány a gond.

Ő most szaladnék innen, mint gyerek.
— Az autósor előtt sofőrök állnak,
kesztyüjük villog..., miattuk nem merek:
félek, tolvajt kiáltanának.

... Én nem loptam. Hisz arra sincs erőm,
hogy követelni tudjam, ami jár.
Csak révedek az elfutó időn
és zsongok, mint a szentjánosbogár.

... Legalább kétszázezer repülőgép
épülhetett már a jövendő ellen.
Miért maradjak meg én? Hiszen ha szólnék,
nem lenne, aki feleljen...

A MAI MAGYAR SZOCIOGRÁFIA ÉS AZ IRODALOM

Irta: GAÁL GÁBOR

A magyarországi irodalomban az utolsó évek folyamán sajátos eltolódás következett be az irodalmi műformák világában. Az irodalmi műformáknak a magyar irodalom nagyranövése óta uralkodó egyensulya megrendült, a ‚klasszikus' irodalmi formák szétestek, megbomlottak s olyan uj irodalmi formák szerveződése indult, amelyek azelőtt vagy szórványosan (s ekkor is csak csonkán) vagy egyáltalán sohasem szerepeltek az irodalmi formák körében. Látszat szerint a mai magyar irodalmi termelés ugyan szintén a klasszikus irástipusokban (vers, próza, illetőleg regény, szindarab, elbeszélés, stb.) manifesztálódik, ezek a tipusok azonban már senkinek a kezében sem tiszták. A verset az én és a kollektivitás, a prózai és drámai formákat pedig a mult meghaladott és a jelen ki nem fejezett életszemlélete közti vivódás gyötri. A hagyományos formák ugyanugy, mint szülőanyjuk, a lét — szétesőben és ujjászerveződőben s a régi tiszta formák helyére jó pár éve olyan alakuló-, kisérleti-formák kerültek, amelyek részben a tiszta formákból váltak ki,

részben pedig formai alapvetésükben egyenesen más irányból kerültek az irodalom területére. Különösen előtérben áll ezek közül ujabban az önéletrajz (vallomás), legujabban meg a szociográfia. Ennek a két formai irányulásnak az eluralkodása olyan erős, hogy megváltoztatta a friss magyar irodalmi termelés egész képét. Az a nagy változás, mely a magyar létben folyik, érezteti hatását az irodalomban is, olyannyira, hogy az uj magyar irodalom formakulturájában az önéletrajzi szakasz után beszélhetünk egy szociográfiai szakaszról.

Nagyon sajátos ez a szociográfiai szakasz s ha nem is a szakaszt, de a szociográfiai formát érdemes közelebbről szemügyre venni s jelentését kiemelni.

Mi ez a szociográfia? A válasz nem olyan egyszerű. Más választ kell ugyanis adnunk, ha a szociográfiát, mint szociológiai diszciplinát és mást, ha mint időszerű irodalmi műformát próbáljuk meghatározni.

A meghatározás utja valószinüleg a divatos szociográfia formai leirása. Mi tapasztalható tehát a különböző mai szociográfiai publikációkon?

Az első, — hogy egyáltalán nem sorolható a szociológia körébe tartozó szociográfia tipusába, melynek alkatát és természetét a különböző szociológiai iskolák (Steinmetz, Tönnies, stb.) a tudományos diszciplinákra oly jellemző exaktsággal meghatározták. A mi mai magyar szociografiánk a szó szigorú értelmében nem *csak* szociológiai diszciplina, nem csak tudomány-termék. Ennél jóval több, de ugyanakkor jóval kevesebb. Innen áll a pragmatikus értelemben vett tudományon, ugyanakkor azonban meghaladja a pragmatikus értelemben vett tudományt. Sajátos, — kentaur. Ugyanolyan mélyen gyökerezik a társadalomtudományi gondolkodásban, mint amilyen mélyen szabad irodalmi alkotás. A szociológiai anyagfelismerés és elemzés ugyanolyan forma-eleme, mint az irói divinálás. Kialakitásában a módszeres, szociológiai, az az tudományos kutatás ugyanolyan mértékben szerepel, mint az élményeken keresztül fakadó ösztönös irodalmi kialakitás. Alkatában az anekdóta, a helyzetrajz, a tájkép, a leirás, a dokumentáció, a riportázs, a publicisztika (csupa irodalmi elem) ugyanolyan sullyal szerepel, mint az empirikus szociográfiai felvétel tárgyleiró, statisztizáló összevetése s a szociológiai empirizáláson kialakuló szociológiai szintetizálás. Magatartása ugyanolyan mértékben értekezés és monográfia, mint amilyen erőteljesen klasszikus értelmű kisérlet vagy esszé.

Az előbbiek igazolására a mai magyar szociográfiai publikációk köréből egész sort idézhetünk. A leirás egyszerűsitése szempontjából azonban hivatkozzunk csak négyre: négy olyan publikációra, amelyből kettő közelebb áll a tudományhoz, kettő viszont (minden érvénye és igazsága ellenére) az irodalomhoz. Az első kettő, a pragmatikusabb, *Féja Géza Viharsarok* és *Veres Péter Az Alföld parasztsága* cimű munkája, a másik kettő, a ‚költői', *Illyés Gyula Puszták népe* és *Remenyik Zsigmond Bűntudata.* Mindanégy kiteljesült tárgyi és formai remeke a szóbanforgó szociográfiai irásformának; a kettő-kettő két határ és tipus változata ugyanannak az aktuális formaviziónak. Az elsőket (Féja és Veres könyvét) elhatározóan jellemzi a minden vonatkozásból következetesen végigvitt társadalomtudományi gondolkozás módszeres alkalmazása, illetve ennek irásművészeti manifesztálódássá való emelése; a másik kettőt (Illyés és Remenyik könyvét) a főleg élményekből táplálkozó, de kizárólag társadalomrajzra való szépirodalmi törekvés. A két-két példa — éppen, mert határesetek — első pillantásra két különböző forma megnyilvánulásának tűnik. Az egyik (Illyés,Remenyik könyve) önéletrajznak, a másik empiri-

kus társadalomrajznak. Mindanégy azonban ugy tartalmában (alakilag), mint hatásában (törekvésében) ugyanaz: egy valóságosan együttélő népcsoport szociális életének bemutatása a közvetlenül megragadható *életközelből.* Ha a szociográfiai hullám valamennyi alkotását ideiktathatnók, ugy valamennyi tárgyának, irója temperamentumának, iráskulturája különbözőségének ellenére ez alá a meghatározás alá esne. Valamennyiben a mai magyarság élete jelenik meg. Valamennyiben a magyar nép valamelyik táji, geográfiai egységének a léte bontakozik ki *teljes* szélességében, *minden* irányból. Valamennyi ugyanúgy a felfedező *utazó* munkája, mint a szóbatudósé, aki a deduktiv szociológus munkavezetését meghaladva induktive laborál egy falu vagy egy család, egy nagybirtok vagy három vármegye jelenben vagy a közvetlen multban folyó életéről. Valamennyi mai szociális tények rajzát adja. Valamennyinek élménye és tárgya a mai magyar társadalmi lét valamelyik szegmentumának *társadalmi oldala* s ha némelyik vagy valmennyi ezt a társadalmi oldalt fel is parcellázza a szóbanforgó népcsoport vagy réteg gazdasági, poitikai és szellemi életének valamely szélesebb vagy szűkebb rajzára, anyagát mindig, mindegyik az irodalmi formákat jellemző totalitással és lezárással próbálja megközelíteni. Valamennyi zárt világ s mint minden forma: *hasonlat az egészről.* Egy mai rész-Magyarország képe valamennyiben az egész-Magyarországra utal. Mind kompoziciós egység, melynek középpontjában összefut történetirás, riportázs, társadalmi földrajz, szellemtörténet, néprajz, gazdálkodástörténet, nemzetgazdaságtan, publicisztika, szociológia és statisztika, röviden: az egész — *enciklopedikus hungarológia.* Az a nehézség, mely a szociográfiának, mint szociológiai diszciplinának a meghatározásában a szociológusokat olyannyira aggasztotta, hogy amennyiben a szociográfia teljességre törekszik, ugy szükségszerűen az enciklopedikus anyaghalmozásban vész el (mint pl. a *Gusti*-féle román szociológiai iskola) itt megoldódik. Megoldja a szociográfiának, mint tudományos diszciplinának a sajátmaga talajától való eloldása, illetve felszabaditása a tudományformálás és tudományos kifejezés kötései alól: az átsiklatás, az átlendités az irodalmi formálás területére. Konkrét igazolásokra ebben a vonatkozásban felesleges is hivatkozni. Elegendő a mai szociográfiai irástipust szembeállitani a szociográfiai tudományos irodalmunkban kialakult hagyományos tipusával, hisz a szociográfia, mint szociológiai diszciplina már rég ismert művelődésünkben.

Amikor a szociográfia elméleti meghatározása először válik időszerűvé az európai szociológusok körében (pl. *R. Steinmetz,* Die Sociographie in der Reihe der Geisteswissenschaften. Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie 6. Band 1913.) a szociográfiai kutatás már folyik Magyarországon s a *Huszadik Század* hasábjain olyan eredményekre vezet, mint *Braun Róbert* publikációi. Braun Róbert kezdeményezése nem maradt elszigetelt. Különböző szakaszokon túl ezt a törekvést folytatta a *Korunk* s ezekhez a szálakhoz kapcsolódott a *Sarló* szociográfiai érdeklődése. Ám ezek a törekvések, ugy a Braun Róberté, mint a későbbieké, megmaradtak szociológiai diszciplinának és semmiféle vonásban sem haladták meg a tudományt. Szociológusok irták a szociológia iránt érdeklődőknek. Céljuk elsősorban tudományközlés volt; — tudományé, mely semmiféle cél érdekében sem szintetizált tüstént; célt legfeljebb csak *közvetve* szolgált, mintegy továbbadva dolgozatait azoknak, akik a leirás tanulságait levonják s a társadalom céljaira értékesitik. Ebben az összefüggésben a szociográfia csak közvetve *militáns,* közvetlenül *csak ismeret,* ezért minden izében és célzatában doktrináris. Mint irásforma: szisztematikus és statikus; tudományosan tagolt és nem komponált, lineáris és

nem centrikus. Anyaga mintegy végtelen sor: x kérdés és ugyanannyi felelet; leirás leirásra, táblázat táblázat után. A társadalmi létet, illetve valamely csoportját vagy gócát, amikor minden irányból kimeriteni törekszik egyénről-egyénre, pontról-pontra halad s minden lépését, mozdulatát, magatartását a pozitivizmus szelleme hatja át, mi sem áll tőle távolabb, mint a divinálás: puritán, matematikus és exakt. Maga a szociográfus mindig hallgat, a szive sohasem dobog, világnézete szóba sem jöhet, a megkövült lelkiismeret ő: „objektiv". Csak meggyőzni akar s nem egyszersmind meghatni is. A magyar társadalomtudományi kutatás igen fontos és sulyos munkálatai ezek. Hatásuk semmikép' se veszett el. A Huszadik Század szociográfiai kisérleteinek komor exaktumai tompa dobpergésként szólnak bele a két magyar forradalom terv zsivalyába. Adalékaik érvek és döntvények a forradalmak egy-egy valóságba átkivánkozó elgondolásában. Egy időre — a forradalom után — ezért is hal el s ébredése és aktualizálása is azok részéről történik, akik ujból a Huszadik Század törekvéseit kénytelenek időszerűsiteni s a magyar megoldatlanságokra exakt rámutatásokkal a figyelmet felhivni. A szociográfia ujjászületése a létnek és a meggondolásnak ugyanabból a mélységéből született ujjá, mint amilyenből a Huszadik Század szociográfiai törekvései fakadtak. Most is a politikus, a társadalomalakitó elé járul a szociográfia vagy legalább is az, ami tudományosan felmutatott ténymegállapitás benne. Most is a jobb-Magyarországért áll ki s ezt a kiállást most is a rossz-Magyarország kényszerére teszi. De, mert közben a mélység megnőtt s a tanulság felszaporodott a szociográfia szerzője már nem tudja elhallgattatni a szivét, világnézetét s bár a szociológus eszményeit nem tagadja meg, a tudományosság köreit tullépve — az utolsó óra igézete ez! — magasabb lépcsőkre hág, fel, valahová a népmegmentő mellé, akinek a lelkiismeretét nem annyira a szociológiai kiváncsiság, hanem a mai magyar lét határozza meg erre a munkára. Ez a lét az ellenforrdalom évei alatt folyton rejtegetett. Még szépirodalmilag is. Elfátyolozta, lefojtotta a kény. Képe, valósága csak nagy soká, már bent a harmincas években szakadt fel (törmelékesen), abban az *önéletrajz-* és *vallomás*-hullámban, mely egyidőre elöntötte a legfrissebb magyar irodalmi termelést. Erről az önéletrajz- és vallomás-hullámról sok mindenfélét irtak. Kiemelték lélektani, társadalmi és osztályértelmét, de nem utaltak formai, (poétikai), tárgyi, az irodalmi formák tartalmát módositó értelmére: arra, hogy az önéletrajz- és vallomás-irodalom által közölt tárgyi „mese"-anyag egész közelről, az életből, a valóságból jött, hogy a fikciók irodalma után, ha torzan, ha átöltöztetetten a csupasz valóság jelentkezett, persze csak egy egyén (az iró s ennek is multbeli) valósága. De már ez a valóság is teli forró célzásokkal, égő jegyekkel. A szociográfia, mint *irodalmi formába* öltöztetett szociológiai diszciplina az önéletrajz e villanatán fogant, viszont az egyén sorsa és meséje helyett mindig egy általánositható magyarság sorsa érdekli a mai összefüggések, a lét mai pillanatában. Az egyén vallomása helyett a vallomás a magyarságról: a tévedések és bűnök, a konfliktusok és helyzetek az utolsó óra perspektivájában a nép igazi fiainak vagy barátainak az ajkairól elmondva. A magyar irói hivatás, amelynek oly gazdag a mithosza, itt megint minden irányból összeszalad. Petőfi, Ady keverve és kontaminálva Széchenyivel és másokkal is (hiszen osztályértelme az egész szociográfiai irodalomnak még korántsem egészen tiszta) valami uj ötvözetben. Igézete — ne tagadjuk — erős. „Előttünk egy ország sorsa áll" — mondják mintegy Vörösmartyval s mindegyik szociográfiai mű ezzel a mélyben búgó, „férfi munka"-páthosszal jelentkezik. Ez a hivatástudat a muzsája és a kiállása. Innen a teljessége. Ezért hord össze élményt és ta-

nulmányt, vándorlás közben és introspektive szerzett anyagot, tudományos elemzést és művészi intuiciót, statisztikát és ihletet, pragmatizmust és lázt, tényismeretet és követelést, mindent, amivel valamely táj s a benne élő embercsoport elrontott, megalázott élete megragadható s a kikerülhetetlen hatású szépmanifesztáció tárgyává tehető az empirikus szociológia szükségszerűen szürkét szürkére rétegező tudományosságával szemben. A szociográfiai formának ezzel a mindenhonnan való sokféleségében vizsgálat és átvilágitás, vallatás és leleplezés alá kerül az egész magyar élet. Az egész mai magyar ember-rezervoir, minden osztály, minden összefüggés, minden intézmény, minden szervezet, minden erő-irányulás, minden megállás, mozgás, a mai élet egész dinamikája. Nagy seregszámla, mérhetetlen bűnlajstrom ez, mely mindent és mindenkit mérlegre tesz. Egy nép törekszik itt a végső leszámolás magatartásában önismeretre. Uj hőseit keresi s a régi bálványokat döntögeti. Uj fölismeréseket mutat föl és régi félreértéseket gázol le. Az egész mai magyar világ roppant körképe kerekedik ki a szociográfusok kezében. A magyar iró előtt — ha odafigyel — szinte ujból teremtődik meg a világ. A magyar irónak, — ha vállalja — a szociográfiák hatása alatt uj viszonya stabilizálódik a magyar világgal: a képzelgés és szabad raptus helyett a magyar valósággal való tárgyilagos szembenézés. Az iró világa — ha van lelkiismerete — ujra benépesedhetik. A lét zsilipei felszakadtak. A szociografiák nagy számvetése iróasztalára dobja a magyar lét egész gőzölgő, amorf témavilágát. Csak bele kell nyulnia... Csak ki kell formálnia a regény, a dráma törvényszerűségei szerint. A szociográfiai művek, ha akadnak rá irók és lelkiismeretek egy uj magyar irodalmi kor bábái. Az a sorozat, amit legujabban az *Atheneaum* elinditott, s amelynek első kiadványát, Féja könyvét a magyarországi könyvkereskedésekből már egyszer kiparancsolták, nagy lehetőségek igérete. Ne aggályoskodjunk most, hogy a Féja könyv sorsa valószinűleg befolyásolja a sorozat többi kötetét, hogy egyik-másik szerző valóságfelmutatása majd nem lesz teljes, mert ha igy is történne — történetileg, irodalmilag a szociográfiai hullám nagy változások előjele. Az irásformák élete nem véletlen, a történelem nem egyedül jár. A szociográfiai hullám igazságai (sőt még a féligazságai is) történetileg Magyarország uj megrendezéséhez kell, hogy vezessenek, irodalmilag pedig a magyar irói életlátás ujjászületéséhez, bármelyik osztály vonalán álljon is az iró. A magyar iró magyar életlátása az eddigi leplezett Magyarország mellett akármilyen lehetett. Ma ez az életlátás — jórészt a szociográfiák következtében — bárki által ellenőrizhető. A szociográfiákkal nyert uj létfelmérés a mondanivalók és témák *valódiságára* kötelez...

A szociográfia hulláma előbb-utóbb lekerül a szinről. Az a megismerés azonban, aminek az uj magyar irói nemzedék Féja Géza, Illyés Gyula, Remenyik Zsigmond, Veres Péter és mások révén a birtokába került, arra figyelmeztet, hogy minden magyar iró alkotását hasonló megismeréseknek kell megelőznie. A szépség ismeret — mondották a görögök. „Az igazért a szépet is feláldozom" — irta Petőfi Arany Jánosnak (1847. III. 31.) S a helyes létismeret, amit annyiszor hiányoltunk birálatainkban iróinkkal szemben a Korunk hasábjain, remélhetően — a szociográfiák oly megrenditő sugalmazásai után — egyedüli múzsája lesz a magyar irodalomnak.

H A Z A F E L É

Irta: GERGELY SÁNDOR.

Felültem az ágyon. Reszkettem. Valami borzalmasat álmodhattam. Nem tudom... Elfelejtettem. Valaki fejbe vert. Még most is fáj a fejem. Tarkómat mintha kalapáccsal vernék és egyik halántékomtól a másikig vastag furó járma odavissza. Jaj.... Furcsa álom!... Még az ébredéskor is érzi az ember... a fejem! Szemem mintha ki akarna szakadni! Jaj... Van itt valaki? Valaki ápolonő, bajtárs?... Nincs, nincsen itt senki. És sötét van. Senki sem mozdul. Hány óra van? Éjszaka van már? Furcsa, délután feküdtem le és már az éjjelbe aludtam magamat? De hát hol vannak a többiek?

Jobbfelé nyultam. A jobboldali ágyon gázmérgezéses vend katona a szomszédom. Ágya most üres. Balról mellettem bácskai baka feküdt. Ágya felé tapogattam. Az ő fekhelye is üresen ásitott kutató tenyerem alatt.

Most ujra éreztem: valami borzalmas erő csapott tarkómra. Elszédültem. Hang se jött torkomra. Feküdtem, kábultan. Most ujra a csapás. És halántékomon ujra elindult a furó... És a jobboldalin is. Egymásfelé közeledtek... Jaj... az orrtő tájékán összeértek... Szikrázó pengéssel csapott össze a két acélszerszám... Millió szikra, piros, sárga, kék, zöld, lila porzásban lángolt elém... Vad nyögésre ijedtem. Jár valaki a szobában?!

— Testvér... — nyöszörögtem.

Senki se felelt. A nyögés is elhalkult. Igen, igen, már tudom... Én jajgattam, a borzalmas kinok az én számon ömlesztették a szobába a csunya jajveszékelést. Feküdtem. Most nem fájt semmi. Aztán lágy danában halkan körülfogott a csönd... Halk döngésben lehelt körül a pihenés! Fejem lehült. Mintha kánikulai napsütéstől hirtelen jégveremben léptem volna... Igy feküdtem az ágyon s verejtékem a testemre fagyott.

Ugy látszik lázam volt. A gáz, a fene tudja, milyen hatásu. Az egyik embert megöli, a másikat lázba veri. Mint most engem. Annyi baj legyen! Kis láz, aztán felpakol az ember, fel a vöröskeresztes vonatra, lomhán elindulnak a kerekek és döcögve mégis csak hazaér a katona. Haza... Igen. Vége a mészárlásnak apám, kezdjük a munkát... Postamester ur, nem tud nekem valami állást? Hogy mit tudok? Semmit. Mi az istent tudnék! Katona voltam négy évig. Szóljon kérem Lábady urnak, talán bekerülhetnék az uradalomba. Ispán szeretnék lenni. Vagy... talán jegyző, valahol a Dunántulon, faluban. Igen, ispán, vagy jegyző. Megtanultam a parasztok nyelvét. Nem, nemcsak a nyelvét, parasztmódra gondolkodom én is. Életem hozzájuk hasonló, egy az életem az övékkel, az agyag, amit ránkrakott a lövészárok, az éhség, a közös latrina és a hadiszállitókra meg a hadosztálynál bekvártélyozott elegáns ringyókra tett megjegyzéseink egybeolvasztottak bennünket... Jaj, mikor is volt, hogy más ruhát hordtam! A fenekünk most egyformán kilóg rongyos nadrágunkból, lábujjunk kikandikál bakkancsunkból. Piszkos, sáros sapkánkba faszoltuk a napi huszdeka, morzsás kukoricakenyeret, az egyadag dörgemüzét, a tizenkétdeka konzerv lóhust. Még egy liter vizet is kaptunk. Egy napi porció!... Ott helyben faszoláskor befaltuk az ennivalót és benyakaltuk a vizet és kusztunk vissza a helyünkre, a betonállásokba... És szembe velünk az amerikaiak... Az anyátok istenit, mikor lesz már vége! Már jó volna ispánnak, vagy jegyzőnek lenni. És akkor, akkor merjen csak valaki kezet emelni egyetlen szegényre, az én

öklöm... Miket is csináltak otthon ezek a dögök! A hadiözvegyek és hadiárvák élete szörnyű lehet. Ellopják a pénzüket a jegyzők. No lesz majd nemulass! Kiirtani a jegyzőket! Ki, egy szálig!... No, a fene egye meg, ugy látszik, azért pofázok én is a bakákkal együtt, hogy helyet csináljanak nekem valami ilyen faluban. Könnyű az eset: a jegyzőt felhuzzuk a fára és helyébe beülök én. Hát nem, ezt nem lehet! Más pályára kéne menni. Vértől mocskos a jegyző helye. Elég volt a vérből. De... de nem értek semmihez. Legföllebb katonának vagyok jó. Békekatonának. Békében is kell hadsereg. A rendfentartásra. Igen, ez jó lesz! Bezupálni. Valakit elvenni feleségül. Kaucióval. Valami gazdag tyukot, lehetőleg öreget, szivbajjal, hogy hamar meglépjen erről a rohadt világról.

Az üres szoba hangosan verte vissza röhejem visszhangját. Könnyűnek, gondtalannak éreztem magamat. Gondolattalanul heverésztem sokáig. Aztán hirtelen nyugtalanul, felültem. Hol vannak a többiek? Éjjel van! Senki sincs a szobában!

— Araskov — mondtam hangosan — Araskov, hol vagy?

De a bácskai bajtárs nem felelt.

— Pinterics... te Pinterics — kiáltottam, de a vend baka nem jelentkezett.

— Ki van itt?... Wer ist hier?? — csönd — Schwester, Schwester... — senki se jött, pedig az ápolónő éjjel mindig itt ült az ajtóban és vigyázott. Hiszen a mi szobánk a „sulyos osztály" volt.

Mi történhetett?! Csak nem tán?... Araskov is. Pinterics is és a a többiek mind, egyszerre más osztályra kerültek? A más osztály itt a hullakamrát jelentette. Csak én maradtam meg?! Szegény komák! A bácskai feketeföldek hiába várnak, a vendvidéki lankások nem hivogatnak többé. Na kész! Még én sem értem haza! Ez a nagyüzem itt szakadatlanul szállitja a hullákat a túlvilágra.

Lemásztam az ágyról. Szédültem. Megkapaszkodtam az ágyban. Tapogatva, bukdácsolva, az ágysorokba kapaszkodva másztam az ajtó felé. Az ajtó csukva volt. És vaksötétség mindenütt. Ilyen rémes feketeséget még nem is láttam. Soha! Borzalmas! Vaksötétség!

Vaksötétség! Furcsa szó. Meg szamárság is. A vak nem lát. Nem lát sötétséget se. Vagy igen? Ki tudja! Még nem beszéltem vakkal ilyen dologról.

Ahá, itt az ajtó! A kapcsolót is megleltem. Megkattintottam. Egyszer, kétszer, többször. Nem gyulladt fel a villany! Mi a fene van vele? Csavarom, csavarom! Semmi... Az isten pofozzon meg benneteket! És még azt mondják, hogy a németek nagyszerűen szerveznek meg mindent! Harminc kilométernyire a front mögött barakkórházat állitanak és még villanyt sem szerelnek a betegszobákba!

Dehát tegnap még volt! Az istenit neki, hát akkor mi ez! A betegek kihalnak, a villanyt leszerelik! Feltéptem az ajtót. Sötétség mindenütt. De az udvarról idelármázott a rengeteg ember hangos beszéde.

Valami gyülekezésféle lehet! Persze, bizonyára bejött a kórházparancsnok, mint már annyiszor és azt mondta: „Bajtársak!" S lenn a kertben, ahova lejárt, aki tudott, a maga lábán és ahová levitték hordágyon a sulyos betegeket, a kerti padra állt a porosz ezredes ur, a gyomra fölött rakásnyi kitüntetéssel és beszélt. Magyar, szlovák, szerb, román, lengyel, vend tolmács forditotta a szavait. A tolmácsok kis csoportjaik körében álltak és forditották az ezredesi okosságok értelmét. Az apró csoportok száján felvillant a szitok, vagy a dühödt nevetés, mert az ezredes ur ilyeneket mondott: magyarázzátok meg otthon, hogy nemcsak a harctéri halál jelent hősi halált, hanem, legfelsőbb hadurunk is

azt mondja, hogy aki odahaza civilmunkában hal éhen, katonaként becsülendő, hiszen a hazáért halt éhen, akár a lövészárok-katona. Kitartani!

Álltam a szoba ajtajában és füleltem a kertből idezsongó lármát. Jókedve van az embernek, hangos, nyerítő kardal zengett felém a kertből. Az ezredes ur szavát nem hallottam... A kert felé indultam... Zuhantam, zuhantam lefelé! Igen, igen: öt lépcsőt gurultam... Elfelejtettem, hogy itt lépcső is van. Efelejtettem?... Nem, nem láttam! Hogy a csudába is láttam volna! Hiszen sötét van mindenütt! Mi történt? Elaludt minden lámpa? Elromlott a központ, megállt a gépház? Jaj! Jaaaj!... A cementpadlón feküdtem, arccal lefelé fordulva, orromból szivárgott a vér és tarkómra most ujra vad, gyorsuló csapásokkal sulykolt az iménti rémséges fájdalom. Vésők... vésők nyomultak belém! És feszitették szét... a fejemet. Éles, acélos csengéssel vert a vésőfejre az acélkalapács... Ki akarják tolni a szememet... Sikoltottam... A folyosón végigrohant üvöltésem.

Dobogó bakkancsok törtek felém. Suhogó vásznakban jöttek a Schwesterek. Felemeltek. Számon és orromon csurgott a vér és a nyál. Nyöszörögtem. Bevittek a szobába. Ágyra fektettek. Araskovot is behozták hordágyon. Nehezen lélegzett. Gázmarta tüdeje sipolt. Később behozták Pintericset is. Letették a szomszédos ágyra.

— Ne ordits — mondta Araskov — mingyá itt az orvos.

— Testvér, csavard fel a villanyt — mondtam elcsendesedve.

Nem mozdult senki.

— Csavarjátok fel a villanyt. Az istenit a fejeteknek! Gyujtsatok gyertyát.

Mi az? Senki sem mozdul? Hát mi van itt? Ezek a komák, de megváltoztak! Felültem az ágyon. Visszaestem. A fejem huzott vissza a vánkosra. Tenyeremet tarkóm alá toltam és ugy erőltettem magamat fölfelé. Visszazuhantam.

— Villanyt! — üvöltöttem — Licht, Schwester!

Az ápolónő fölémhajolt. Egész testével rámfeküdt, hogy leszoritson. Melle a mellemen, arca az arcom fölött. Lehellete szájamba csapott.

— Licht — orditottam és beleköptem a fölémerőlködő asszonyi arcba.

Az ápolónő sikoltott. De nem eresztett. Az ágy reszketett.

— Licht, Licht — nyöszörögtem.

Az ajtó táján halk mozgolódás. Csönd lett. A folyosón siető sarkantyupengések közeledtek. Az orvos jött.

— Villanyt testvérek, gyujtsatok villanyt! — sirtam.

Most eleresztett az ápolónő is. Az orvos felé suhogtak vásznai.

— Was hat denn dieses ungarische Schwein? — kérdezte az orvos.

Nyöszörgésem elfulladt. Az ápolónő siránkozva magyarázott. Az orvos átkozódott. Finom cigarettafüstöt éreztem. S az orvos csak mondogatta: so ein Schwein!... Az ágyakon csönd volt. A betegek takaróik alá huzódtak. Araskov, Araskov... az anyád istenit, hol a ti bajtársiasságtok?... Araskov, Pinterics... senki sincs mellettem... Világosságot! Látni akarom ezt a dögöt...

— Licht... — üvöltöttem ujra.

Az ápolónő fölém hajolt. Lefogta hadonászó két kezemet. Az orvos mellém ült, tenyere arcomon mászkált. Átható cigarettaszag ült ujjain. Ujja szemem táján babrált. Jaj!... A szemem! Mintha tüzes vassal sütögetnék. Szétfeszitette a szemhéjjakat! Mit akar ez a marha? A sötétben vizsgál?

— Licht! — üvöltöttem tele tüdővel — Licht!

Az ezredorvos a szájamra tapasztotta tenyerét. Elkaptam arcomat

és élesen, mélyen beleharaptam a tenyerébe.

— Ach, ach, der Kerl!... felugrott, sarkantyuja pengett — der ist ja blind!

Araskov hirtelen köhögni kezdett. Hosszasan, sipolva, erőszakosan. A szemközti ágyakon hangos beszédbe kezdtek a német betegek. Értelmetlen összevisszaságban zsongott a szoba. És én éreztem: miattam történik mindez. Miattam harmónikáztatja csunya hangszálaival tépett tüdejét Araskov és haslövéses hegedt sebét miattam veszélyezteti Fahr-Kanonier Paul Henschel, miattam ver lármát minden baka, nehogy halljam ennek a vadállatnak a szavát!... De már késő! Már meghallottam. Tisztán, élesen szállt felém a hang, mint a tüzesitett lándzsahegy. Szurt a szó: blind... Der Kerl ist ja blind... Undorodva mondta ezt az ezredes ur... Hát igen, undoritó is a vak! Féreg! Csuszómászó!...

Csönd. A sarkantyuk elpengtek. Az ápolónői vásznak is elsuhogtak. A szobában nem mozdult senki sem. Pinterics, mi van veled? Máma még szavadat sem hallottam! Csak nem sajnálsz? Hé, Pinterics koma, ne bőgj, nézd, idegesitesz engem. Vak vagyok, nem jó engemet ingerelni. Ne sirj koma...

Hangos, siró lármát füleltem...

Sirtam? Én és nem Pinterics?

— Ne sirj, ne sirj — hajolt hozzám Pinterics és a másik oldalról Araskov — még nem biztos...

— Mi nem biztos? Ha nem biztos, akkor miért sirattok?

Nem feleltek. Végigtöröltem arcomat. Verejtékes és könnyes mocskot suroltam le róla. Hüppögő légzésemet ügyeltem... Ugy? Hát én sirattam magamat? Én és nem a többiek engem? Ültem sokáig szótlanul. Jobbról, balról két bajtársam. Két bajtársam, akiket felfal a gáz, akiket hordágyon visznek a kertbe és akik napról-napra fogynak, gyengülnek. Bajtársaim, akik együtt falták be velem a gázt, akik talán egy héten belül elpatkolnak és csak én, a szerencsés, viszem el szárazon, vakon.... De testvéreim, én már végeztem, én vakon nem megyek haza... Inkább itt harminc kilométerre a front mögött, valahová, valahol beleölöm magamat. Bele a latrinába! Igen, ez lesz a legjobb, oda való minden gyámoltalan, ott a legméltóbb vég az olyannak, aki megy, mint a barom... Várja a golyót, a szuronyt, befalja a gázt és eloltatja szemevilágát. Kikért?

— őket nyomd a latrinába, ne magadat — vélte Pödör.

— Bizony ezt igy kéne. De most már hiába minden. Vakember! Vak...

— Hanyat vágtam magam. Nem feleltem senki kérdésére. Feküdtem. Az ápolónő jött. Injekciós tűt szurt karomba. Mukkanás nélkül türtem... És hamarosan jött a kábulat...

Az ágy megmozdult... Előreringott, aztán hátra. Felemelkedett és lebegett, lebegett. Hirtelen iramodva, zajtalanul előresiklott. Emelkedett. Magasra. Lent fények villantak. Lent, alattam apró bárányfelhőként ködlött a srapnelltűz, piszkos, zöld fellegekben kuszott a gáz és égett, égett falu, város, erdő... Tűz, tűz mindenütt. Aztán kiugrott az árokból és egymásnak rohant a két ellenséges csoport. Előreszegezett szuronyok vasán csillant a tűz. És egyszerre, hirtelen a magasba lendült a döfésre kész szuronysor. A két vonal egymáshoz ért... Hahó!... A két vonal megtorpant. Megfordult. A szuronyok visszafelé indultak. Mindegyik, a maga imént védett területe felé... Elől rohant Pinterics, meg Araskov. Hurráh, hurráh...

...Reggel kábultan ébredtem. Vaggonban feküdtem. Alattam dübörögve gördultek a kerekek. Araskov nevét kiabáltam. Pintericset hivo-

gattam. Nem felelt senki. És senki ismerős hangját nem fedeztem fel a zümmögő halk suttogásban... Vitt a vonat, hazafelé... Lemásztam az ágyról, tapogatva mentem kifelé. Valakire ráléptem, valaki lábára.

— Te nem tudsz vigyázni? — szólt rám németül valaki.

— Kuss.

— Du... du... Schwein...

A beszélő felé nyultam. Torkát érte tenyerem. Szoritottam. Üvöltött. Kivették a kezeimből.

— Tanuld meg te dög, — mondtam nyugodtan és boldog örömmel — tanuld meg, hogy vakkal, vak katonával másként beszélj!

Finomruhás ápolónő sugta fülembe: gróf Uchritz ur, a kórházvonatra beosztott parancsnok, akit én megnyomorgattam.

— Igen? Hát akkor — röhögtem és odafordultam, ahol a grófot sejtettem. — Igen? akkor jó. Hát gyere hadnagy ur, a klozetre akarok, kisérj oda! — Feléje mentem, közben zsebemből cigarettát huztam elő — nesze, nesze, fájdalomdijnak. És ha baj lesz otthon, csak szólj nekem... nálam biztos kenyér vár... Az a, biztos kenyér. Kinyujtott, tapogatozó tenyerem ujra beleakadt a gróf selymes ingbluzának a gallérjába. — Én leszek a vak harmónikás, te majd szeded a pénzt, he?...

S én álltam, arcom a vagon rohanó dülöngélésében hozzácsapódott a gróféhoz és nevettem... nevettem.

A többiektől hallottam, másnap, amikor felébredtem, hogy kényszerzubbony hiján az ágyhoz szijjaztak.

Hazaértünk...

WALT WHITMANN: ÓDA

Forditotta: FODOR JÓZSEF

1.

Bátorság csak! Testvérek és nővérek!
Kitartani! A szabadságot óvd, akármi jön!
Semmi, hogy elbukik, egy-két hibától, vagy a hibáknak tömegétől,
Vagy a nép hálátlanságától és közönyétől, vagy az árulók miatt,
S a hatalom félelmétől, ágyutól, zsoldostól és kezétől a büntető kénynek!

Fel, fel és ujra fel!
Miben mi hiszünk: lappangva ül, ül minden kontinensen, szigeten és tengerek szorosain;
Miben mi hiszünk: nem vár senkit, nem igér semmit, nyugalomban ül s a fényben, biztos és erős, s nem ismer csüggedést:
Türelmesen várva eljövendő idejét.

(Nemcsak a hűség énekei dalaim,
De riadói a zendülésnek is;
Mert felesküdt költője vagyok minden rettenhetetlen lázadásnak, át az egész világon,
S ki velem halad, maga mögött hagy békét és szokott foglalkozást
S kockáztatja életét, minden percben halálra szántan!)

2.

Fel, fel! És bukjon az elnyomó, a zsarnok!!
A harc hangos riadalommal őrjöng, szüntelen rohamok és visszavonulás közt,
A Gonosz győztesen ujjong, (győzelemmel áltatja lelkét!!)
Aztán a börtön, kin, s vallatás, lánc s golyó munkába lép és a vérpad,
A nagyhirű s névtelen hősök más szférába lebegnek,
A nagy szónokok, írók bujdosva futnak, s láz közt vergődnek meszszi földön,
A nagy ügy alszik s a legerősebb torkok, saját vérüktől bedugulvan,
S az ifjak szeme porba néz és csüggedt fejüket leejtik.

De azért a szabadság nem tágított e helyről, nem lépett teljes birtokba a hitetlen!
Ha a szabadság elszáll: nem az első vagy második ő, ki távozik innen:
Mindenkit megvár — s ő az utolsó, aki elmegy!

Ha nincs többé emlékezete sem a vértanunak és a hősnek,
S ha minden élet, s minden férfi és asszony lelke eltávozott minden pontjáról a földnek:
Csak akkor fog a szabadság vagy a szabadság szelleme eltűnni a földről
És fog teljesen győzni kénye a bitornak!

3.

Bátorság hát, Európa! Hősei s hősnői a szabadságnak,
Mig meg nem szűnik minden, meg ti se szűntök!
(Nem tudom, miért vagyok itt; nem tudom mért vagyok magam is itt vagy akárki;)
De keresni akarom, gondosan s életet teremtek legyen bár meghiusitva százszor,
Vereségben, szegénységben, félreértettségben, börtönben: mert ez is szép és nagy!

Föl! És dacot szegezz szembe a zsarnokokkal!
Gondolod: jó a győzelem? De én azt mondom, ha ez nem lehet: dicső a vereség is!
S a halál s rettentő órái a borzalomnak!

FORBÁTH IMRE: A VEZEKLŐ

Ördögök tűzesvillával szurkálják a testét
melyben mint kövér primadonna strucctollasan
csücsül a bűn
s gonosz gondolatok strázsálnak ott
mint palotaőrség a Gonosz Herceg Kastélya előtt
nyögve hadakozik sötét fantomok légiója ellen
és jár a magányosság sivatagjain
szögeskorbáccsal veri a gyönge húsát
míg nehéz vércseppek hullanak sápadt homlokáról:
Komortűzű rubinok
egy haragvó isten trónusa elé

KATALÁN NYELV, KATALÁN NÉP

Irta: FARKAS LŐRINC

Ha a spanyolok és katalánok csak nyelvben különböznének, akkor a katalán kérdést *Madariaga* spanyol bölcsész paradoxonjából értenők meg a leghamarább: Katalánia azért tud olyan nehezen megférni Kasztiliával, mert annyira hasonlitanak egymáshoz. Amikor 1833-ban *Aribau* katalániai származású spanyol költő Madridban katalán nyelven irt alkalmi ódát szülőföldjéhez, senki sem gondolt még arra, legkevésbé maga a költő, hogy ez több egyszerű tájköltészetnél s egy önálló nemzeti nyelvművelés első irodalmi megnyilvánulása. *Rubió* azonban néhány évvel később már a katalániai parasztok nyelvén irja verseit s a közvéleménnyel szemben élesen állást foglal egy sajátos katalán nyelvi és irodalmi öntudat mellett. Nekünk magyaroknak nincs érzékünk a nyelvek hajszálfinom tagozódása iránt, mely közeli rokonokból is külön nemzeteket teremt. A mi nyelvünk társtalan, csak a nyelvtörténelem tudja kielemezni ősi rokonait. Számunkra valóban paradox jelenség a katalániai parasztnyelv önálló kifejlődése a kasztiliaiak fejlett spanyol irodalmi nyelvével szemben, mely különben a kasztiliaiak százados uralma alatt Katalániában is a műveltség kifejezési eszköze lett. Testvérnyelvekről van szó. Mig az ir-angol és breton-francia vagy akár a bászk-spanyol ellentét is vadidegen nyelveket állit egymással szembe, addig a spanyol és katalán oly közel áll egymáshoz, mint a cseh és a szlovák, az orosz és az ukrán vagy a dán és a svéd.

A katalán nyelvmozgalom előharcosaira bonyolult feladat várt. Két egymással rokon s évszázadokon keresztül egymásbafolyt nyelvet kellett egymástól elválasztani, megrögződött kifejezésmódokat felbontani s az eredeti katalán szókincset kifejteni. A katalán kérdés, mely a XX. század Spanyolországában már éles politikai alakban jelentkezik s döntő társadalmi és államjogi fordulatot siettet, a mult század második felében még csak nyelvi forradalom. 1858-ban megjelenik a fiatal katalán költők első antológiája s a következő esztendőben felujitják a középkori virágjátékokat *(jocs florals)*. Ezek népi dalnokversenyek, melyeken a vidék rejtett szellemi termékei jutnak napvilágra. A hatvanas években megjelenik az első katalán ujság s az első irodalmi folyóirat. Megszületik a katalán szinház s mintegy varázsütésre: a katalán regény, költészet és dráma. A nyelvmozgalom a katalániai polgárság köreiből indul ki. Kint a falvakban a művelődés folyamatával együtt még javában terjed a spanyol nyelv s aki felfelé emelkedik, rázza le magáról a műveletlenség, az iskolázatlanság póri nyelvét, de a városokból már rajzanak ki vidékre a rajongó honkutatók és népbarátok. Gyüjtik az ősi katalán szavakat, feljegyzik a regéket és közmondásokat, lerajzolják a sajátságos népviseletet és a szövőszékek díszes faragásait. Az úttörők uj nyelve félig parasztos, félig tudákos, önkényes szóhasználattal, egységes nyelvtani szabályok és helyesirás nélkül. A százféle nyelvujitó törekvésben csak egy a közös: kinos kerülése minden spanyol szónak és kifejezésnek, még ha ez a közérthetőség rovására is megy.

A nyelvharc szinte szőrszálhasogató: majdnem minden szónál vitatkozni kell, vajjon nem spanyol eredetű-e? *Nicolau d'Ollwer* katalán államférfiu ir egyik cikkében „a helyes beszéd szövetkezeté"-ről. Több lelkes, a katalán eszmétől hevitett fiatalember megegyezést köt, hogy minden esetben, ha a katalán nyelvtisztaság ellen vétenek, büntetésből bizonyos pénzösszeget dobnak egy perselybe. Az egybegyűlt pénzen ka-

talán könyveket vásárolnak... S ez csak kiragadott példa. Ezzel a fanatizmussal sikerült is egy új európai nyelvet teremteni, mely a spanyoltól gondosan elválasztva inkább a francia nyelvhez áll közel s általában a legvilágosabb, minden cikornya nélküli, legkönnyebb román nyelvnek számit. Tökéletes nyelvtanát 1912-ben, teljes szótárát 1932-ben adta csak ki *Pompeu Fabra* nyelvtudós.

Az a nyelv, melyet a parasztok között lesnek el a mult század romantikus rajongói, Katalánia elfeledett ősi nyelve. A legelső nagystilű prózairó Nyugateurópában, aki már *Dante* előtt anyanyelvén alkotta meg remekeit, a katalán *Ramon Llul*. Az ő korában, a XIII. században, a katalánok a nyugati kultura élén haladnak s a barcelónai grófok udvara egész Európában az illem és erkölcs legfelsőbb iskolájának számit. Van egy elmélet, mely a katalánokat az ibérek elrománosodott utódainak tekinti. Hiszpánia ibér őslakói a kelták, főniciaiak és púnok előtt valóban inkább a félsziget keleti partszegélyén lakhattak, mint a terméketlen belső területeken. Az ibérek ősi szálláshelye feltételezhetően megfelel a katalánok elhelyezkedési terepének. Ne feledjük el, hogy a rómaiak bevándorlása itt, a Földközi tenger partján, lehetett a legsűrűbb. A későbbi népvándorlások azonban megkimélték a katalán vidéket. Sem a svébek és gótok, sem az arabok nem telepedtek itt le s a frank uralom sem jelentett frank bevándorlást. A félsziget népei közül a katalánok állanak legközelebb az ókori rómaiakhoz.

A középkorban Katalánia volt a legelső politikai és gazdasági hatalom a Földközi tengeren. A feléledő katalánizmus nemzeti emlékezését csak egy történelmi névadás véletlensége zavarja. A barcelóniai grófok ugyanis Katalániát egyesitik a spanyol lakosságú Aragóniával s felveszik Aragónia királyainak hangzatosabb cimét. A spanyol impériális történetirás, mely minden igyekezetével a katalánok különállóságának elferditésére törekszik, fel is használja ezt a cimcserét arra, hogy a katalánok külön történetét Aragónia spanyol rendi története mögé bujtassa. Pedig az aragón királyság székhelye Barcelóna, nyelve, kulturája katalán. Fordulat csak 1410-ben következik be, mikor a nemzeti uralkodóház kihaltával idegent választanak a trónra. A katalán történelem ettől az időtől kezdve hanyatlást mutat. Alig egy századdal később *Kasztiliai Izabella* és *Aragóniai Ferdinánd* perszonális unióban egyesitik az ibériai félsziget tartományait s Katalánia elveszti saját állami önállóságát. A katalán nyelv eltünik a közéletből s amikor az udvar véglegesen Madridba kerül, a kasztiliai nyelvet és szokásokat sajátitja el a katalán nemesség is.

Nemcsak a hatalmi sulypont tolódik el a katalán partvidékről a félsziget belső tartományára, a spanyol Kasztiliára, hanem elenyészik a katalán kereskedővárosok gazdasági jelentősége is. A Földközi tengeren megjelenik a török hajóhad, a Balkánról már Délolaszországba csapnak át a törökök és Sziciliát fenyegetik .A tengeri biztonságnak vége, berber kalózok tűnnek fel Katalánia és a francia Provánsz kikötői előtt. A tengeri kereskedelem megbénul. Ekkor születik meg egyházi körökben az „indiai terv": az az elgondolás, hogy a keresztény Európának Abeszszinia négusával s a mesés nagy kánnal, a kereszténynek vélt India királyával kell szövetkeznie a terjeszkedő iszlám hátbatámadására. *Kolumbusz* utazásait a kasztiliai udvar támogatja s a fantasztikus terv az Ujvilág felfedezéséhez vezet. Ezzel a felfedezéssel a Földközi tenger elveszti évezredes jelentőségét. A kereskedelem Amerikával, Afrikával s jórészt Ázsiával is az Atlanti óceánon keresztül bonvolódik le s ugyanaz a geopolitikai változás, mely Angliát és Portugáliát világhatalommá

teszi, Katalániát nyomorba és feledésbe taszitja. Elsősorban az Atlanti Óceán partjain fekvő államok lendülnek most fel. Ha Barcelóna, akárcsak Spanyolország többi kikötővárosa, maga is küldhetett volna ki hajókat Amerikába, bizonyára keletkeztek volna ott katalán nyelvű országok is és a katalán nemzet tovább fejlődik. Ezt azonban Kasztilia féltékenysége akadályozta meg. Halálbüntetés terhe alatt tilos a katalánoknak az ujonnan felfedezett világrészekkel kereskedelmi kapcsolatba lépni. Kasztilia és Katalánia ellentéte, mely 1931-ben a független katalán köztársaság kikiáltásához vezetett, tulajdonképpen itt kezdődik.

Van valami végzetes hasonlóság a magyar és a katalán történelem között. A törökök előnyomulása akasztja meg nálunk is a keletre irányuló kereskedelmet. A dunavölgyi ut, mely Magyarországot a XV. század végéig virágzó európai hatalommá tette, a török hóditások miatt veszti el geopolitikai jelentőségét. A választással behivott idegen uralkodóház nálunk is gyarmati politikát folytat s a nemzet legfelsőbb rétegei a bécsi udvar nyelvéhez és szokásaihoz idomulnak. Ami a mi történelmünkben Bécs, az volt a katalánoknak Madrid. *Habsburgok* uralkodtak Bécsben is, Madridban is. A hanyatlás századaiban Katalániában is kikitörnek a függetlenségi harcok. Az udvar abszolutizmusa nem akar tudni a katalán alkotmányról, a helytartók önkényesen megsértik az ősi jogokat. 1640-ben véres felkelésben robban ki a katalánok haragja, az öldöklésnek a király sok főrangú tisztviselője esik áldozatul. A katalán megmozdulással egyidőben Portugália is elszakad Spanyolországtól. A katalán felkelők behivják az országba XIII. *Lajos* francia király hadait és 12 éven át küzdenek függetlenségükért a kasztiliai uralom ellen. *Pau Claris,* a szabadságharc vezére, a katalánok Rákóczija. Az 1640-es év forradalmi dalai *(segadors)* a mult század neokatalán romantikájában ugyanugy feltámadtak, mint nálunk ugyanebben az időben a kurucdalok.

A katalánok utolsó felkelését 1714-ben véresen leverik s 1716-ban a kasztiliai uralkodóház (ekkor már a *Bourbon*-dinasztia) szigorú rendeletei a katalán alkotmány utolsó nyomait is eltörlik. A katalán nemzeti ellenállás megszűnik, az arisztokrácia beolvad a spanyol arisztokráciába, a nemesség és a polgárság is hovatovább elveszti nemzeti nyelvét. A katalánok a központi kormányzat hű katonái lesznek, mintha kiveszett volna lelkükből a népi öntudat utolsó szikrája is. Az idegen monarchia oldalán küzdenek a francia forradalmi seregek, köztük a franciaországi katalánok csapatai ellen s amikor *Napoleon* 1810-ben kiáltványt intéz a katalán nemzethez (miként más alkalmakkor a lengyelekhez, délszlávokhoz és magyarokhoz is) és katalán ujságokat nyomat, hogy felrázza a Bourbon-uralom ellen a katalánok nemzeti öntudatát — süket fülekre talál.

Prat de la Riba, a katalán politikai megujhódás vezérideológusa, találóan irja 1906-ban *La nacionalitat catalana* című műve elején: „Az utolsó évtizedek ugy keltették fel a katalán nemzetet százados álmából, ahogyan csak a tavasz tudja a fákban és virágokban meginditani a nedvek keringését a téli fagy és halálos dermedtség után..." Egy lelkes kis szellemi társaság kezdeményezéséből alig fél század leforgása alatt valóban uj nemzet keletkezett a Földközi tenger partján. A katalánizmus századunk elején már sajtót és irodalmat, tudományos intézményeket és iskolarendszert, egyesületeket és politikai pártokat jelent, ma pedig a spanyol köztársasági kormánnyal szövetkezve államalkotó tényező s a progressziv és regressziv erők harcában világpolitikai szerepet játszik.

A katalán nemzeti megujhodás magyarázatát abban az ipari fellendülésben találhatjuk meg, mely Katalániát az elmult század folyamán

Spanyolország legsűrűbben lakott, leggazdagabb és legműveltebb vidékévé fejlesztette. Minden Spanyolországba hatoló technikai felfedezés Katalánián keresztül vette utját. Katalánia minden vonatkozásban a hid szerepét tölti be Európa és Spanyolország között. Katalániában helyezték üzembe az egész ibériai félsziget legelső gőzgépét, itt indult utnak az első spanyol gőzhajó. Spanyolország első vasutvonalát Katalániában épitették. Mondják is eleget a katalánok, hogy Katalánia Európához tartozik, de Kasztilia már Afrika. Katalánia Nyugateurópa ipari országaival egyidőben és együtemben élte át az ipariasodást s annyira megelőzte a félsziget belsejét elfoglaló spanyol tartományokat, hogy Madrid gyámkodása Barcelóna felett a XIX. században már kibirhatatlan anakronizmusnak bizonyult. Az ipar kifejlődéséből jólét fakadt s ez igényt ébresztett az egyre öntudatosabb polgárságban a politikai érvényesülésre is. A katalániai polgárság egyre elviselhetetlenebbnek érezte a kasztiliaiak kizárólagos vezető szerepét a közigazgatásban s azt az önkényt, amelylyel ez az idegen bürokrácia a Katalániában behajtott adót a fejletlenebb Kasztilia számára vonta el. Már maga a túlméretezett állami hivatalnokapparátus is merőben élősdinek tűnt a magángazdaság növekvő jövedelméből élő katalán polgárok szemében. A vidéki nyelvjárássá sűlylyedt ősi katalán nyelv felfedezése kapóra jön az elégedetlen katalániai polgárság önállósulási törekvései számára. A fejlődő kapitalizmus csodája ez is: amilyen ütemben termelés és társadalom, táj és ember átalakul, olyan ütemben ragadja ki a feltörekvő polgárság a katalán parasztnyelvet kezdetlegességeiből s teszi irodalmi nyelvvé, a modern városi civilizáció hajlékony és sokoldalú kifejezési eszközévé.

Amikor a gazdasági fellendülésben gyökerező regionális önállósulási törekvés a nyelvi megújhódással párosul: uj alakban feltámad a középkori katalán nemzet. A polgáriasodás dinamikája uj nemzetet állit szembe a feudális spanyol uralommal s a kasztiliai hivatalnokok siserahadával. A nemzeti megújhódás osztályjellege kiütközik abban az elutasitó magatartásban is, amit a katalánizmus az elspanyolosodott ősi katalán arisztokráciával szemben tanusit. Prat de la Riba a megujhódó katalán nemzet nevében igy mond felettük kemény itéletet: „Elvágva a nemzet életétől a mi nemesi családjaink gyászosan elfajultak. Nem alkalmasak többé a hadsereg vezetésére, a külügyi képviseletre s a törvénykezésre saját honukban. A ma fegyverzete, a műveltség, a jellem s a kereskedelmi vállalkozószellem, nem az övék. Többségükben tehetetlen szalónbábokká váltak. Minden kérdést a divat és a kellem szempontjából vitatnak meg. Hazájukat megtagadják s elnyomóink a kebelbarátaik." A katalánizmus kizárólag a feltörekvő polgárság mozgalma lett. Bár a mult században a szociálkonzervativ mezben jelentkezik a régi katalán arisztokráciának és nemességnek benne semmi szerepe nincs.

A katalán nemzeti mozgalom rohamos kifejlődése alatt áthatotta mindazokat a területeket, ahol a parasztság a katalán nyelv elemeit megőrizte. Ez a terület majdnem mégegyszer akkora, mint a történelmi Katalánia. A régi nyelvhasználat csak négy tartományt sorol Katalánia történelmi fogalma alá. Ez a négy tartomány, Barcelóna, Geróna, Lerida és Tarragóna. az utóbbi évtizedekben már bizonyos közjogi egységet képezett, amennyiben az 1914-ben kivivott *mancomunitat*, ez a részleges katalán önkormányzat, erre a négy közigazgatási egységre vonatkozott. Az 1932-ben törvénybe iktatott katalán autonómia is csak Katalánia régi területére terjedt ki, modern értemezést adva ennek a hagyományos fogalomnak. A katalán nyelvhatár azonban nyugaton behatol Aragóniába, délen magábaöleli a régi valenciai királyság területét

s keleten átterjed a Baleári szigetekre is. A valenciai nyelvkérdés mindmáig vitás. Itt a spanyolellenes regionális törekvéseknek nincsen olyan gazdasági és történelemi gyökerük, mint Katalániában s ha a kasztiliai nyelvvel szemben az utóbbi évtizedekben itt is erősödő nyelvmozgalmat észlelhetünk, ez nem a katalán nyelv, hanem egy ujabb ibériai román nyelvváltozat, a külön *valencián* nyelv javára esik. A Baleárok lakossága azonban tagadhatatlanul katalán érzelmű s Barcelóna felé tájékozódik. A katalán szellemtörténetben Malorka szigetének nagy multja van s a mai katalán irodalomban jelentős szerepet töltenek be a szigeti költők.

Az ibériai félsziget nemzetiségi kérdései átcsapnak Franciaország területére is. Az Atlanti-Óceán partvidékén a bászk, a Földközi tenger mellett a katalán nyelvterület nyúlik át Franciaországba. Ha a mai demokratikus változás lehetővé is teszi Spanyolországban a katalán álom maradéktalan megvalósulását, tehát a katalán nemzeti közigazgatás kiterjesztését a történelmi Katalánia területéről az egész katalán nyelvterületre, a Pireneusok túlsó oldalán fekvő katalán Roussilon még mindig Nagykatalánia határain kivül marad. A francia köztársaság politikai viszonyai között katalán ellenállás nem fejlődött ki. A franciaországi katalánok nyelve a franciával erősen kevert s észrevétlenül siklik át a provánszál testvérnyelvbe. (Mig a katalán irodalomból mit sem ismerünk, a provánszál szellemi megujhódásból francia közvetitéssel eljutott hozzánk *Mistral* művészete). Ha vannak is Délfranciaországban szimpátia-érzelmek a katalán nemzeti megújhodás iránt, ezek inkább csak kulturális formában nyilvánulnak meg, minden politikai jelentőség nélkül.

Barcelóniai számitások szerint ma négymillió ember beszél katalánul. Pontos statisztikai adatokat csak a katalán mancomunitat területéről ismerünk. E statisztikai adatok szerint a történelmi Katalánia lakossága rohamosan növekszik. 1910 és 1930 között a lakosok száma nem kevesebb, mint 34 százalékkal emelkedett, ami Európa lakosságának multszázadbeli feltünő megnövekedéséhez képest is páratlan szaporulat. A számok mögött azonban a katalánizmus számára korántsem kedvező demográfiai jelenség rejtőzik. Nem természetes szaporulatról van szó, hanem szegény spanyol népelem beözönléséről Kasztilia feudális nagybirtokai felől a katalán iparvidékre és kikötővárosokba. Maguk a katalánok nem szaporák. A születések arányszáma alig négy ezrelékkel mulja felül a halálozások arányszámát, mig Spanyolország többi részében a népszaporulat háromszor akkora. Demográfiai szempontból tehát a hagyományos spanyol társadalmi viszonyok fennmaradása esetén egyáltalában nem biztatók a katalánizmus kilátásai. Ezért beszélt *Vandelló* katalán demográfus 1935-ben kiadott *Catalunya, poble decadent* cimü munkájában a katalán politika és irodalom jellegzetes derülátásától eltérően népfogyatkozásról, nemzethalálról.

A feltörekvő katalán polgárság uj életre keltette a már-már elfeledett katalán nyelvet s a katalán hazafiasságot. Ezzel be is fejezte történelmi szerepét a katalán nemzet megujhódásában. A katalán föld függetlenségét s a katalán nép egyenjogusitását az ibériai félsziget többi népeivel már csak a katalán és spanyol dolgozók demokratikus szövetkezése valósitotta meg. A katalán és spanyol néptömegek közös erővel buktatták meg Kasztilia hagyományos hatalmasságait s ezzel a fordulattal véget ért Kasztilia és Katalánia történelmi ellentétessége is.

A BÁSZK NACIONALIZMUS ÚTJA

Irta: JORDÁKY LAJOS

Kétségtelen, hogy a spanyol polgárháborúban a népfront és a katonai felkelést irányitó politikai regresszió összecsapása lényegében osztályellentétek döntő mérkőzése. A polgárháború kirobbanásában s a mai hadszinterek alakulásában azonban nagy szerepe van a nemzetiségi kérdésnek is. A mai helyzet tárgyilagos megitélése megkivánja az ibériai félsziget nemzetiségi viszonyainak ismeretét.

A hagyományos Spanyolországnak két olyan területrésze van, ahol a lakosság a spanyoltól eltérő nemzeti hagyományokat és nyelvet ápol s évszázadok óta autonómista és szeparatista törekvéseket támogat. Keleten, a Földközi tenger felé nyitott Katalánia s északon a Pireneusokban s az Atlanti Óceán mellett elterülő *Bászkföld.* Amig Katalániában az autonómista és szociális törekvések közti határok elmosódnak a nagyarányú ipariasodás folytán kialakult széles munkásrétegek társadalmi előtörése következtében, addig a bászk területen a ma uralomra került autonómista törekvések mellett külön megoldásra várnak még a gazdasági és szociális kérdések.

A katalán autonómiáért már a multban sem csupán a polgárság küzdött. A munkásosztály történelmi kialakulása óta támogatta ezt a harcot, vagy a polgári törekvésekkel párhuzamosan, de más érdekekből igyekeztek kivivni az autonómiát az anarchisták és szocialisták is. (A spanyolországi anarho-szindikalizmus katalán nemzeti területen fejlődött nagyra s fellegvára évtizedek óta a katalán főváros, Barcelona). A katalán nemzeti autonómia végeredményben nem is a katalán polgárság uralmi berendezkedésének formájában, hanem a katalán munkásság és földművesség szociális demokráciája alapján valósult meg. Nem mondhatjuk el ugyanezt a bászkföldi helyzetről. Ott az autonómia előharcosai és megvalósitói a bászk nacionalisták, vagyis, osztályhelyzetüket tekintve, a bászk polgári rétegek. A munkáspártok ugyan részt vesznek a koaliciós kormányzatban, annál is inkább, mert a bászk nemzeti kormány a spanyol népfronti kormánnyal szövetkezett, de korántsem jutottak olyan vezető szerephez, mint a spanyol és katalán munkásszervezetek. Az a tény, hogy ma az erősen katolikus szinezetű bászk polgári nacionalisták ideológiai ellenfelükkel, a bászk munkásmozgalommal egyezséget kötve fegyveresen küzdenek a szervezett regresszió csapatai ellen, nem is magyarázható másként. csakis a nemzetiségi kérdés figyelembe vételével.

Egy új francia folyóirat, az eddigi *Bulletin des Minorités Nationales en France* folytatásaként megjelenő *Peuples et Frontiéres,* első számát az ibériai Bászkföld problémáinak szenteli. Maga a szerkesztő, *Yeun Douget,* a Bászkföld demográfiai, földrajzi, történelmi és gazdasági leirásából kiindulva a bászk nemzeti mozgalom fejlődéséről s a mai spanyol polgárháborúban elfoglalt szerepéről értekezik. Megtudjuk, hogy a madridi nemzetgyülésen 1936 október elsején — már a főváros ostroma alatt — egyhangulag megszavazott bászk területi autonómia a Bászkföld (bászk nemzeti nyelven *Euzkadi)* három tartományára terjeszkedik ki. Ezek: 1. Bizkaya, fővárosa Bilbao. 2. Gipuzkoa, fővárosa Donostia (a nemzetközi sajtóhirszolgálatban spanyol nevén szereplő San Sebastian) és 3. Araba, fővárosa Gazteiz (spanyolul Vitoria). A három tartomány területe 7093 négyzetkilométer, népessége 282 községben 770.000 lakos.

A bászk autonóm területen kivül bászkok laknak Nabara (spanyolul Navarra) tartományban is, ahol ma a felkelők uralkodnak. Ez a tarto-

mány egymaga nagyobb, mint az egész autonóm Bászkföld, de gyéren lakott, egy négyzetkilométerre csak 31 ember esik. (Bizkayában 189, Gipuzkoában 137). A nabarai bászkok közé a bászk nacionalizmus sohasem tudott beférkőzni, Nabara a karlisták hagyományos fészke. A trónkövetelő *Don Carlos* felkelései óta a nabarai bászkok az abszolut monarchia és az isteni eredetü jog előtt való feltétlen meghódolás fanatikusai. A karlisták trónkövetelője ma *Bourbon Xavér* herceg s a mozgalom a spanyol felkelők frontjába állt.

A bászk nyelvterület a Piréneusokon keresztül Franciaország területére is átnyulik. Bászkok élnek Bayonne (bászk nyelven Bayona), Biarritz (Biaritz), Ustaritz, Moule (Lixarre), Tardets (Atarratxe), Saint-Palais (Donapaleo) városok vidékén. A franciországi Bászkföld lakossága 176.000 lélek, a kimutatásokból azonban nem lehet megtudni, nogy ebből hányan kimondottan bászk nemzetiségüek. Az ibériai és franciaországi bászkok lélekszáma meghaladja az egy milliót. A mai politikai események szempontjából csak az ibériai félsziget bászk lakosságának kérdései jelentősek.

A történettudomány voltaképen ma sincs tisztában a bászkok származásával. Rokontalan nép, különbözik mindazoktól a népektől, amelyek valaha is az ibériai félszigeten megfordultak. Elüt az ibér őslakoktól s a keltáktól, nyelve más, mint a félsziget történelmében előfordult germán (vizigót, alán, svév, vandál), szemita (fóniciai, karthágói, zsidó, arab) vagy latin (római, spanyol, portugál, katalán) nyelvek. Amikor a mult század utolsó negyedében a bászk nemzeti mozgalom megindult, Európa legöregebb nyelvét már csak alig 400.000 ember beszélte. A bászk nyelv, az *euzkara,* néhány emberöltő alatt ki is pusztult volna, ha a nacionalisták nagy iskolamozgalma, az *Euzko Ikastola Batza,* meg nem menti s uj virágzáshoz nem segiti. A bászk nyelv megujhodása az ősi ir és héber nyelv szintén ma megfigyelhető felujitásához hasonlatos.

A bászk nép hosszú évszázadokon át független volt. A bászk törzsek túlélték a kelták, rómaiak és germánok invázióit. Függetlenségüket még az araboknak sem sikerült leverniök. A bászkok ma is büszkék arra az ősi alkotmányra, mely a régmult időkben megvalósitotta a közvetlen népkormányzatot. A törvényeket a nép maga hozta. *Rafael Picavea,* a bászk nemzeti kormány megbizottja, 1936 novemberében egy párizsi kongresszuson azt állitotta a szabadságeszménytől átitatott demokratikus bászk alkotmányról, hogy az „nagymértékben befolyásolta az angol alkotmányt, a XVIII. század liberális bölcselőinek elméleteit és az Amerikai Egyesült Államok alkotmányát." Az egységes bászk társadalom, melynek őskommunista vonatkozásait a történelmi materialista társadalomvizsgálat volna hivatott kielemezni, csak a középkor elején bomlott fel. Hat külön tartomány fejlődött ki, külön gazdasági és politikai érdekekkel. A központositott hatalmú kasztiliai királyság ügyesen kihasználta a bászkok belső ellentéteit és sorra meghóditotta az egyes bászk tartományokat. 1200-ban Gipuzkoa Kasztiliával való egyesitésével kezdődött meg ez a beolvasztó folyamat s tulajdonképpen csak *Antonio Canovas* spanyol miniszterelnök 1876-os alkotmányával fejeződött be, mely a bászk szabadságjogok utolsó maradványait is eltörölte. A bászk tartományok elvesztették valamikori különállásuk formai jellegét is és az egységes spanyol monarchia meg nem különböztetett részeivé váltak.

A polgári értelemben vett bászk nacionalizmus megszületése és kifejlődése az elmult ötven esztendőre esik. A nemzeti mozgalom kialakulásánál tekintetbe kell vennünk, hogy a bászk tartományok Spanyolország leggazdagabb tartományai közé tartoztak. Geopolitikai helyzetük is

kitűnő: az Atlanti Óceán és Franciaország szomszédságában a kereskedelmi forgalom és közlekedés legfőbb utvonalába esnek. Ilyen előnyös helyzetben a modern tőkéstársadalom kifejlődése eredményesen reprodukálhatta a hagyományos bászk függetlenségi törekvéseket a kasztiliai feudális-tőkés uralkodó osztály gazdasági versengésével, valamint központosító törekvéseivel szemben. A gazdasági érdekharc szerepét a bászk nacionalizmus kifejlődésében maga Rafael Picavea árulja el, akinek Párizsban tett vallomása szerint a bászk nacionalizmus „nemzeti megujhódás az elnyomó iparral szemben."

A bászk nép iparos és kereskedő s nem hiányzik a modern értelemben vett munkásosztály sem. A bászk autonómista törekvések komoly gazdasági hátterét az az adat világitja meg, mely szerint a félsziget tőkeállományának egy harmada a bászk népre esik ugyanakkor, amikor a lakosságnak mindössze egy huszadát teszik. A Bászkföldnek jelentős vas- és fémipara van s hatalmas tengeri kikötői. Az egész félszigeten itt a legsűrűbb a vasutak, az országutak és a telefon hálózata. A bászkok különben egész Spanyolország területén szétszórva mindenütt ott találhatók, ahol ipar és kereskedelem létezik. Ők az ibériai félsziget zsidói, kalmárai. És ők a félsziget legintellektuálisabb eleme is, a spanyol értelmiség tekintélyes hányada bászk származású. Jelentős pozíciókat foglaltak el Középamerika és Délamerika gazdasági életében is.

Különös jelensége a bászk függetlenségi törekvésnek, hogy a mult század folyamán jórészt a karlista felkelések támogatásába rejtőzött s igy hovatovább elterelődött eredeti értelmétől és célkitűzéseitől. A Bourbon-ház idősebb ágának szolgálata az uralkodó ifjabb ággal szemben már annak következtében is megrögződéssé válhatott a Bászkföldön, mert a karlista felkelések leverése 1839-ben a bászk jogok megcsorbitásához s 1876-ban e jogok teljes megsemmisitéséhez vezetett. A bászk sérelmek összeforrottak a karlisták sérelmeivel s igy a Bászkföld ideológiailag teljesen kiszolgáltatta magát a karlizmusnak. A bászk nacionalizmust a karlizmus ideológiai kelepcéjéből *Sabino de Arana y Goiri* szabaditotta ki, az uj bászk nemzeti mozgalom megteremtője. 1892-ben jelentette meg *Bizkaya függetlenségéért* cimű hires könyvét, amely az éledő bászk nacionalizmus alapelveit fektette le. 1895-ben sajtóvétségért Bilbaoban a spanyolok börtönébe került, de már 1899-ben Bilbao tartomány képviselője lesz. Megteremti a bászk nemzeti pártot s *Euzkadi* cimű folyóiratával utat tör a bászk nyelvmozgalomnak s a tudományos önismeret nemzeti kutatásainak. 1903-ban halt meg. Eszméi harminchárom esztendővel halála után arattak győzelmet a spanyol uralom felett.

A nacionalista mozgalom legjelentősebb szervezetei: a bászk nemzeti párt, a bászk akció, a bászk munkások szervezete *(Euzko nekazari alkartasuna)*, a bászk nők szövetsége, a bászk ifjúsági egyesület *(Umetxus)* és a nemzeti ifjúság disszidens csoportja, mely a radikális *Jagi-Jagi* hetilap körül csoportosult. A katolicizmus a Bászkföldön a nemzeti vallás szerepét játsza. A felekezeti jelleg különösen a bászk akcióban *(Actio Vasca)* s a bászk ifjúsági mozgalmakban erősen kidomborodik. A bászk katolicizmus ma a bászk nemzeti kormány támasza s fegyveres önvédelmi harcot visel a népfront oldalán Euzkadi függetlenségéért a spanyol felkelőkhöz csatlakozott karlistákkal szemben. A Párizsban megjelenő *Courrier Universel de la Jeunesse* 1937 január végén megjelent száma közli a népfront oldalán küzdő Katolikus Bászk Nemzeti Ifjúság kiáltványát a világ ifjúságához. „Számunkra" — mondja a kiáltvány — „a kereszténység a béke tana s ellenfele az ember embertől történő kizsákmányolásának, tan, amely az emberi egyéniség jogainak tiszteletén alapuló szociális

rendszert védi."

Amikor 1931 áprilisában Spanyolország köztársasági többséget választ s *XIII. Alfonz* király lemondásra kényszerül, az események a bászk nemzeti mozgalmat döntő lehetőségek elé állitják. A fiatal köztársaság jószemmel nézi a bászk és katalán mozgalmakat, sőt, *Manuel Azana,* a mai spanyol köztársasági elnök, már akkor, mint a köztársasági párt feje, Spanyolország nemzetiségi kérdéseinek föderativ megoldásáról beszél. Mig azonban *Macia* ezredes Barcellonában katalán kormányt alakit szeparatista programmal, a bászk nacionalisták megelégednek azzal, hogy teljes mozgásszabadsággal felrázzák népüket s hallatlan propagandával felkészülnek a választásokra. Alkotmányos uton, vérontás nélkül akarják elérni, hogy a spanyol kortez a bászk területi önkormányzatot megszavazza. Bár 1933-ban országszerte a jobboldal győzedelmeskedik, a Bászkföldön a bászk nemzeti mozgalom döntő győzelmet arat. Ha eltekintünk Nabara tartománytól, ahol töretlenül a spanyol jobboldal vezet, Euzkadi három tartományában a bászk nemzeti párt 167.367 szavazatot kap a spanyol jobboldal 92.263 szavazatával s a baloldali munkáspártok 113 ezer 184 szavazatával szemben.[1] A választási győzelmet, mely a bászk nacionalizmus első nagy erőpróbája volt, teljes jelentőségében csak akkor foghatjuk fel, ha számitásba vesszük, hogy a nacionalisták autonómista célkitűzéseit a baloldali munkáspártok is osztják. Végeredményben tehát a lakosságnak jóval több, mint háromnegyed része került szembe a spanyol imperialista jobboldallal.

A bászkok választási győzelme a közben jobbfelé tolódott Spanyolországban eredménytelen marad. Az uj kortez *Gil Robles* kereszténvszocializmusa jegyében voltaképpen a spanyol feudális-tőkés regresziónak nyit utat s ilyen helyzetben szó sem lehet többé a bászk autonómia békés megszerzéséről. A bászk nacionalisták soraiban meghasonlás támad: a radikálisabb elemek azzal vádolják a vezetőket, hogy a történelmi időhöz méltatlan magatartást tanusitanak. Valóban: míg az erősödő spanyol regresszióval szemben 1934 őszén az időközben meghalt Macia ezredes utóda, *Companys,* kikiáltja a független Katalániát s az aszturiai bányavidéken az anarchisták a szocialistákkal első izben szövetkezve munkásforradalmat kisérelnek meg, a bászk ncionalizmus határozatlan, nem tud dönteni és semleges marad. A katalán szeparatista törekvés és az aszturiai bányászok leverése után olyan idő következik, amely semmiképpen sem kedvez a bászk mozgalomnak. Csakis erőtlen politikájával magyarázható, hogy ugyanakkor, amikor 1936 elején a jobboldal országszerte választási vereséget szenved, a Bászkföldön a jobboldal s részben a munkáspártok törnek elő. A bászk nemzeti párt azonban még igy is megtartja vezető pozicióját Euzkadi községeinek és városainak hetvenöt százalékában.[2]

A baloldal új előtörése az 1936-os spanyol választásokon azt a demokrata politikust emeli a köztársaság élére, aki a nemzetiségi kérdés föderativ rendezésének elvével már régen megnyerte a bászk nacionalisták bizalmát. Azana kormánya kilátásba is helyezi a nemzetiségi autonómia alkotmányos biztositását, de erre már csak a polgárháború kitörése után kerül sor. Közben *Franco* és *Mola* felkelő csapatai alapos leckét adnak a határozatlan bászk nacionalistáknak a spanyol regresszió nemzetiségi elveiből s a bászk nemzeti párt döntő lépésre határozza el magát.

1936 júliusában a bászk nacionalisták legszivesebben semlegesek maradtak volna a spanyol jobboldal és baloldal összecsapásában. Azt hangoztatták, hogy kis és fegyvertelen országuk irtózik a véres háborútól,

melyben különben sem érhetne el bármely oldal javára döntő sikereket. Mint derült égből villámcsapás, hatott a bászk nemzeti közvéleményre, hogy a spanyol felkelők letartóztattak három fiatal bászk nacionalistát, akik éppen kiránduláson voltak a hegyekben s azonnal ki is végezték őket. Ugyanekkor hire futott, hogy a nabarai bászk nacionalisták lapjának szerkesztőségét Iruna (spanyolul: Pamplona) városában a karlisták összerombolták. Minden oldalról spanyol felkelőcsapatok indultak a bászk tartományok felé, s ahová bevonultak, ott szinte hisztérikus türelmetlenséggel semmisitették meg a bászk nemzeti mozgalmat. A bászk lapokat azonnal betiltották, a vezető emberek vagyonát elkobozták, minden bászk szervezetet feloszlattak s a bászk ifjúsági mozgalmak vezetőit, akik között sok a katolikus lelkész, haditörvényszék elé állitották. Yeun Douget adatai szerint Franco csapatai egyedül Gipuzkoa tartományban huszonkilenc papot végeztek ki, mert részt vettek a bászk ifjúsági mozgalomban.

A bászk nacionalizmus védekezésre kényszerült. Az első pillanatokban a nemzeti párt csak sportszervezeteit tudta harcba vetni Mola tábornok állig felfegyverzett rohamcsapataival szemben, de hamarosan védelmi bizottságok alakultak Euzkadi mindhárom tartományában. Ezek a védelmi bizottságok, élükön a tartományi kormányzókkal, a bászk nemzeti pártok s a munkáspártok képviselőiből tevődtek össze. Most már nemcsak az aszturiai bányászokról s a bilbaói vasmunkásokról volt szó, mint 1934-ben, de veszélybe került a bászk nemzeti élet, a bászk kultura, nyelv, sajtó, egyház, nemzeti szervezkedés is, mindaz, amit az Azana részéről már 1931-ben beigért nemzeti önkormányzat biztositott volna. Franco a felkelés első napjaiban programját a következő tömör mondatban foglalta össze: „Harcolunk a marxizmus és szeparatizmus ellen!" A bászk nacionalisták, ha következetesek akartak maradni Sabino de Arana y Goiri szellemi örökségéhez, nem tehettek mást, csak a nemzeti törekvéseiknek a spanyol regresszióval szemben védelmet nyujtó munkásmozgalommal szövetkezhettek.

Bár a bászk munkások egy része bászk nemzeti szervezetben tömörült, a nemzetközi munkáspártok is jelentékeny társadalmi erőt képviselnek a bászk tartományokban, elsősorban tömegeik kitünő szervezettsége miatt. A munkáspártok közül a szocialisták a legerősebbek. Azok közül is *Prieto* mai spanyol tengerészetügyi miniszter mérsékelt szárnya. A kommunisták sokkal gyengébbek, mig az anarchisták szerepe e területeken egészen jelentéktelen. A munkásság s a bászk nacionalisták közös védelmi bizottságai erélyes intézkedéseikkel meg tudták állitani a spanyol felkelők előnyomulását.

Ilyen előzmények után lépett életbe azonnali hatállyal a Madridban 1936 október elsején megszavazott bászk autonómia. Egy hét mulva, október nyolcadikán 400 városi és községi tanácsos gyűlt össze Bilbao mellett Gernika bászk városkában az ideiglenes bászk kormány elnökének megválasztására. A tanácsosok a spanyol felkelők részéről meg nem szállott bászk területek 291.971 választóját képviselték. 291.871 szavazattal *Antonio de Agire y Lekube* bászk politikust, a bászk nemzeti párt elnökét, emelték a kormány élére *Roman de Madariaga* 100 szavazatával szemben. Az uj kormányelnök, Euzkadi első bászk kormányelnöke, azonnal össze is állitotta az ideiglenes kormány minisztereinek listáját. Négy tárca (hadügy, belügy, pénzügy, igazságügy) a bászk nacionalistáké, a mezőgazdasági tárca a bászk akcióé, a közmunkaügyi minisztérium élére kommunista került, a szocialisták mérsékelt szárnya három minisztériumot (közlekedés, népjóléti, ipar) kapott. Egy-egy tárcát az Azana-féle

köztársasági baloldal s *Martinez Barrio* köztársasági uniója tart kezében. A történelmi jelentőségű gernikai gyűlésen Európa legősibb népe Európa legfiatalabb nemzeti önkormányzatát teremtette meg.

Bár a bászk kormányt elsősorban a nemzetvédelem ügye foglalkoztatja, máris jelentékeny intézkedések történtek az ősi nemzeti nyelv érdekében. A spanyol nyelv mellett hivatalos nyelv lett az euzkara is. A hivatalos lap bászk és spanyol nyelven jelenik meg. A kormány felállította az első bászk egyetemet. A bászk hivatalos körök kezdettől fogva felismerték a nemzetközi közvélemény felvilágositásának szükségességét. A régi spanyol rezsim külföldi propagandájával a bászk kisebbségi körök nem tudták felvenni a versenyt s igy a közvélemény nemcsak a mai viszonyokkal szemben tájékozatlan világszerte, de magáról a bászk nemzetről is alig tud valamit. A kormány ezért megbizta képviseletével s Londonba küldte *Izorieta* neves bászk kisebbségpolitikust, aki nemzetét 1934-ben az európai nemzeti kisebbségek berni kongresszusán is képviselte már. Rafael Picavea, a bászk nacionalisták volt madridi szenátora, ugyanekkor a bászk kormány párizsi követe lett. A bászk külföldi propagandát ők vezetik.

Az orosz cári birodalom s az osztrák-magyar monarchia bomlása az uj nemzetek egész sorát iktatta be a szabad európai népek sorába. Finnek, esztek, lettek, litvánok, lengyelek, ukránok, csehek. szlovákok, románok, szerbek, horvátok és szlovének felszabadulása után a spanyolországi változások a független bászk és katalán nemzettel ajándékozzák meg Európát. Ugy, mint 1917-ben és 1918-ban, most is demokratikus változások azok, amelyek a nemzeti szabadságmozgalmak kibontakozására kedvező alkalmat adnak. Más és több ellenben a mai ibériai történésekben a multtal szemben az, hogy ezuttal a nemzeti differenciálódás területi integrálódással jár: a függetlenségi mozgalom konföderációs célokat tűz maga elé, a bászk és katalán nemzeti autonómia a spanyol népfronti kormányt támogatja. Éppen ebben különbözik a bászk és katalán nemzeti ébredés a nemzeti kizárólagosság elvén alapuló [illegible] európai nacionalizmusoktól.

Erre a különbségre vezethető vissza bizonyára, hogy a mai spanyolországi események magyar krónikása, *Passuth László,* a bászk nemzeti mozgalom, a spanyol népfront oldalán küzdő bászk katolicizmus és a bászk nemzeti kormány tényét egyszerüen elhallgatja.[3]

1. A Rennesben megjelenő **Breiz Atao** breton nemzeti folyóirat 1936 március 15.-i számában megjelent választási kimutatás adata. — 2. **Antonio de Agire y Lekube** 1935-ben értékes munkát irt a bászk nacionalizmus 1930 és 1935 közt eltelt öt esztendejéről **Entre la Libertad y la Revolucion** cimen. — 3. **Louis Bertrand: Spanyolország története.** Forditotta **Rónai Mihály András.** Függeléket irt **Spanyolország és a XX. század** cimen 1936 november haváig terjedően **Passuth László.** Budapest 1937.

KULTURKRÓNIKA

A KISEBBSÉGI JÖVŐ KÉRDÉSE

1. A magyar sorskérdéseket mindinkább az uralmi célokat követő hivatalos nyilatkozatok sajátitják ki. A népi érdek az anyaország közvéleményében is mind kevésbé tud szabadon megnyilvánulni. A „viharsarkokat", ha nem tudják lecsendesiteni, a könyvet kobozzák el; a felkelések visszajáró szellemeit, ha nem tudják elűzni, a drámát tiltják le; ha a népen végigfutó morajt nem tudják lefékezni, legalább a cikket törlik, amelyben szavakra talál. Annál simább az útja a „felelős politikai tényezők" szózatának, amely hol a német, hol az olasz hatalmi törekvések hangszerelésében alkudozik a magyar jövőről.

Csoda-e, ha ezek után elég egy őszinte hangsuly, a valóságos problémákhoz való elszánt hozzányulás, függetlenül elvi tételeitől, hogy hullámot verjen és megtermékenyitse az elfásult agyakat?

Három hónapja, hogy *Makkai Sándor* megirta *Nem lehet* cimű cikkét a kisebbségi jövőről a budapesti *Láthatár*-ban, s most higgadtan megállapithatjuk, hogy hosszú idők óta nem volt olyan nemzetpolitikai kérdés, ami ugy megmozgassa határokon innen is, túl is a magyar közvéleményt. Nemcsak a kisebbségi kérdést emelte ki a bennfentesek és kabinetirodák süllyesztőiből, hanem vele együtt egyetemes nemzeti létkérdéseket is s igen sok olvasóban azt a népe sorsán elvérző hangot idézte föl, ami Zrinyi és Ady öröksége.

De ha ebben a cikkben találunk is a kisebbség fölötti aggódást, a Zrinyi és Ady tanitványok megingathatatlan sors-vállalását s bizalmát a nemzet jobb erőiben hiába keressük benne. A volt szabadelvű transzilván iró. református püspök és kisebbségi szellemi irányitó, mintha derékbatörését igyekezne igazolni elméletével a kisebbségi sors reménytelenségéről.

„Nem lehet", — már a cim is ezt hirdeti. Nem lehet, szerinte, a kisebbségi népet beilleszteni sem a politikai, sem az erkölcsi világrendbe: halódó nyomorúságával szégyene és vádlója az emberi társadalomnak, megoldás-keresései beléütköznek a nacionalista „korszellem" sodrába s a fölötte összecsapó „történelmi hivatásu" imperiálizmusok végkép' hullámsirt szántak neki.

Nem lehetett! — hangzik ki a mentség. Mert gondolatmenete *egyéni* útjának görbéjét követi, azt az útat, amelyen ő a jövőtlennek vélt kisebbségi nyáj pásztorságával felhagyva, Magyarországra vándorolt. A kisebbségi közösség „lét vagy nemlét" kérdésére minduntalan Makkai személyes válsága vet árnyat. A cikk ellentmondásain a félmegoldásokban felőrlött ember lelkiállapota ütközik ki.

A hozzászólok jórésze, elvi tételeit megkerülve, meg is elégszik azzal, hogy Makkai személyes magatartásával szálljon vitába. Célzások hangzanak el s a kisebbségi közvélemény már kezdi Makkait is azok közé sorozni, akik számára a kisebbségi közéleti szereplés csak ugródeszkául szolgált a határon túli méltósághoz. Makkait azonban, kétségkivül, egész transzilván munkaköre a kisebbségi önvédelembe kapcsolta, minden hátsó gondolat nélkül, s ha ez a mult fokozza is társadalmi felelősségét mai állásfoglalásával szemben, érvei elsősorban ellenérveket várnak és nem erkölcsi itéletet.

2. Sajnos, a kisebbségi jövő problémáját, amit Makkai kegyetlen valóságként dob elénk, úgy a magyarországi, mint a transzilván válaszok a hivatalos politika járszalagához kötött tartózkodással tapogatják körül. A kibontakozásra való öncélú kisebbségi törekvés csak itt-ott bukkan fel a vitában s helyette például Hegedüs Nándor cikkében (Szabadság, 1937. febr. 12.) s a pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet nyilatkozatában (Láthatár, 1937. március) a kisebbségi népek százados türelmére kapunk oktató példákat (szinte a „szegénység mindig volt és mindig lesz" vigasztaló hangnemében). Nem véve észre, hogy ezzel a kisebbségi jövő kérdését ép' úgy útvesztőbe lehet juttatni, mint Makkai viaskodó halál-szemléletével.

Pedig Hegedüs is arcvonalnak ismerte föl a kisebbségi sorsot, amit elsősorban vállalni kell, akárcsak Szász Endre, aki kemény, de kihagyástalan őszinteségű vádjában (Keleti Ujság, 1937 febr. 16.) a kisebbségi élet malomkövek közt őrlődő keserű mindennapját szólaltatja meg. (Talán ezért is érte annyi gáncs mindazok részéről, akiket feszélyezett ez a hang.) Állásfoglalásuknak, politikai helyett, inkább erkölcsi tartalmat adnak, amit Reményik Sándor a „nem lehet"-tel szemben egyetlen jelszóba sürit: „lehet, mert kell!" (Ellenzék, 1937. febr. 21.)

Makkai azonban mondanivalóját nem annyira a cimben, mint inkább ebben a mondatában foglalja össze: „A kisebbségi kérdés megoldhatatlan". S erre egyedül Paál Árpád igyekszik pozitiv feleletet adni (Láthatár, 1937 április), mikor „uj népszabadsági fejlődést" emleget s le meri irni, hogy „akármi nagy érdemei is vannak Aristotelesnek, a rabszolgaság kérdésében még sincs igaza. Jöttek az emberi szolgálat más, szabadabb formái: a jobbágyság, a bérmunka, a szervezett munkásság állapota, s még ki tudja hol áll meg ez a fejlődés az uralom és a szolgálat viszonyában. Az egyes népek közé osztódott más népek csoportjaira nézve is hasonló fejlődésnek kell előállnia, ha humánumra, az emberélet tökéletesebb összefüggéseire és szinvonalára törekszünk."

Talán maga Paál Árpád sem mérte föl szavainak jelentőségét, amikor a nemzetiségek viszonyát az uralkodó nemzethez a „szolgáló" osztályok az uralkodó osztályokhoz való viszonyával hozza párhuzamba, mégha a teljes kibontakozás helyett csupán a függő viszony minőségi fejlődését látja is. Ott téved azonban, amikor, valami helyén nem való kiméletből, mindezt nem Makkai elméletével *szemben* állitja fel, hanem azt igazolva. Amikor végkövetkeztetéseket elhallgatva, olyan eszméket olvas ki a cikkből, amiket Makkai éppen megtagad benne.

3. „Az emberiség egységének öntudata", aminek Makkai valamikor ünnepelt bajnoka volt, ma szerinte — „a lehető legnagyobb hazugság." Helyébe uj eszmény, „a nemzeti öntudat soha nem ismert új értelmű kivirágzása és megteljesedése" lépett nála. „A nacionalizmusnak ez a fellángolása most már a jövőt alakitó leghatalmasabb tényezővé vált" — irja s a gondolkodó, aki annak idején a kisebbségi társadalom erkölcsi magasabbrendűségét és világhivatását hirdette a népek megbékélésében, a jövő pálmáját most a hóditó nacionalizmusoknak nyujtja.

Makkai leszögezi, hogy „nem politikai szempontból" nézi a kérdést (s elméletének gyakorlati politikai vetületével mindvégig nem is mer szembe nézni) — „hanem legmélyebb gyökerében: a humánum sorsát illetően". S egy pillanatra csakugyan úgy tűnik, mintha újra a régi Makkai szólalna meg, aki néhány évvel ezelőtt a *Magunk reviziója* (1931) oldalain oly kisebbségi közösséget hirdetett még, „amely sohse zárkózzék el az emberiség egyetemes nagy érdekei és szolidaritása elől". Az a „humanizmus" azonban, amit Makkai ma vall a magáénak, ál-humanizmus, amely saját eszményeit becsmérli le, hogy aztán „az emberiséget

nemzeti öntudatában újra feltalált Európában" találja meg átlényegülését.

A szavak megtévesztők, mert Makkai a kulturát és haladást termő nemzeti öntudat képében az imperialista nemzetelméletet népszerüsiti, abban látja az emberi egyetemesség megnyilatkozását. S igaza is van annyiban, hogy a hóditó hatalmak tényleg egyetemességre törnek, egyetemes uralomra *urbi et orbi.*

A nemzet azonban, ez a történelmileg kialakult közösség, az emberibb élet előfeltételeiért folytatott százados szabadságküzdelmében kovácsolódott össze. Szellemi örökségét a függetlenségi harcok átfogó, népi hagyományai, a haladás béklyókat feszitő közösségi tudata töltik be, s legalább is történelmi visszásság, ha ebből ma a nemzeti magasabbrendűség és uralomra hivatottság fegyvereit gyártják más népek ellen, s a „nemzeti megbizhatóság" jelszavát a szabadságjogokból kisemmizésre itélt tömegekkel szemben. Bármilyen frazeológiát használjon valaki, ez az „ujfajta" nacionalizmus nem a nemzeti törekvések, hanem a terjeszkedő oligarchikus érdekek leszármazottja. S nem a nemzeti gondolat, hanem az ellene esküdött Szent Szövetség eszméköre az, ami ujra éled a földkerekség fölötti gyámkodásra szövetkezett támadó imperiálizmusok érdekhálózatában.

4. Már a háború előtt estek birálatok azzal a felfogással szemben, amely a nemzeti kérdés kutatásánál csak az európai nemzetekbe ékelt idegen népcsoportokat vette figyelembe, teljesen megfeledkezve a gyarmati és félgyarmati népekről, amelyeknek helyzete csak fokozatban különbözik az előbbiekétől. Ebből a szempontból Makkai *még jobban szükiti a kört,* mikor a békeszerződésekben látja a nemzetiségek „halálos itéletét". Megfeledkezik arról, hogy a békeszerződések nemcsak uralkodó népek egyes részeit fokozták le kisebbségekké, hanem a népek önrendelkezési joga alapján, a wilsoni megfogalmazásban, igen sok nemzetiséget uj, független államisággal rendelkező nemzetté avattak (Finnország, Lengyelország, Balti-Államok, Csehszlovákia), másokat viszont a már fennálló anyaállamaikhoz kerekitettek (Románia és Jugoszlávia). Azoknak a tekintélyes másfaju néptömböknek pedig, amelyeket a szám jogánál fogva mint „kisebbségeket" egyszerűen a „többségeknek" vetettek alá, bizonyos fokig nemzetközi jog igyekezett védelmet nyujtani a békeszerződések kisebbségi paragrafusai révén.

Igaz, ez a nemzetközi kisebbségvédelem alig terjedt ki a legelemibb életfeltételekre s hatóereje még soványabb, de mikor valaki a kisebbségi probléma minden forrását a mult háború kimenetelében látja (figyelmen kivül hagyva, hogy ugyanaz évszázados nemzetiségi elnyomást szüntetett meg például a hajdani Ausztria-Magyarország s a cári Oroszország, a „népek börtöne" területén), méltán felötlik azoknak a nemzetiségeknek a sorsa, akikről még plátói nemzetközi jog sem emlékezik meg. Többek közt, hogy csak az európaiak közül említsünk, a katalánok és a bászkok Spanyolországban, akik napjainkban teremtenek megoldást maguknak, ezzel is rácáfolva Makkai borulátására.

A békeszerződések, sebeket szüntetve, ujakat ütve, kétségkivül a háboru utáni hatalmi egyensulynak voltak a kifejezői, ami a maival nem azonos. De népek sorsát a megváltozott hatalmi egyensulytól tenni függővé, olyan elv, amit méltányosnak semmiképpen sem fogadhatunk el, még kevésbé háború árán.

A kisebbségi jövő kérdése nem csupán a békeszerződéseké, hanem elsősorban a nemzeti függetlenségi mozgalmak hátralévő szakaszának az ügye, amely az emberiség két-harmadát érinti s enélkül a népek jövőbeli

zavartalan szabad társulása el sem képzelhető. Ide tartozik a függetlenségükben fenyegetett kis nemzetek kérdése is, amelyeknek külpolitikai helyzete párhuzamos viszonyba került a belpolitikai függőségben lévő nemzetiségek sorsával. Nem csoda, ha napjaink legtragikusabb nemzetközi vetületű párviadala éppen a kisnemzetekben folyik, egyrészt a reakció, amely a népi érdeket feladva, nemzetközi szolidaritást bont s a támadó imperializmus kétes kimenetelű pártfogásába huzódik, másrészt a demokratikus erők közt, amelyek a békéért és népi szabadságukért frontot vállalnak a földkerekség tüzfészkeivel szemben.

5. Valójában egy kormányzat nemzeti volta attól a ténytől függ, hogy milyen mértékben bontakozhatnak ki benne a nép egészének életlehetőségei. A kisebbségi közületben a nemzeti eszme szintén a *tömegek* föltétlen érdekvédelmét jelenti, akkor is, amikor esetleg az anyaállam hivatalos politikája ép' ugy, mint az utódállamé, nemzeti kizárólagosságot hirdet és parancsuralomra törekszik. Ennek az utóbbi helyzetnek a következménye az anyaállam befolyása alatt álló kisebbségi körökben: a csodavárás és gerinctelenség egyvelege, mig az *öncélú* kisebbségi politika valóban népérdeket képvisel, a tömegek létalapját védi. Szükséges, törvényszerű partikularizmus ez, önösszeszedés, hogy a kisebbség helyzetének teljes tudatában és felelősségében épithesse ki nemzeti közösségét. Különvalóság, amely azonban az egészségesebb jövőbeli összetételnek is gondját viseli, mikor népek közötti testvériséget ápol és szorosabb kapcsolatba lép az uralkodó nép demokratikus erőivel.

A reakció ezzel szemben az emberi haladás, a szabadságjogok helyett *hatalmi* körök szolgálatában áll s vagy megalkuszik, vagy a revánsvágyat éleszti. Hol a faltörő kosnak használja a kisebbségi politikát az utódállam ellen, akkor is, ha annak demokratikusabb berendezkedése más magatartást követelne tőle (mint a Henlein-mozgalom Csehszlovákiában), hol meg alkotmányos jogkövetéleseit is feladja, nehogy utjába álljon a kisebbségi érdekekre sujtó, de azonos elvü többségi parancsuralmi törekvéseknek (mint a romániai Magyar Párt egyik, a többségi szélsőjobb felé orientálódó szárnya).

A reakció nem tűri meg más államba szakadt népcsoportjainak öncélú igazodását, ami Makkai eszményesitő nyelvezetében igy hangzik: „az új öntudat ereje és hevessége létesiti azt a helyzetet, hogy a nemzethez tartó tömbök és egyének csak saját nemzetük szuverénitásának kötelékében találhatják meg az emberhez méltó élet lehetőségeit."

Ámde a „nemzeti szuverénitás"-nak az a formája, ami Makkait átcsalta a határon, a haladó szellemű magyarországi körökben éppen a kisebbségi társadalom tisztultabb belső viszonyai iránt ébreszt vágyódást. Látják, hogy a kisebbség életküzdelme — társadalmi légkörének minden helyzetéből adódó nyomottsága ellenére is, — az emberi szabadság széles távlataiban folyik s a közszelem, amit a nemzetiségi életösztön teremt, gyökerében demokrata.

6. A fogalomzavar, amit a nacionalizmus és a nemzetiségi öntudat összekeverése teremt a kisebbségi közvéleményben, Makkainál az önellentmondás élességében jelent meg. Hiába ejti meg a nacionalizmus „újértelmű kivirágzása", cikkének éppen a kisebbségi sors egyéni átérzése kölcsönöz életteljes csengést. Amikor kifakad, hogy magát „a kisebbségi kategóriát tartom emberhez méltatlannak." Mikor megállapitja, hogy kisebbségi életformában „nem lehet fejlődésképes nemzeti életet élni." Hogy „lehetetlen a változás reménye nélkül mind fokozottabb mértékben érezni és hordozni az idegenséget, a szellemi értelemben vett hontalanságot, egy olyan lelki ellenségesség atmoszféra-nyomását, mely kikö-

zösiti a kisebbséget az emberi lét termékeny és gyümölcsöző közösségéből.'"

De vajjon a „változás reménye", amire céloz, csak „kisebbségből" „többséggé"-válást jelenthet? „Künn a bárány, benn a farkas" játékot időnként szerepcserével? A hozzászólók nem adnak rá feleleletet, nem magyarázzák meg, hogy ha az egymás ellen acsarkodó nacionalizmusok felmorzsolják, viszont a népi demokrácia a legteljesebb mértékben össze tudja egyeztetni az egymással összefonódó nemzetek érdekeit, önrendelkezési joguk kölcsönös tisztelete alapján, megszüntetve a gazdasági és politikai kiváltságoknak a számbeli vagy erőviszonyokhoz mért skáláját. Hogy a dunavölgyi népek függetlenségének, érdekeik demokratikus rendezésének, a nemzetiségek kölcsönös egyenjogusitásának elvével nem az erkölcsi világrenden, hanem egyedül a rájuk éhező német és olasz imperiálizmusokon esne sérelem.

„A kisebbségeknek nincsen politikai imperiumuk", állapitja meg keserüen Makkai s ezzel le is mond nemzeti törekvéseik érvényességéről. Nem veszi észre, hozzászólói pedig tartózkodnak kimondani, hogy éppen a kisebbségek, valamint minden függetlenségében fenyegetett nép helyzetében nyeri vissza a nemzeti eszme hagyományos, történelem alakitó erejét. *(Bányai László)*

JUHASZ GYULA. Az óramutató, mellyel élete állandóan a halál felé mutatott, elérkezett a tizenketteshez: Juhász Gyula halott. Feledhetetlen barátunk egész életén át: meghalni akart és most csakugyan végre is tudta hajtani. Milyen barátság az, mely bennünket, a XX. század elejének vezető magyar szellemi embereit hozzá, a vezető magyar szellemiséghez kötötte? Nemcsak emberi, de magyar szellemtörténeti is. Rokonság ez annak a szellemi formának a közösségében, mely a magyarságnak modern európaisága, kivivott közös szellemi birtoka volt. Akik a XX. század elejének magyar szellemi átteremtődését megérteni akarják, nem tudnák ezt anélkül, hogy abban, amit a harcos és alkotó nemzedék elért, a magyar szellemiségnek teljes nyugateurópai megérkezését, az abban való stabilizálódását, onnan való végleges kiirthatatlanságát lássák. A magyar szellemiségnek ebből a magas formájából való volt Juhász Gyula is, a költő.

A magyar szellemiségnek ez a legmagasabb formája nem e századelő nagy szellemi nemzedékének alkotó munkájával kezdődött, de sohasem tüntette még szellemi nemzedék annyira el a versenytávolságot a magyar és a nyugati világ között, mint az a korszak, mely Ady nevéhez fűződik. Nemcsak a 150 esztendős török világ, de a megrendithetlen feudalizmus átka és a keleti fekvés is mindig tartott fönn időkülönbségeket a magyar szellemiség és a Nyugat szellemiségének tartalma és formája között. Annak a nagy nemzedéknek rohama, melyhez Juhász Gyula is, mint vezető szellemiség tartozott, egyenlitette ki először a pályakülönbséget.

Miben állt az ilyen vezetőség? Nem okvetlenül a személyes harci kiállásban, de a korszerű mondanivaló tartalmának és formájának hordozásában. Tartalom, melyben a világdemokráciának magyar értelme, a világhumanumnak Duna-tiszai lelke, a szociális megigazulás magyar történelmi formája jelentkezett. Forma, mely az Arany János kicsiszolta és leheletessé tett versi megjelenést és a magyar regény, a magyar publicisztika prózáját világegyenrangúsággá emelte. Ha Ady elől az élen bomlottan lángolt és világitott, a szellemi élsereg a tüzvilágitotta tájon a hevültség merész erejével rombolt és teremtett. A mi-

tológia mondja Atlaszról, hogy vállán hordozta az égboltozatot. A Juhász Gyula nemzedékének nem kellett okvetlenül a fórumon szellemközéleti, tehát közéleti harcot harcolnia, mert mindazzal, amit a kor élén tett, vállán hordozta a magyar égboltozatot. Juhász Gyula emberségének, költészetének is ez az atlaszi tartalom volt az értelme, a lelke. Ez a csunya arcu ember csupa modern magyarság, szellemi nemesség, szublimált. finom szépség volt. Ez a magányos lélek ott a Tisza partján, Szegeden, együtt lélekzett az emberiséggel.

Csak kevésszer lehetett őt Budapesten látni és akkor is csak kevés szavát lehetett hallani és mégis csak nagyon szeretni lehetett és kellett egész rejtelmes valójával, mely a maga évtizedes belső harcát a halállal: kifelé a modern eszmevilág nemes magyar verseivel takarta el. Senki sem tudja még eddig és talán soha nem is fogja egészen megtudni: milyen testi és lelki bonyodalomból áradtak szét testében azok a halálnedvek, melyek állandóan a halálban való kiegyenlitődésben, a léttől való megszabadulni akarás buddhai végletességében mutattak számára kivezető utat. Mert nem most volt először öngyilkos, amikor végre sikerült meghalnia. Lélekben, gondolatban, számtalanszor ölte már meg magát és ment a nirvánás semmibe. És akik nemes életének tanui lehettünk, csak most látjuk egész szertelen nagyságban azt a harcot, melyet a halál közbüleső időszakai jelentenek, amikor irt, alkotott, élt, előretörni, harcolni próbált.

Élete valahogyan olyannak tűnik előttem, mint valami nagy és titokzatos óramű, mely nem a percek tartama alatt állandóan és szinte észrevétlenül mozog előre, de időről-időre nagy, heves lökésekkel ugrik tovább. Igy láttuk őt néha Budapesten: feljött, aztán, mintha teleszivta volna magát közösséggel, világgal és megint eltűnt Szegedre. Életének titkához hozzátartozik a magyar vidéki város titokzatos életének természetrajza is. Ez a hatalmas magyar történelmi komplexum.

Hogyha a Juhász Gyula lelkéhez közelebb akarunk jutni, meg kell látni valamit, ami rabul ejti a szemlélőt bűvöletével és szinte a valószerűségeken tulmenő hatalmas lengéseket mutat ebben a talányos, halálnosztalgiás életben. Juhász Gyula nemcsak az emberiséggel tudott állandóan együtt lélekzeni a Tisza partjáról — és igy lélek volt a Petőfi lelkéből! — de valami végzetes kapcsoltsága is volt a magyar sorsfordulatokkal. 1917 óta mindig ott volt Budapesten, amikor nagyot ütött az óra. Mintha mindig megjelent volna valami nagy, cselekvő áldozáshoz. A történelem erei, vér- és légnyomásai mindig felhatoltak idegzetébe, szivébe, lelkébe, agyába. Mit akart olyankor Budapesten kapni, mit kapott, mit vitt haza, a halál felé vonuló utra magával? Van egy nagy látományom erről: — mintha meghalt volna a magyar történelmiség mai meddőségén, ijesztő szétesettségén. Mintha levegőért jött volna föl időről-időre Budapestre, mintha ilyenkor a magyar történelmiség föl-felé vivó tartalmában keresett volna erősitést a benne duló halál-készültség ellen. Mintha még nem akart volna föltétlenül meghalni?...

„Éli, éli, lama sabaktani?" — „Uram, uram, miért hagytál el engem?" — mondta Jézus a kereszten. Csak a halált kaphatta már Juhász a magyar történelmiség adott helyzetéből? Nem volt már mivel harcolnia a benne duló halálnosztalgia ellen?

Már irtam egyszer valahol arról, hogy Szegeden voltunk Kosztolányival és Karinthyval előadni 1917-ben. Éppen egyik magára vett, elszánt haldoklási korszaka volt ez szegény Juhász Gyulánknak. Meglátogattuk. Öreg édes anyja sokszor ment be érte. Sokáig nem akart kijönni szobájából, ahol beletemetkezett a semmibe, az önmarcangolásba. Mi-

lyen lehetett a szoba, melyben igy csinálta magának a halált? A lelki bonyodalmak milyen lángoló és marcangoló iszapjával töltötte tele a négy fal közét, hogy a borzalmas tépelődésnek agyat és vért bomlasztó láztenyészetében, mint valami felbomlani akaró huscsomó szétőrlődjék, foszlányoká, atomokká váljék, megsemmisüljön?...

Azután mégis vissza tért az életbe. Ott volt Budapesten 1918-ban, 1919-ben és 1920-ban. Forradalmár volt a forradalomban és harci formát mutatott az ellenforradalommal szemben. Uj verseket irt, mintha uj életszakaszok készültek volna fellüktetni benne. Szentséggé lett benne is a demokrácia, az ember és a szellem szabadságának magyar hagyománya. De: „Éli, éli!" — elhagyta őt a magyar történelmiség értelme, nem adott neki több támpontot, elveszett a halállal szemben való tartaléka! Sikerült végre meghalnia. Felejthetetlen barátunk: mintha állandóan valamely láthatatlan keresztre lett volna szegezve.

És látom magam előtt a kicsiny, vékony, örök fekete asszonyt: öreg édes anyját. Már-már tul a nyolcvanon! Szegény kicsiny drága gyásznéni! A szellemi drámát, mely ott tombolhatott a halálos férfikomplexumok izzó mélységeiben, szellemével meg sem közelithette. De anya volt, vergődő, keserű martiriumos özvegy, aki évtizedeken át egyedül van csak meghalni akaró fiával és nem tud ellene vetni mást, mint együgyü bánatos anyai szivét. Bizony: fiával együtt volt a láthatatlan keresztre szegezve. Odahaza, nála halt meg végre: — Golgotha!

És megjelenik előttem szegény Juhász Gyulának arca e tépett ábrához hasonló, népvándorláskorabeli arc, mindenféle szakállakkal és valami egész külön juhászgyulai szemmel. Látom ezt a csunya arcot beboritva nemes verseivel, nemes szavaival és gondolataival, ahogyan keresztül perzselt rajtuk a szeme: titáni ős-mélység.

Nem, életvagyona nem volt csak az önmagáé! Az atlaszi magyar nemzedék testéből, lelkéből fakadt ki vele egy darab test, egy darab lélek. Uj, Széchenyi-dráma! Hatalmas jelenet az egyetemes magyar drámából. Mikor lesz már az ember emésztő nagy játékának vége.

(Barta Lajos)

A **MÁSODIK BARTHA MIKLÓS TÁRSASÁG** feltűnése Budapesten szinte törvényszerüen illeszkedik be a magyar szellemiség demokratikus megujhodásába. A szociográfia irodalmi rangu müvelői uj érdeklődést támasztottak a magyar nép sorsa iránt a kultúra örállomásait megszállva tartó polgári középosztályban. A **Márciusi Front** bátor fellépése már közéleti mozgalmat teremtett a magyar szellemi munkások soraiban a népivé váltott nemzeti gondolat szolgálatára. Ujult szellemi érdeklődés közepette, uj közéleti mozgalom küszöbén szükségessé vált a haladó erők **tanulmányi** összefogása is a magyar nép kérdéseinek szabatos eszmei tisztázására. A **Bartha Miklós Társaság** felújulása azonban többet is jelent: ennek a társaságnak hagyománya van a háború utáni magyar szellemi életben, méghozzá négyországi magyar multja, melynek felidézésével a magyar demokrácia budapesti harcosai az egyetemes magyar népélet keleteurópai összefüggéseibe tudják beágyazni honi problémáikat. Az ujjászervezett társaság első estjén is kisebbségi magyar iró adott elő: **Tamási Áron.**

Az első Bartha Miklós Társaságot Budapestre került székely értelmiségiek alapitották 1925-ben s a szervezet a kisebbségi magyarság reális önvédelmén keresztül kereste a magyar sorsprobléma megoldását. Amikor Budapesten még kizárólag zavaros és alacsonyszinvonalú titkos társaságok ellenforradalmi és irredenta romantikája uralkodott, ez a társaság a magyar közélet demokratizálása mellett tört lándzsát s a szomszédnépekkel való megegyezést sürgette a kölcsönös jogegyenlőség alapján. **Asztalos Miklós** fejezte ki legjobban ezt az eszmei és jogi realizmust: irásai Wesselényi és Kossuth demokráciáját és liberális nemzetiségi elveit idézték vagy Transzilvánia multjából s a történelmi Magyarország összeomlásából vontak le racionális tanul-

ságot. A Bartha Miklós Társaság szellemi munkája csakhamar leválasztotta a reakciós közéletből s maga köré vonta a haladó elemeket. Nemcsak a magyarországi, de a Budapesten tanuló szlovenszkói diákok közül is hozzá csatlakoztak mindazok, akik a magyar nép ügyének szeretetével gyűlölték a frázishazafiság uri osztályjellegét. **Szabó Dezső** romantikus fajszeretete vált itt a magyar parasztság szociális feltörekvésének és nemzeti elhivatottságának eszmei hirdetésévé s a magyar národnyikok két úttörője, **Fábián Dániel** és **József Attila**, röpiratot nyomat **Ki a faluba** cimen. A szociális parasztszemléletben kimélyül a szomszédnépekkel való kapcsolat keresése is. A románság s a szlávok is agrárnépek, közös veszély fenyegeti őket a gyarmatositó nyugateurópai ipari népek felől. Nem feladatunk most a Bartha Miklós Társaságban feltünt politikai elgondolások elemzése és birálata, csupán annyit állapitunk meg, hogy a turáni-szláv parasztállam eszmei képletében a dunai kérdés megoldása már nemcsak államjogi formalizmusként szerepel, de társadalmi tartalma is van: a keleteurópai parasztság kérdéseinek szociális felérzése. A társaság időszaki kiadványa, az **Uj magyar föld**, négy országból tudta tömöriteni a magyar parasztdemokrácia hiveit, akik a magyarság boldogabb jövőjét a keleteurópai parasztnépek összetartásában s a nyugati imperializmusok ellenni közös harcban látják. Itt találkoztak mindannyian, akik ma ujból a szellemi élet legkülönbözőbb őrhelyein a demokratikus magyar megújhodásért küzdenek: **Illyés Gyula** és **Erdélyi József** éppen ugy, mint **Szentimrei Jenő**, vagy a szlovenszkói **Vass László**. 1928-ban a szlovenszkói és transzilvániai magyar diáksággal együtt rendezte meg a társaság az uj nemzedék Ady-emlékünnepélyét s ezzel a magyar szellemi élet homlokterébe került. A további fejlődés bomlást mutat. A tudományos vizsgálódás felismerteti a mozgalom legjobbjaival a legszélesebb rétegek történelmi szerepét s ez a felismerés úgy a Bartha Miklós Társaság egy tekintélyes részét, mint a társaság szlovenszkói szövetségesét, a **Sarló** mozgalmát a szocializmus társadalomszemléletéhez vezeti el. Ezzel a tájékozódással együtemben a szociális kérdés és a dunai közeledés pusztán eszmei és jogi elképzelése, valamint az egyoldalúan paraszti népszemlélet — jobboldali szinezetet ölt s a mozgalom egy másik tekintélyes csoportja az államhatalom reformmozgalmaiban vagy parancsuralmi pártszervezkedésekben talál uj hovatartozást. A két oldal harcában felbomlik a Bartha Miklós Társaság. A magyar szellemi élet azonban megtermékenyült s olyan méretű szellemi erjedés vette kezdetét, mely adott fokon ismét egy táborba hozta össze a magyar népi megujhódás és a keleteurópai összefogás hitvallóit.

A magyar jobboldal eszmei mozgalmai megtorpantak a német imperializmus fenyegető veszélye előtt. A reformnemzedék belebukott illuzióiba. A fejlődés elemi erővel ujból azokat hozta előtérbe, akik a magyar sorsprobléma megoldását a magyar nép szociális feltörekvésétől s nem jogi formuláktól vagy a Führer-elvtől várják. A második Bartha Miklós Társaság uj szellemi együttesében **Féja Géza** márciusi szocializmusa és **Németh Imre** népnevelő demokratizmusa uj magyar szellempolitikára fogott össze. (**Balogh Edgár**)

AZ AVANTGARDISTA SZINHÁZAK PRÁGAI NEMZETKÖZI KONFERENCIÁJA. A prágai **„D-37"**, avantgardista szinház május 8-tól 16-áig Prágában megrendezi az avantgardista szinházak nemzetközi összejövetelét. A meghivót **E. F. Burian**, a „D-37" együttesének müvészi vezetője és rendezője jegyzi. Az összejövetel célja a haladó szinházi emberek egymáshoz való közelebb hozása, s a szinházról alkotott nézeteik kicserélése. A konferencia további célja: megteremteni az avantgardista szinházak nemzetközi központját s egy negyedévi szinházi szaklap kiadása. E. F. Burian a meghivóban tiltakozik az ellen a mind általánosabbá váló vélemény ellen, hogy az avantgard szinháza „halott", az élő avantgardizmus mellé tanuul hivja **Meyerholdot**, a franciaországi **Jouvet**-t és **Dulin**-t, a kopenhágai **Knutson**-t, valamint az Egyesült Államok és Mexikó széles ivelésű uj szinházi mozgalmait. A kongresszus keretében a „D-37" bemutatja **Brecht**: Háromgarasos opera, **Erben-Burian**: Háború, **N. Pogodin**: Arisztokraták, **Wedekind**: Tavasz ébredése, **K. H. Mácha**: A hóhér. **Baumarchais**: A sevillai borbély, **V. K. Klicpera**: Mindenki valamit a házáért, **E. F. Burian**: Harmadik Hamlet cimü darabjait. A kongresszus keretei

között rendezett hangversenyeken a modern csehszlovák kamarazene szerepel. Bemutatásra kerülnek avantgardista keskenyfilmek s kiállitásra kerülnek a modern képzőművészet, fényképművészet, könyvészet és szinpadművészet legkitünőbb alkotásai. A konferencia előadásainak problémái: A művészet szerepe a társadalomban; — Van-e szinházválság vagy sem? — Rendezés vagy alkotás?; — Szinpadépitő vagy szinpadberendező?; — A zene szerepe a szinházban és a filmben; — A balett utja Djagilev óta; — Hol a határ szinház és film között?; — Szinház és rádió; és: Fenyegeti-e a távolbalátás az élő művészetet? Az előadások és viták több nyelvűek. Az előadások és hozzászólások anyagát a „D-37" rövidesen közzéteszi. A „D-37" cseh nyelvű szinpadi előadásait háromnyelvű vetitett szöveg kiséri. Az összejövetel elökészitésében részt vállaltak Prof. Alois **Hába**, Dr A. **Hoffmeister**, Karel **Teige** műépitész, **Jan Vanek, Cenek, Zahradnicek** és a **„D-37"** kollektivája. **(m.)**

MÉRLEG A MAI NÉMET IRODALOMRÓL. A berlini *Das deutsche Wort* cimű irodalmi folyóirat egyik legutóbbi számában a hitlerizmus négy esztendejének irodalmi mérlegét állitja föl. A mai németországi irodalomról eddig még sehol sem láttunk világosabb és áttekinthetőbb képet. „Német könyveink jórészt hibátlan nyomdai kiállitásúak, jól és izlésesen kötöttek" — mondja a folyóirat. Ez tényleg megfelel a valóságnak. Ami viszont a mai német könyvek példányszámát illeti, ugy a szóbanforgó folyóirat észlelete már nem ily kedvező „Megállapitható, hogy kb. tiz ujdonság eléri a 30-40-50 ezer példányszámot. Hol marad azonban a többi 500 könyv!? A könyvolvasó 5-6 *névre* bukkan, miközben az irodalom berkeiben bolyong... a többi reménytelenül elsüllyed a homályban... Pár kiadó már le is vonta következtetését és egyáltalán nem hozott ki ujdonságokat." Ezek tehát ujból kiadták Hölderlin verseit. Goethe levélváltását egy gyermekkel, német klasszikusok műveiből vett idézetgyűjteményeket, a Zarathustra és Wagner Richard leveleinek diszkiadását, mire némely irodalomesztéta bukfencet hányt a lelkesedéstől s a mai Németországot a világ legműveltebb államának nevezte. Joggal, mert ezek a könyvek tényleg izléses és szép kiállitásuak. Más könyvkiadók, akik nem akadtak alkalmas kéziratra, műforditások kiadására vetették magukat. „Már futólagos áttekintésre nyilvánvaló" — irja a Das deutsche Wort — „hogy az 1936. évi német könyvtermés közel negyedrésze Angliából, Amerikából s más külföldi országból származik." A folyóirat azonban nem áll meg e keserű megállapitás mellett s felveti a kérdést, hogy mi a magyarázata e sok műforditásnak? S válaszol is: „Napjaink sajátos hiánya a valóban nagy és jó epikában." A lap elsorolja azután, hogy 1936-ban Németországban „140 életrajz, 50 emlékezés és levelezés, 30 Oroszországról szóló könyv, 100 távolkeleti beszámoló, 90 életrajzi és történeti regény, 350 regény, köztük 90 szerelmi tárgyű, jelent meg." „A könyvek egész özöne" — irja s még hozzáteszi: „a 100 és 100 könyv közül akad talán 10, amelyiknek komoly az értéke." — Nagy szorgalommal irják, nyomtatják és olvassák manapság Németországban a történeti s az életrajzi regényeket; egyedül a legutolsó évben 250 ilyen természetű irás jelent meg. Ezek azonban annyira értéktelenek, unalmasak és felületesek, hogy a Das deutsche Wort kétségbeesetten kérdi: „Tényleg annyi nő gyakorolt döntő hatást a császárok és királyok, a konzervativ államférfiak és forradalmár lázadók nagy politikájára s nem inkább a gazdasági szükségszerűségek, a szellemi átalakulások, az ipari találmányok s az ezek által megváltozott társadalmi szerkezet?" S egy későbbi keserű kérdésből, amit a folyóirat még fölvet, már kihangzik a válasz: „Tényleg a multba kell menekülni, hogy a jelent megragadhassuk? A szent inkvizició korában élünk talán, mely a

szellem és a tudomány embereit a képekben és allegóriákban való beszédre kényszeritette?"

A nemzetiszocializmus, amikor uralomra került, az irodalom terén harcot inditott az „aszfalt-irodalom" ellen a „vér és a rög" irodalma érdekében. A Das deutsche Wort megállapitja: „A vér és a rög konjunktúrája hamar elmult és megmaradtak azok, akik már azelőtt is jó parasztregényeket irtak." Kétségtelenül az az „aszfaltirodalom", amit négy évvel ezelőtt a máglyákra dobtak, hiányzik, az ujdonsült költők és irók azonban képteleneknek bizonyultak a máglyára hordott irodalom pótlására. Ismét a Das deutsche Wort állapitja meg: „A nagyváros témáját az irodalom pár év óta mellőzi és elhanyagolja. Pedig épp ezen a területén a gyors változásoknak, a nagy és szubtilis megrázkódtatásoknak, technikai csodáknak, a legmélyebb természetű szociális és lelki kérdések problematikájának léphetne föl a valóságos epika ujból és termékenyen. Hisz' a nagyváros ma ugyanugy, mint a multban a német sors, a német valóság egy része s embereinek jóakarata a német jövő egyik épitőtársa. Az igazi német nagyváros-költészet ugyanolyan szükséglet, mint az igazi német parasztköltészet. De mit beszélünk!? Lehet szó mai német jelenkorban igazán nagy német epikáról?" — Mennyi csalódás! *(B.)*

A FAJELMÉLET OLASZORSZÁGBAN. Régi megállapitás, hogy csak az egyenlő felek közötti szövetkezéseknek van értelmük, mert egyébként az erősebb fél előbb-utóbb felfalja a gyengébbet. Ennek a beigazolódását figyelhetjük meg a Berlin és Róma közötti szövetkezésben is, melynek kulturális téren már is érezhetők a hatásai.

A Rómában megjelenő *Quadrivio* cimű irodalmi hetilap ujabban cikksorozat közlésébe fogott, hogy olvasóit felvilágositsa a fajelméletről, mely a „nemzet jövőjének egyik legvitálisabb fontosságú kérdése." Ez a közlemény azért figyelemre méltó, mert az olasz sajtó ezideig nem ép a legkedvezőbben nyilatkozott a „rasszizmus barbár doktrinái"-ról.

A cikksorozat egy H. G. és G. P. aláirású bevezetéssel indul. Ez a bevezetés a valóságban Alfred Rosenberg elveinek a megismétlése. Emlékezzünk az ajánlásra, amit Rosenberg könyve homlokára tett: „Annak a kétmillió hősnek az emlékére, akik egy szabad és méltó német életért és német birodalomért haltak a nagy háborúban." H. G. és G. P. különben igy kezdik cikküket: „A világháború a történelem egy korszakát zárja le s uj korszak kezdetét jelzi, nemcsak azért, mert számos régi állam pusztulását okozta, hanem főleg azért, mert kitünt, hogy az utolsó évezred alatt kialakult ideológiák rendszere a mai reálitásnak már egyáltalán nem felel meg. Az Ismeretlen Katona olyan célokért halt meg, melyek nagyrészt nem egyeztek meg azzal a céllal, amit szolgálni vélt." — A cikksorozat bevezetését különben mondatról-mondatra lehetne idézni, mellé állitva Alfred Rosenberg ismert könyvének megfelelő passzusát. Ime: Rosenberg egyik legkedvesebb gondolata, mely esztétikájának is alapja — olasz változatban: „A kultura nem a civilizáció terméke, mely bármelyik népnél létre jöhet, ahogy az anyaföldtől elszakadt emberek, az intellektüelek hiszik, hanem azon örökölt tulajdonságok eredménye, melyek csak egyes fajoknál lelhetők fel." Van azután még a bevezetésben antiszemitizmus, majd a vér mitoszának ujjászületéséről szóló rosenbergi tétel: „A vér mitosza ujjászületik, ahogy virágzott már az indiaiak, a perzsák, a görögök és rómaiak körében a legjobb időkben..." A felsorolásból feltűnően hiányzik az az ókori nép, amely társa-

dalmi berendezkedésének alapjául ugyancsak a vér mitoszát tette s amely pontosan olyan államot valósitott meg, mint amilyenről a rasszisták álmodoznak: a zsidó nép. Jézus tanitásának egyik legforradalmibb eleme — a szó legjobb értelmében — éppen az Ó-Testamentum faj elvével való szakitás. A bibliai zsidók vallásából, mely lényegében kétségtelenül univerzális, alkalmazásában azonban nemzeti (Isten szövetséget köt Ábrahám utódaival) Jézus valóban „katholikus" vallást csinál, mert az ő „örvendetes üzenete" minden embernek szól. („Elmenvén, tanitsatok minden népeket" — mondja apostolainak.) A rasszista doktrinák sikere ténylegesen az Ó-Testamentum szelleméhez való visszatérést s igy a szó legteljesebb értelmében történelmi visszaesést jelentene. *(A.)*

TELL VILMOS, VAGY EGY ESZME HALDOKLÁSA. A humanizmus és gondolatszabadság jegyében álló Svájcnak, a gondolatukért üldözötteknek menedéket adó szabad kis országnak hosszu ideig nemzeti jelképe volt a hagyomány és történelem határán álló Tell Vilmos, aki a 14. század elején megölte Gesslert, a gyűlölt idegen uralom helytartóját és elinditotta a svájci szabadságharcot. A Vierwaldstättersee partján, a Rütli-rét mestergerendás házában ma is mutogatják idegeneknek az ősi okmányt, amely a három őskanton — Uri, Schwyz, Unterwalden — titkos szövetségét pecsételi meg. Áll még ma is Altdorfban az imponáló Tell-szobor. Csak éppen Tell szelleme, a szabad, független svájci polgár szelleme haldoklik. Mi haszna, ha megmaradt pl. a telli érzésvilágból, hogy a németnyelvű svájciak ma is „svób"-nak nevezik a birodalmi németet? Mit ér, ha Svájcon belül nincs nemzetiségi kérdés, hogy büszkén vallja magát svájcinak a német, francia és olasznyelvű svájci, nem pedig németnek, franciának vagy olasznak? Az individualizmusukat Berlintől féltő svájciak önkéntes határvédő osztagokat alakitanak, ez igaz. De csökkent az erő, mellyel visszautasitottak minden külföldi beavatkozást; a férfias telli bátorság pedig, mellyel befogadtak minden üldözött külföldi szabadságharcost, meghátrált.

Még a háború alatt politikai üldözöttek menhelye ez a kis ország. Zimmerwald és Kiental helységek neve ép' ugy felejthetetlen marad, mint Romain Rolland vagy Uljanov svájci tartózkodása. De Mussolini hatalomrajutásával megkezdődik a svájci „reálpolitika" korszaka. 1929-ben menekült olaszokat adott ki Svájc Itáliának, a demokrata érzésü svájciak minden tiltakozása ellenére. Pedig nyilt titok, hogy a mai Olaszország az olasznyelvű svájci területek „felszabaditására" tör. Fenyegeti Svájcot az északi irredentizmus is: a hitleri Németország programja a németlakta vidékek egyesitése, aminek megvalósitása Svájc nagyobbik felének felfalását jelentené. A német inváziótól való félelem inditotta arra a svájci lakosságot, hogy elmult ősszel az ország felfegyverkezési kölcsönének kibocsájtott első negyede helyett az *egész* kölcsönt tuljegyezze. A hatalmas északi szomszédtól való félsz azonban oly nagy, a telli szellem annyira kihunyóban, hogy a svájci hatóságok nem tiltották be sem a Hitlerrel rokonszenvező svájci parancsuralmi pártok (u. n. frontok) működését, sem pedig a németországi náci-párt svájci tagozatának tevékenységét. Svájcban lakó német állampolgárok hűségesküt tettek le a Svájc meghódítására törekvő náci-párt svájci helytartójának, Gustloffnak kezébe. A hatóságok semmit sem szóltak. Mikor végül 1935 tavaszán egy önérzetes svájci képviselő interpellált G. tevékenysége ügyében, a svájci szövetségtanács kijelentette, hogy G. ur viselkedése kifogástalan... Annyira ment a meghunyászkodás Németország

nem-hivatalos követe előtt, hogy mikor G. fenyegető leveleket kapott, a svájci rendőrség felajánlotta G. oltalmát. G. szerepe Svájcban olyasféle, mint annakidején Gessleré volt, akit Tell megölt.

Az eszme elejtésének, a szabadságszeretet kihunyásának megvannak a maga politikai és gazdasági okai. Nem is kell feltételeznünk, hogy *ha* Svájc megsértené a hatalmas német birodalmat, az rögtön bevonulna Svájcba. Ez egyelőre nem valószinü. Invázió nélkül is tönkre lehet Svájcot tenni — gazdaságilag. Ezer szál fűzi a világgazdasághoz ezt a kis tőkegazdag országot. Elsősorban Olasz- és Németországhoz. Svájc megfulladna, ha ez a két ország gazdasági blokád alá helyezné. Kénytelen hát szabadságideálját feláldozni, kénytelen Berlin és Róma kivánságainak eleget tenni, agressziv beavatkozásaik előtt fanyalogva szemet hunyni. A kormány — vagyis a polgári liberálisok, a parasztpárt és a kath. konzervativok koalíciója — mindinkább jobbra szorul. Mind kisebb lesz azoknak a svájci polgároknak a száma, akik még hisznek Svájc kulturális elhivatottságában. Sokan voltak ugyan Svájcban demokrata polgárok, akik felháborodtak 1935-ben a kormány felemás politikáján, amellyel a Népszövetség olaszellenes szankcióit olaszbarát alapon hajtotta végre — de a hivatalos svájci álláspont az volt, hogy a részben olasznyelvű Svájc, mint kis ország, nem huzhat ujjat hatalmas szomszédjával. Igy ez a viharzónában fekvő kis állam az ököljog politikáját támogatta, holott létfenntartásának érdeke éppen a jog táborába kellett volna, hogy sorozza. Ha Svájc lemond a megtámadott állam kollektiv megvédésének elvéről, hogyan várhatja, hogy adott esetben őt védjék meg? Igy a hivatalos Svájc félelme segitett előidézni azt a helyzetet, amelyet félve igyekszik elkerülni.

Mindig ujabb és ujabb tüneteket termel a félelem politikája: mig a huszas évek elején felmentették Lausanneban Conradit, a svájci-orosz emigránst, aki svájci területen szovjetorosz diplomatát ölt meg, addig az elmult év decemberében 18 évre itélték Frankfurter Dávid zsidó diákot, aki tavaly februárban megölte Gustloffot, a náci-párt svájci helytartóját.

De a Frankfurter-eset csak egyik pontja a hanyatlás vonalának. Svájc decemberben elismerte Abesszinia meghóditását, amivel feladta saját függetlenségének elvi alapját. Nemrég pedig megszigoritotta Zürich városa az állampolgárság megszerzésére vonatkozó eljárást. Anélkül, hogy a szabályzatok kimondanák az „Ostjude" szót, ezek számára most megnehezitették a svájci állampolgárság elnyerését. Pedig a svájci ember (eltekintve az ujabb, de kisebbségben levő frontoktól) nem antiszemita, legfeljebb ép' oly bizalmatlan a zsidókkal szemben, mint amenynyire pl. idegenkedik a balkániaktól. De a teuton szónoklatok dörgése az elzsidósodott svájci sajtóról arra inditja Svájcot, vagyis a hatóságokat, hogy idegesen tüntetve mutassa Berlinnek: nálunk nincs zsidó otthon! — Más: a svájci szövetségtanács kimondja szükség esetén a postatitok megszüntetését. És nemcsak szellemileg csökken az egyén joga, hanem gazdaságilag is. Szó van róla, hogy a kiskereskedők és kisiparosok kérelmére zárolják ezeket a szakmákat továbbiak előtt, — ami a szentnek tartott svájci alkotmányban biztositott iparjog megcsonkitását, az egyén jogainak ujabb megsértését jelenti. Irjuk végül ide a jellemző adatot: Svájc londoni követe nekrológot irt a Times-ba egy spanyol hercegről, aki a spanyol népfront elleni harcban esett el...

Ma is áll még a Tell-szobor Altdorfban, továbbra is kigyulnak minden augusztus elsején a svájci hegyekben az örömtüzek, hogy büszke örömmel hirdessék a független Svájc megalakulásának évfordulóját. De

a svájci postabélyeg néhány éve már nem Tell férfias arcát hozza, hanem tájképekkel csinál reklámot a hanyatló svájci idegenforgalomnak. Kommerciális szellem szoritotta ki az egyéni bátorság és heroizmus képét. Tell szelleme kimulóban, de a szabadság és függetlenség jelvényét, Tell ijját, ott látjuk minden svájci árun: pártoljátok a hazai ipart! Svájc független volt, független maradhatott, mig virágzó polgári társadalom közepette idegenforgalom gazdagitotta, mig a fennakadás nélkül működő tőkésrend akadálytalanul vette meg óráit és gépeit, sajtját és selyemáruit. De a beköszöntött válsággal a kis Svájc félve alkalmazkodik a környező parancsuralmi rendszerekhez. Alkalmazkodásának célja: függetlensége megőrzése. Alkalmazkodásának következménye: függetlensége feladása. *(Ádám Elek)*

VILÁGSZEMLE

A spanyol polgárháborúban mindinkább érezhetővé válik a kormánycsapatok minőségének javulása. Milicia harc közben válik hadsereggé, mint azt az összes történelmi példák igazolják. A köztársaságiak a gyarmatokon is képesek pozíciókat szerezni, mint azt Spanyol-Marokkó vagy Villa Cisneros eseményei mutatják. Francoék dühe az elsősorban számukra veszélyessé válható semlegességet forszirozó hatalmak ellen fordul. Franciaország municiósiparának megtagadják a kénkova szállitását, sőt titkos szövetségesük, Portugália a leszállási jogot is visszavonja az Azorokon a franciák délamerikai légi járataitól. A felkelők angol-francia ellenes beállitottsága az olaszokkal való közös Földközi-tengeri politika következménye. Itália, mint a mohamedánság védnöke (bár a világ mohamedánságának csak csekély töredéke olasz alattvaló) akar az angolokra nyomást gyakorolni és hasonló gesztus az elszakadással kacérkodó Irországban önálló követség felállitása is. Az izlám tekintélyei nem kérnek azonban a Lybiában gyakorlatilag bemutatott (Lybia lakossága az olaszok alatt 2 millióról 600.000-re csökkent) barátságból, miként ezt legélesebben El Magravi sejk, a kairói El Azhar egyetem rektora nyilatkoztatta ki; Irország ügyét pedig a május 14.-i birodalmi konferencia készül tisztázni.

Az angol birodalmi konferencia tárgya a dominiumok helyzetének precizirozásán kivül elsősorban a fegyverkezési kooperáció kérdése. E tekintetben a brit kormánynak nem kell félnie. Ausztráliában — ahol még él a világháborút eldöntő 1918 aug. 9.-i támadást vezető Sir John Monsh főparancsnok szelleme — jun. 30.-án jár le az első 3 éves fegyverkezési terv és a második most van előkészületben. „Amig Singapore brit erőd, addig nem kell félni, hogy Ausztráliából második Mandzsutikuo lesz" — mondotta egyik politikusuk. Ausztráliát az ujzélandi Savage munkáskormánya is támogatja, mely a mezőgazdasági termékek állami értékesitésével, az állambank átvételével és a munkaviszonyok megjavitásával nagy népszerűségre tett szert. Hasonlóképpen biztos a Délafrikai-Unio segitsége, melyet a német-olasz-japán együttműködés idegesit. A német tiltakozással nem törődve a Hertzog kormány drákói rendszabályokat léptetett életbe a náci-agitáció ellen, melynek már sikerült elérnie a német emigránsok kiutasitását. A nácizmus szelleme elleni támadás Hofmeyer népjóléti miniszter beszéde is a szines fajok elnyomása ellen. Kanada a Pacifik partján fegyverkezik: Brit-Columbiában Prince Rupert légibázissá alakul és a Johnston Strait partvédő ágyukat kap. Csupán az egyne-

gyed millió lakosú Uj-Fundland segitségére alig számithat az Empire, minthogy itt a nyomor, mely 3 év előtt az önkormányzat elvesztésére is vezetett, még mindig nagy: a lakosság egynegyede államsegélyből él. Ám veszély esetén a gyarmatok segitsége sem megvetendő erő, mert Nagy-Britannia még ma is érti az uralkodás módját. Példa erre III. Jéta, az északrhodéziai Baroce ország királyának felkerekedése a londoni koronázásra, mikor is a „deszpota" karavánja egy hónapig utazik, mig csak Livingstoneban az első vasutállomást el nem éri...

Anglia tehát komolyan fegyverkezik. Az *Imperial Airways* India, Egyiptom és Délafrika felé már nem Nápoly-Brindisin át vezette ezentul légijáratait, hanem a francia partokon. Az 1. és 5. hadosztály tisztjeit rendszeresen Franciországba vezénylik tanulmányutra. A négy és fél milliárd fontnyi évi nemzeti jövedelemből öt éven át másfél milliárd fegyverkezési költséget kell kihozni. Az 1936-37 pénzügyi év 5.59 millió font deficitet tüntet fel — az első deficitet 1932-33 óta. A *Vickers Ltd.* fegyverkezési vállalat 1934 óta majdnem megkettőzte munkásai számát, mégsem tud a nagyfokú felszerelési követelményeknek eleget tenni. Acélhiány-hajótérhiány kisérik a hirtelen fegyverkezést. Sok helyütt korlátozni kell az üzemet, másutt sztrájkok törnek ki. A munkásmozgalomban a pacifizmus viaskodik a reálpolitikával és a *Független munkáspárt* kongresszusa egyszerre támadja a II. és a III. Internacionalét. Közben a texasi olajmezőkről külön nyomóvezetőcsövet épitenek az Atlanti-Óceán partjára, hogy az angol hajók könnyebben felvehessék a petróleumot, melyből, máris 16 millió litert (!) tartalékolási célokra rendeltek meg a brit kormány óriási földalatti raktárai.

Az oslói szövetség államai, Dánia, Svédország, Norvégia, Finnország, Hollandia, Belgium és Luxemburg közös terv szerint kivánnak fegyverkezni, mikor is közös flottaegyezményt kötnek Angliával. A gazdasági egyezkedést eddig akadályozó angol legtöbbkedvezmény követelések enyhültek és igy a zárt egymásközti kereskedelem mégis csak kiépül erősen németellenes éllel. Schacht brüsszeli utazása ezt szeretné tompitani, de aligha sikerrel, mióta a német kivánságokat leginkább szemmel tartó Stauning kedvező igéreteket kapott londoni látogatásán. Dánia viszonya Németországhoz különben is romlik a schleswigi náciagitáció következtében, belpolitikai feszültsége pedig a romló gazdasági viszonyok következtében is nő. Sztrájkok jelzik az elégedetlenséget, melynek egyik oka a fegyverkezési kényszerűség. Az amerikai *Taylor Airways Corp.* pl. most épiti fel repülőgépgyárát Kastrupban az Aarhus-i *Danish Machine Co.* segitségével. — Jobb ennél Svédország helyzete, mely „vaj helyett ágyut" szállithat ki: a Grengesberg-ércbányák az első évnegyedben 2.44 millió tonna ércet hajóztak el (tavaly 2.1), úgy hogy már nem is győzik hajótérrel. Finnország is fokozza fegyverkezését. A szociáldemokraták vezére, Tanner pénzügyminiszter javasolja az évi 1700 millió finnmárkás katonai „alap-megteremtési" programot, egyben visszautasitja a kommunisták egységfront ajánlatát. Ellenben az egyetemi nyelv kérdésében sikerült kompromisszumot találnia a svédek és az azok nyelvét kiszoritani kivánó agráriusok között. A Helsingforsba ellátogató lett külügyminiszter az oslói blokkhoz való viszonyát szeretné tisztázni a Baltikumnak, mellyel a kovnoi külügyminiszter-konferencia készül véglegesen foglalkozni. Kovno különben belső rendjét is jó alapokra akarja fektetni és ezért betiltja a káromkodást. A belső rend fenntartására irányul Luxemburg törekvése is, mely betiltotta a kommunista pártot, miután a szakszervezetek béremelést és munkaidő leszállitást követeltek uj kollektivszerződésükben a bányabáróktól. — Belgiumban a *Rex* választási vereségét elsősorban a

flamand nacionalistákkal való, Belgiumot szövetségi állammá átalakitani akaró egyezménye idézte elő, de szerepe volt benne az Egyház fellépésének is. Valószinű, hogy Hollandia májusi választásai is féket vetnek a német szövetséggel kacérkodók lendületének. — Svájc aggodalmát, hogy átvonulási terület lesz, Hitler és Mussolini igéretein kivül haderejének átszervezésével is kivánja eloszlatni, mig Ausztria az Anschluss ellen a csehekhez és saját munkásaihoz (Gföllner linzi püspök akciója) keres közeledést.

A diktatura gyakorlatának nehézségei okozzák, hogy Lengyelországban is lazitanak a felső nyomáson. Koc ezredes zászlóbontásának igen mérsékelt sikere (ujabban csak néhány Moračevski-szakszervezet csatlakozott még hozzá) arra kényszeriti a hatalmat, hogy legalább az egyébként csupán dekorációnak használt szejmben engedje meg a kritikát. A mezőgazdasági és ipari lakosság ellenállását (utóbbira a janovi horganybányák éhségsztrájkja és a boriszlávi és drohovici petróleummezők véres zavargásai a példák, mig az előbbi tünete pl. Volozyn ezredes kozákszervezetének ukrán irredentája Volhyniában) a kormány népszerű árpolitikával szeretné gyöngiteni, de hiába oszlat fel kartelleket, midőn a sajtó rámutat, hogy pl. az egész vasipar 70 százalékban állami kézben. Márpedig a nehézipar árait a fegyverkezési konjunktura szabja meg, mely egyébként a mezőgazdasági javulásnak s alapja. Belpolitikailag a szélsőjobb és baloldal elleni viaskodás, külpolitikailag a német barátság foltozgatása (melyet Michailski vojvoda graudenzi irredentája cseppet sem segit elő), — ez a lengyel kormány „fortvurstlirozása".

„Fortvurstlirozás" a bulgár diktatura irányzata is .A községi választások nem hoztak kormánysikert, de bebizonyitották, hogy a népnek már a régi pártokból is „elege". Kiutat nem tud egy politikus sem, — még Cankov is feladta náciprogramját s ujra demokráciáról ábrándozik. A kormány helyzetét egyelőre a parasztadósságok csökkentése erősiti, valamint a Jugoszláviával való kibékülése. Utóbbiról a Balkán-szövetség spiritus rektorai, a török miniszterek is meggyőződtek szófiai látogatásukon, miután már Belgrádban elégtétellel konstatálták, hogy az olasz-jugoszláv paktum nem érintette a szövetséget, mert abban csak Belgrád használta ki a megszorult Itália engedékenységét. Az olaszok Albániában kárpótolják magukat, viszont ennek orthodox egyháza önállóságot nyert, ifjuságát a Hitler-üdvözletre oktatják és még 10 millió aranyfrank kölcsönt is kap a Banca di Napolitól. Nehezebben szerez pénzt a görög diktatura, mely az 5 százalékos állami kölcsönkötvényeket kényszerrel vétette át a nyugdijintézetekkel és biztositótársulatokkal. A görög politikai élet ugyanabban a zsákuccában, mint a bulgár és Metaxas ellen több zajos tüntetés játszódott le az ellenzéki vezérek deportálása kapcsán...

A világ bajait Roosevelt szeretné rendbehozni egy amerikai-angol-francia valutáris és kereskedelmi egyezménnyel s ez ügyben látogat el hozzá Van Zeeland is. Tervezgetésében azok az aggodalmak hajtják, melyeket a gazdasági „boom" vált ki belőle. Az európai tőkének odamenekülése és a hitelinfláció veszélye az arany „sterilizálására" (állami felvásárlására) készteti, ugyanakkor vétót emel a nyersanyagok árugrásai és a nehézipar túlfokozása ellen. A „boom" árnyékoldala, a bérhacok máris megjelentek a szinen itt is. A Lewis-féle C. I. O. szervezetek erélyes bérharcokban szervezik meg a munkásságot, sikert-sikerre halmozva. A Chrysler-művek sztrájkja győzelemmel végződött és a bányászszervezet már puszta sztrájkfenyegetőzésre elérte követelései teljesitését. A legfelsőbb biróság (5:4) Roosevelt mellé állt és alkotmányszerűnek jelentette ki a vasutasok kollektivszerződéseit, valamint a washingtoni női munka legki-

sebb bér meghatározását, a szenátus szerint pedig a munkásoknak jogukban áll szervezkedni, mert a munkaadók is szervezettek. Az *ülősztrájkok* taktikája már Missouri képviselőtestületében is meghonosodott és az „ülősztrájkolók" ellen vonultak fel Hershey (Panama) farmerei, kik szállitásaikat féltették.

Roosevelt 3 milliós C. C. C. munkaszolgálatszervezete az oly szükséges fásitásokat végzi majd el és a „szabad munkapiacot" nem szabad zavarnia. A katonai jellegű szervezet népszerűsitését szolgálja az ápr. 6.-a ünnepe is, mely ezentul „a hadsereg napja". A haderő fejlesztése persze nem a barátságos északi szomszéd ellen irányul: Lord Tweedsmuir kormányzó washingtoni látogatása ezt külön aláhuzta. Roosevelt a birodalmi konferencia iránt érdeklődött, mig Tweedsmuir a pánamerikai tervekről kért felvilágositást. Kanada maga a kezdeményező külpolitikájának alakitásában, sőt az ellen is tiltakozik, hogy tartományi parlamentjei a *North-America Act* szellemében a londoni koronatanácshoz fordulhassanak. Ez alkotmányjogi vitákon kivül itt is a bérharcok teszik a közélet tengelyét, mikor is Hepburn ontarioi kormányzó katonaságot vonultat föl az oshawai *General Motors* ülősztrájkolói ellen, ugyanakkor azonban a parlament a munkáskövetelések mellett foglal állást a Legfelsőbb Biróságggal szemben.

Az USA-brit barátságot némileg a cubai kormány zavarja, mely az angoloknak kereskedelempolitikai kedvezményeket ad. — Mexikóban a katolikusok követelésein tul az agrárreform végrehajtása körül folynak a harcok: Saturnino Cedillo tábornok, földmivelésügyi miniszter az egyéni farmok, Francisco Mugica tábornok közlekedésügyi miniszter a kolhoz-szerű farmok mellett áll. — Puebla államban sztrájkoló textilmunkások és katonaság ütközött össze. — Argentinának az odamenekülő külföldi tőke és a buza-boom (mely végkiárusitással fenyeget) okoz gondokat. — Az aranybeözönlés aggasztja Braziliát is, ahol Getulio Vargas diktaturáját Marcedo Soares-Osvaldo Aranha-Salles de Oliveira „kávé"-ellenklikkje fenyegeti a jövő év választásán. Ellenben Chilében a „középutas" Alessandri elnöknek sikerült választási győzelmével a népfront ellen legveszélyesebb vetélytársát, Don Gustava Ross pénzügyminisztert lemondásra birni, ami ugyan a legkevésbé sem oldja meg a növekvő árak problémáját, a latifundiumok uralmáról nem is beszélve... Benavides diktátor Peruban (ki a forradalmi A. P. R. A. ellen uralmát a régi parlamenttel 2 évre „meghosszabbitotta") legalább utak épitésére és öntözési munkákra használja fel a nyersanyag konjunkturát. E konjunkturát az összes latinamerikai államok élvezik — Columbiában pl. Baranguilla városa máról-holnapra nagyvárossá épült ki.

Latinamerikának nem kell már közvetlen USA intervenciótól tartania — ez a Csendes-Óceánnal van elfoglalva. A *No. 18* flottaprobléma megoldását 200 USA hadihajó vitte keresztül itt áprilisban, mialatt az alighogy „felszabadult" Fülöp szigeteken az eucharisztikus kongresszust keresztény-mohamedán vallásháború követte.

Az USA fenyegetés elől Japán ismét az angol barátsághoz szeretne menekülni és siet elégtételt adni a formozai incidensért. Közben az export zavaraitól elkeseredett finánctőke nyiltan ujjat huz a haderővel, ami Havashit a parlament feloszlatására készteti, hogy lengyel mintára „pártokon felüli" blokkal próbálja letörni az amugyis gyönge népképviseletet. Ugy látszik közeledik az elkerülhetetlen végső összecsapás a nagytőke és a hadsereg között, melyből a császár személyét sem lehet kihagyni... A Hitoni-Michi sinto szektát felségsértésért fel kellett oszlatni... Japán az USA textilbevitel kontigentálását is kénytelen lenyelni. Szato kül-

ügyminiszter köre legalább Kinával szeretne barátságosabb viszonyt teremteni...

Kina mindenesetre titokban kommunistáival egyezkedik Japán ellen. Az ár: a szovjetterületek megszűnése és a vöröshadsereg feloszlatása. Kina egysége és modern törzshadosztályai veszedelmes meglepetés Nippon számára, amit fokoz a 6 millió fontos angol kölcsön és a Hongkongi vidék megerősitése. Persze naivság lenne Kina hirtelen gyógyulását máról-holnapra várni: a viszonyokról szomorú illusztráció a szecsuáni éhinség és a fukieni búbopestis, de Filchner elfogatása is Szinkiangban.

Kina után India a zavarok főfészke Ázsiában. A kormányzói kivételes hatalom fenntartása meghiusitotta a kongresszuspárt kormányalakitását amaz öt tartományban is, ahol abszolut többséget kapott. A kormány Japán ellen felemeltette a műselyem vámját és ócskavas kiviteli tilalmat rendelt el. Viszont japán-olasz ügynökök Vazirisztán törzseit lázitották fel, melyek ellen Burgh tábornok 33.000 embert és bombavető rajokat kénytelen felvonultatni. Japán kezet sejtenek Szelangur és és Negri Szembilan malájállamok gumimunkásainak sztrájkja mögött is, miként Luang Pibul ezredes sziámi hadügyminiszter angol-japán háborút bejósoló beszéde is japán körök felfogását tükrözi.

Az angol légibombavetők akciója folyik az El Siár törzs ellen is Hadramautban, miután ez arabok az Áden mögötti utépitésnek ellenszegültek. Az angolellenes iráki kormány mindenesetre saját légierőkről igyekszik gondoskodni és ez megneheziti tervbevett szociálpolitikáját. Repülőgépeket szerez be a franciáktól Szaud-i-Arábia is, mely Dzsedda, Taif és Asszir után most Rijadhban, a vahabiták főhelyén épit repülőteret. — A druzoknak sikerült az uj szir kormánytól engedményeket kapni és most Alautia kér hasonló autonómiát területének. — Palesztinában a gazdasági helyzetet az exportnehézségek rontják és még a béke sem állt helyre. — Az északsziriai határon a törökök a bandaharcok miatt csapatokat vonnak össze — Ankara nincs megelégedve a népszövetségi döntéssel.

A 16 milliós Egyiptom önállóságát a montreuxi megállapodások első pontja véglegesitette, mely kimondja a kapitulációk megszűntét. Tőle délre Abesszíniából pedig olaszok tessékelik ki az angolokat, akár a Mohamed Ali cég kereskedőiről, akár misszionáriusokról van szó. Ok: az Intelligence Servicenek tett jelentések a „pacifikálás" módjairól. . .

(D. F.)

SZEMLE

A SZATIRA

A szatirikus művészet társadalmi feladata a figyelmet felhivni a világ hibáira és elégedetlenségeire s a célja ezek kiküszöbölése. Sajátos formáit és módszereit megismerhetjük a szatira mesterműveinek elemzéséből. Megállapithatjuk, hogy ez a művészet legjobb megnyilvánulásaiban mindig tendenciózus, bizonyos irányban moralizáló. Továbbá: nem elégszik meg soha a valóság hűvös-tárgyilagos reprodukciójával; a tisztára utánzó realizmustól éppoly távol áll, mint a leiró naturalizmustól s a klasszikus impresszionizmus passzivitásától. A deformált élettel szem-

behelyezi a művészet deformációit. Kikeresi a jelenségekből a különösen jellemzőt, a tipikusat, szivesen karikiroz és stilizál. Hol kicsinyit, hol nagyit: elvből túloz, szereti a merész kontrasztokat, kihámozza a dolgok belső ellentmondásait, kipreparálja ezeket egészen a groteszkségig, felmutatja a mély paradoxiákat és irracionalitásokat, a tételeket sokszor ad abszurdum vezeti. — Ilyen módon tanit a szatira az élet hibáinak és ellentmondásainak megismerésére. Kényszerit a negativumok negációjára — ez a legmélyebb értelme, etikus gyökere. Megértjük ezek után, hogy a nagy szatirikus művészet mindig forradalmasitó hatású, hiszen jóval az interpretációján túl a világ gyökeres megváltoztatására késztet.

Nézzük például *Hašek* zseniális alkotását, a Svejket. Ez a mű rámutat a hatalmas és félelmetes osztrák-magyar államgépezet — nevetségességére! A régi osztrák hadsereg sötét halál-automatáját úgy mutatja be, mint valami formátlan, buta óriást, kit a sématizmus tyúkszemei nyomnak, ki a bürokratizmus csúzában s egy céltalanná fajult fegyelem demenciájában szenved. A „jó osztrák katona" passziv rezisztenciája, aki mindent szó szerint vesz, a formának készségesen eleget tesz, miután a tartalmat groteszkül kilopta belőle — lassan meglazitja a gépezet csavarait, apró, de gyilkos lökésekkel püföli a kolosszust s ime! egyszerre düledezik az, tántorog s belőle póruljárás, csőd, bukás és összeomlás sötét áradata zúdul. A Svejk-tréfák végülis a maguk következetes tömegével a legszörnyűbb vádként hatnak, a világháború és az osztrák szoldateszka negációjául. Ez az egyszerű ember, a jó katona Svejk győzelme a kolosszuson.

Gogoly Revizor-a megmutatja a bürokrácia értelme és hatalma közti mély ellentmondást. Ez a társadalom alkalmazottjából annak elnyomójává fajult kaszt önelégült, végtelenné felfujt önérzetű fétisekből áll. Szörnyű geszlerkalapok, éktelenné-materializált formulák, úgy szerepelnek ők, mint maga a Rend, mint az emberképet-öltött Törvény és parazitamódon burjánozva mértéktelenül több helyet bitorolnak, mint amennyi őket megilletné. Mindez rögtön nyilvánvalóvá válik a Revizorban, hol — mint a halhatatlan köpenicki kapitány esetében — egy szélhámos szereplése undoritó csupaszságában mutatja annak a társadalmi rendnek paradoxiáját, mely ezt a bürokráciát kitermelte. Kisérteties ürességet látunk benne, penészgombás, bűzös szétesést. Az érdemjelekkel teleaggatott ember-kulisszák mögött korrupció, baksis és protekciórendszer orgiája. Gogoly rámutatott: Ime, ilyen a mi államunk, ilyenek a hatalmasaink, a vezetőink, a csinovnyikjaink ilyenek!

A legélesebb kontrasztokkal alkotott *Swift Jonathán,* minden idők legnagyobb szatirikusa. Gulliverje, gyermekkorunk e kedves olvasmánya, ha 2-3 évtized után ismét olvassuk, egészen másként hat reánk, kinos töprengésbe ejt. Rájövünk a Gulliver igen mély értelmére s ez az emberi értékek és mértékek relativitása. A mi vágyaink, kivánságaink, terveink és intézményeink megméretnek egyszer a nagyon-kicsin, másszor az igen-nagyon s ez a mérés szomorú eredményhez vezet: nyilvánvaló lesz botorságunk, szégyenünk, emberi jelentéktelenségünk. Méltóságunk kérdésessé, puszta fikcióvá válik, különösen a Gulliver legkegyetlenebb, 4. részében: a lovak társadalmának légkörében. Démonikus hasonlatok ezek, gyilkos párhuzamok. Ez a legfeketébb pesszimizmus vita tárgyává teszi magát az emberi exisztenciát, az emberi lét jogosultságát! Azonban a Gullivernek történelmi és szociális értelme is mindjárt világossá válik, ha ismerjük a kort, midőn Swift a szatiráit irta. Nem másképpen, mint Morus Tamás Utópiája, mint Defoe Robinsonja s később I. I. Rousseau irásai, az akkor még feltörekedő polgárság kezében

hatalmas fegyver volt a swifti szatira, hiszen leálcázta a társadalmi intézményeket, mint igen viszonylagos, fiktiv és mulandó dolgokat, mint csupán történelmi artefaktumokat, melyek jócskán selejtesek, jogtalanok és deformáltak — ennélfogva jócskán reformálhatók! S mindezt a nagy angol társadalmi harcok idejében, midőn a világon még legtöbbhelyütt a feudalizmus merev rendi-államai szilárdan állottak, a földesurak-jobbágyok, feudálisok-vazallusok s a céhrendszerek korában, mikor ez még örök rendnek tűnhetett, mint Istentől-parancsolt, változhatatlan s a teológiától szentesitett állapot. Swift jelbeszédét helyesen desifrirozva kétségtelenül megtaláljuk ezt az értelmét: a szenvedélyes ellenkezést, a vétókiáltást, a szociális tiltakozást. A lehetetlenség deklarációját, egy embertelen világban embernek maradni! — A szatira végső határát én Swiftnek abban a borzalmas irásában látom, melyben az éhinség leküzdéséről ir. Ebben a hűvös memorandum-stilusban, államtanácsosi pedantériával cirkalmazott irásban azt a tanácsot adja, hogy az éhes nép fogyassza el a gyermekeit. Micsoda pokoli démónia: faljátok föl a porontyaitokat, ti szolgalelkek, bolondok, kreatúrák! De ki ne hallaná ebben a felszólitást is: széjjeltörni azt a rendszert, mely nem képes tagjait táplálni, emberi módon eltartani?!

Már ezen a pár példán is megismerhetjük a szatira jellemző formáit és műfogásait. Különböző stilusok levegőjében variálhatnak ezek, de az értelmük ugyanaz marad, legyen az bár *Trimalchio lakomája* a latin Petroniustól, vagy rotterdami Erasmus könyve *A balgaság dicséretéről,* akár Rabelais *Gargantuá*-ja, Breughel és Hieronymus Bosch groteszk viziói, Goya „Caprichos"-a, Heine, Daumier, Georg Grosz politikai karikaturái, Arany János eposza a *Nagyidai cigányok*-ról vagy Karl Kraus hatalmas szatirikus életműve, — mindegyik módszerének lényege: a beteg valóság analizise, a cudar jelenségekben szunnyadó belső ellentmondások s az egymást rohamozó erők dialektikus harcának felmutatása. S mint döntő — ha nem is mindig kimondott, de magátólértetődő — következtetés: az ilyeténképpen rossznak-talált valóság megváltoztatásának etikus követelése.

Ezekután nem lesz nehéz a szatirának, mint műfajnak érvényességi határait megjelölnünk. Ez egyesegyedül a valósághoz való viszonyától függ, anyagának és célkitűzéseinek igazságtartalmától. Mert ha a karikatura hamis és hazug s a tendencia a Rossz megőrzése és védelme érdekében a haladás ellen irányul, úgy az nem szatira, hanem inkább művészethamisitás, galádság és regresszió. A módot, ahogyan bizonyos körök „művészei" a szabadságharcosokat zsidóorrokkal és tincsekkel ábrázolják és egyáltalán a legszebb humánus mozgalmakat igyekeznek beszennyezni és kigúnyolni, nem nevezhetjük szatirikusnak. Mert művészet, igazi művészet, mindig, kivétel nélkül, haladó karakterű volt!

A szatirikus művészet hatása tehát egybeesik funkció-hatásával. Ha például hiányzik belőle a pozitiv elem, az etikus célkitüzés és csak negációt tartalmaz, úgy el kell fajuljon l'art pour l'art játékká, mely a jelenségeket és eszméket úgyszólván csak tréfából persziflálja. Ez a szatirikus nihilizmus legmélyebb értelemben nem más ma kispolgári gesztusnál, álradikalizmusnál s ezen társadalmi réteg pánikhangulatát tükrözi egy történelmi útvesztőben. Nagy hisztórikus átalakulások korszakában igy üvölti ki a nyárspolgár halálfélelmét a „világ pusztulása" fölött.

Ez az attitüd jellemzi *Céline* műveit, melyek igen magas stilusművészet mellett ideológiában kétségkivül elérkeztek a teljes nihilizmusig. Az ő világa különös ketrecnek tűnik, tele rikoltozó, részeg majmokkal. Egy bolondház az, megvadult pojácák farsangja. Apa és anya

barátság, szerelem s egyáltalán az emberi vonatkozások mind célnélküli, ormótlan bárgyúságok. Az ő regényeinek szereplői valami állat-emberek, kiknek sápadt, ráncos bőre egy mindigéhesen korgó óriás-gyomrot és rögeszmékkel repedésig teli agyvelőt takar. Az emberi tervek csalfaságok cirkusza, hiszen az egész élet vak erők játéka csupán. Tévedés és téboly, betegség és halál kisérik mint egyedüli reális faktorok az emberiség kontár útjait.

Mi ezzel a nihilizmussal nem érthetünk egyet, sőt embertelennek, erkölcstelennek s igaztalannak véljük. Mert való igaz, hogy a világ pusztulóban van, tarolva őrülettől és háborúk pestisétől, mit a pénz gonosz röheje kisér és melyet undoritóan bemocskol a kiontott vér. De ez csak egy történelmileg záros határidejű, rövid érvényű világ. De a romokból — s ez a negáció negációja! — új világ jön létre. A legnagyobb művészek álma megvalósulóban, a kegyetlen szükség korszaka mulóban van — és itt kezdődik a valódi történelem! *(Forbáth Imre)*

ANDRE GIDE: NOUVELLES PAGES DE JOURNAL és **GENÉVIÈVE OU LA CONFIDENCE INACHEVÉE (Mindkettő N. R. F. kiadásában Páris)**

Maurice Sachs irja Gide-tanulmányában, hogy alig van modern iró, akiről annyi mende-monda keringene, mint Gide-ről, s hogy ilyenformán a köztudatban egy teljesen idegen Gide él. Ha eddig csak személye köré szövődtek legendák, most a személye körüli mende-mondák hinárja még sűrűbb lett a politikai félreértések és félremagyarázások szálaival. A félreértések e hirtelen szaporulatának Gide, valljuk be őszintén, csak félig-meddig az oka. Irt egy könyvet, melynek érzülete megtámadhatatlanul nemes, tételei, általánositásai vitathatók, s amelyben a Naplójegyzetek lapjain oly sűrűn és elnézést kérőn emlegetett politikai gyakorlatlanság igen hálátlan szerepet játszik. Az ideges barátok s a károrvendő ellenfelek egyformán túlzott sietséggel igyekeztek a könyvet hol az iró, hol a szocialista állam sirkövének megtenni. Az iró korántsem olyan vén s az állam még sokkal fiatalabb, semhogy a feledés vagy a megvetés sirkertjébe utalják: az előbbit a türelmetlen barátok, az utóbbit a humanizmus lovára szállt káröröm és a sápitozó álprogresszió. A világ e távoli zugából nevetséges volna ebbe a tényeken és tapasztalatokon muló vitába betolakodni. A nyugati progresszió több irója (P. Herbart, P. Nizan, A. Wurmser, Claus Mann, E. Ludwig), aki maga is járt odakint, jelentékeny fenntartással nyilatkozott a könyvről. Hagyjuk rájuk a vitát és kövessük az irót, aki utirajzával egyidőben megjelent újabb könyveivel ismét visszavezet életművének maradandó motivumaihoz.

Naplójegyzetei ujabb gyűjteményében nem is tudjuk mi tart fogva inkább: a szeszélyesen kalandozó nyugtalan éleslátás vagy az izgató, zavarbaejtő és ugyanakkor lefegyverező nyiltság? A napló másoknál talán csak epikai keret, alkalom az elsőszemélyben való elbeszélésre vagy kortársi pletykák foglalata, ez itt igazi napló, az iró napi jegyzeteinek gyűjteménye, mégsem pongyola, hanem igazi gondolat-művészet, könnyűkezű apró remeklések sora. Semmi zavaró önmutogatás, sem kóros hátterű vallomásvágy, hanem szakadatlan lelkiismeret-vizsgálatban és önvalló gyakorlatban lecsiszolódott nyugodt készség. Egyik jegyzetről a másikra: erkölcsi problémák, egy személyi átélésű kazuisztika forgácsai, apró önmagyarázatok, kiegészitések, mindig új szempontú olvasmány-jegyzetek, levelek. Akik intimitásokra vadásznak, akár kezükbe se vegyék; még társalgó-partnerei, barátai nevét is lehetőleg csak kezdőbetűivel jelzi. Fesztelen, de sohasem tolakodó nyiltsága bizalmassá avatja minden sorát, és egyforma természetességgel nyilatkozik meg

abban, hogy meghagyja eredeti szövegében még hibás idézeteit is, (más jegyzetben figyelmeztetve emlékezetének boszantó lapszusára), vagy abban, hogy bevallja, az alkotás démona elhuzódott tőle... Nem megnyerő-e, hogy alkotóereje csüggedését (ha el is túlozza!) éppoly kevéssé rösteli, mint tollhibáit? És ki tudja, az élet apró hazugságairól való lemondáshoz nem kell-e nagyobb erkölcsi erő, mint az ünnepélyes vallomásokhoz és lelki tisztálkodásokhoz? Gide mindenesetre tökéletesen nyilt, és vallásos eredetű önvizsgálata éppoly kiméletlenül és csalhatatlanul világos, mint általános erkölcsi vizsgálódása vagy társadalmi erkölcsbirálata. A vallásosságba burkolózó önzés és a szenteskedő érdek egyformán pórul jár, ha az ő vizsga lelkiismeretével és kérlelhetetlen logikájával találkozik. Ez a moralista a társadalomtudósokat megszégyenitő világossággal magyarázza meg: „miért van a vallásnak annyi istentelen hivője" és milyen számitás lapul a vallási és társadalmi erkölcs homlokzata mögött. Pedig módszere egyszerű: a lelkiismeret átkutatása. Kevesen ismerik a vallásos lelkület minden rejtekét ugy, mint Gide. Az egy Nietzschén kivül alig van valaki, aki hozzá hasonló éleslátással fejtegette volna fel a vallásos önámitás rejtett meggondolásait. És mindezt az Evangéliumtól megihletett lélekkel.

Próbáljuk meg eloszlatni az érdekelt magyarázatok évszázados homályát s az Evangélium erkölcsi tanitásának türelmes maradandósága csak annál meghittebben árasztja fényét. Gide számára az Evangélium ma is a legtisztább s a legihletőbb erkölcsi tanitások kutfője. Akárcsak protestáns ősei, akik dugdosott, francia bibliából olvasták ki a római egyház hütlenségének bizonyitékait s egy vallási forradalom igéit, Gide is az Evangéliumot olvassa rá a vallás nagyon is világi érdekekhez húzó eltévelyedésére. Ez a könyv, mely őseit a hitújitásra bujtogatta, őt a világi kereszténység útján a szocializmushoz tériti. „Be kell vallanom" — irja — „nem Marx, hanem az Evangélium vezetett el a szociálizmushoz". Az Evangélium tanitotta meg az egyéniség értékére, a mások személyének megbecsülésére, az Evangélium edzette megvetéssé a tulajdonnal és a harácsolással szembeni veleszületett idegenkedését. Evangélium és szociálizmus, individualizmus és kollektivizmus, — Gide sohasem választotta külön tanitásaikat. Vajjon az Evangélium nem tanitja a tulajdon megvetését? S vajjon nem ugyanazt tanitja az igazi individualizmus is? Nincs-e igaza Wilde-nak, aki azt állitja, hogy a magántulajdon szétrombolta az igazi individualizmust és hamis individualizmust ültetett a helyébe, mert elhitette: a fődolog birni, és nem tudta, hogy a fődolog: lenni? (Az emberi lélek a szocializmusban.) Nem figyelmeztet-e Marx, hogy a tulajdon kiforgat saját valónkból, elidegeniti személyiségünket? És nem köti-e össze ő is az igazi individualizmus sorsát a szociálizmussal, amidőn az egyes ember szabad kifejlődését jelöli meg a közösség szabad kifejlődésének biztositékául? És nem állitja-e joggal Malraux, hogy a kollektivizmus új termékenységgel ajándékozza meg az egyéniséget? Gide nem egyszer irta le, hogy csak aki kivivta egyéniségét, az ismeri a közösségben való feloldódás örömét; csak az erős, eredeti egyéniség lehet igazi hasznára a közösségnek. Gide nem titkolja, hogy legelsősorban az egyéniség kérdése izgatja s még ma is inkább foglalkoztatja, mint a tömeg, bár nem feledi, hogy „legelőbbre valók a tömeg kedvező életfeltételei, amelyek az egészséges egyén megszületését elősegitik." De Gide-nél az egyéniség jövőjét firtató feszült érdeklődés magának az embernek a jövője és lehetőségei iránti szenvedélyes kiváncsisággá tágul. „Mire képes még az ember? Ezt kellett megtudnom minden áron" — vallja céljául Michel, az Immoraliste hőse. És mintha erre a

magánosan felröppenő kérdésre válaszolna évtizedek multán az embert és a természetet ünneplő határtalan bizodalom himnusza: „Minden lehetőség a létre törekszik, minden lehető lesz is, ha az ember akarja." (Nouvelles Nourritures)

S mintha csak Michel kérdésére válaszolna a Geneviéve kis története is, az École des femmes s a Robert című elbeszélései folytatása. Mire képes az ember? Mire viheti a nő? Mint a fel-feldobott kő, ugyanaz a sokoldalú kiváncsiság csillan meg, új és új fényszikrákat vetve. Eveline, az École des femmes hősnője, még csak hitvesi feladatára készül leánykora gyanutlan napjaiban, lánya, Geneviéve, friss eszmékben megedződve, már a szabadságra, az önállóságra, a független emberi életre. „Édesanyám lánysága idején" — mondja — „a nő csupán áhitozhatta a szabadságot, ma élhet vele. De hogyan és mivégre? — ez a főkérdés..." Erre próbál válaszolni a maga módján a talpraesett, nyilteszű, nyiltszivű gyermeklány, akire Gide átruházott valamit vakmerő és lázongó sihederei, Lafcadio és Bernard elragadó természetességéből. A nemes Eveline, az anya mintegy a gidei tanitások (egyéniség, őszinteség) csiráztató napfényébe került lélek fejlődését mutatja be, egész addig, mig kiszabadul férje, Robert fárasztó szenteskedésének és fellengős modorának hatása alól. Geneviévet már az iskola padjában éri az első felszabaditó élmény. Szenvedélyes érzésre gyullad egyik osztálytársnője, a kis cigányos, koraérett, szilaj művészgyermek, Sarah Keller iránt. S ez a szenvedély megérleli a felzaklatott sziv lázadását az otthon érzéketlen merevsége és szertartássossága ellen. Az érzés rendellenessége, mint Gide egész művében, itt is felszabaditó hatású. De a döntő itt egy szabadabb, teljesebb és izgalmasabb élet beáramlása a családi élet zárt, fülledt és mesterkélt közegébe: — a kis vadóc művészlány úgy hozza egész lényével Geneviéve szivébe és gyermekszobájába a lázadás szellemét, mint a nyári mezőről érkező vadvirágok részegitő illatát. Geneviévenél a sziv forradalmára a szellem felszabadulása következik, s bár története befejezetlen, szivünk minden bizalmával tekintünk tűnő alakja után.

Irjuk meg, hogy a Geneviéve Gide egyik legfinomabb, legpoétikusabb könyve? Dicsérjük mindig meglepő, mindig felfedező lelkiismeretét, mindent kifejező stilusát? Itt csak rámutatunk művének kiforgathatatlan, megkerülhetetlen értelmére, mely a szakadatlan emberi felszabadulásra serkent. Ne fukarkodjunk iránta csodálattal és bizalommal.

(Korvin Sándor)

LOUIS ARAGON: LES BEAUX QUARTIERS (Denoel et Stelle, Paris)

Délfranciaországi kisváros a háború előtti években. A regény folyamán lassan-lassan megismerjük a város különböző rétegeit, érdekeiket, szenvedélyeiket, rögeszméiket. Megjelenik a gyár, felvonulnak: a gyáros, a gyárimunkás, a polgármester, az előkelőségek, a kereskedők, a kereskedők cselédei, a kereskedők és az előkelőségek gyermekei. Kicsinyes világ ez, melynek kicsinyességét Aragon olyan aprólékossággal festi meg, amilyen aprólékos azoknak a szines reklámképecskéknek a rajza, amiket ennek a délvidéki városkának csokoládégyára csomagjaihoz mellékelt a háború előtt. Lassan, pontosan, kérlelhetetlenül pontosan jelenik meg ez a világ, de nem karrikaturává tulzottan, ahogy például Mirbeau adja vissza regényeiben a polgári életet. Aragon művészete sokkal igényesebb, maróbb és félelmetesebb. Összetett cselekménye szálait oly finoman bogozza, hogy az olvasó figyelme pillanatra sem lankad. Amikor pedig Párizsban folytatódik e vidéki előjáték, meg sem lepődünk, annyira természetes az átmenet. Hisz Páris felé irányulnak mindazok a

politikai, gazdasági, sőt érzelmi ügyek, miket a vidék szül, oda irányulnak a vidéki sorsok is. Oda viszi a kisváros aranyifja illuzióit és étvágyát. Miután felszarvazta a jegyzőt vagy az adófőnököt, kétségbe és teherbeejtette a faluról bejött kis cselédeket, végigudvarolta a jó társaság félszűzeit, Párisba jön, hogy a Quartier Latin-ban összetettebb játékokhoz kezdjen.

Kétértelmü romantika virul itt ki, zavaros és hamis, melynek hatásaképpen a hős a valóság legmegragadóbb és legveszélyesebb jelenségével: a bűnnel kerül szembe. S a polgári éposz hőse, miután eljutott idáig, itélőszéke és utolsó kalandjaként borzalmas rendőri intrikával találja magát szemben. Ahhoz, hogy ez a kép teljes legyen, Aragonnak a sötét árnyalatokkal azt a reményt és kiutat kellett szembeállitania, amit maga is megtalált. A megoldás nem mesterkélt és erőszakos, hanem átélt kisérlet eredménye, — ez teszi érvényessé. Aragon nem azért fejezi be könyvét a munkások életének egy jelenetével, ahogy a Bázeli Harangok végén Klara Zetkin alakját idézte, mert „jól akarja csinálni". Hanem azért, mert az elbeszélő alkotás ebben a formájában szükségszerűleg visszatükrözi azt a belső harcot és azt az erőfeszitést, ami a szerző öntudatában lejátszódott. Regényének egyik hőse Páris dzsungelében a kétségbeesés és az elszigeteltség legmélyebb szakadékába zuhant. Egyetlen kiutja: a munka és az emberi testvériség felfedezése.

Mondottuk, hogy a vidéken, a déli kisvárosban született sorsok Párisban bontakoznak ki, abban a városban, ami a francia polgárság minden érdekének és minden kisérletének mértani helye. Párisnak ezt a sajátos szerepét, uccáinak, különösen szivének — az Opera környékének — fájdalmasan és szánalmasan emberi költészetét Aragon már kifejezte egyik legrendkivülibb könyvében, amely egyuttal legelső alkotásai közé is tartozik. A *Paysan de Paris*-ra gondolunk. A Beaux Quartiers-ben ujból megtalálja az Opera melletti sikátor elefántcsont kapuját, — pedig magát a sikátort eltűntette már a modern városrendészet — s az iró rajta keresztül visszaérkezik ifjukori álmaihoz. De a régi dolgokat uj fény világitja be. A dolgok nem változtak, de a költő most már ismeri egymáshoz való viszonyukat. Érti, hogy a nagy városok mélyén miért van annyi furcsa rendetlenség, remegés és borzalom, miért történik annyi csodálatosnak tűnő találkozás, amit azonban tökéletesen és végletesen megmagyaráz a nyomor hatása, a vágy számitása és a pénz játéka. A fiatalság kalandja, nagy kalandja? De ezen a helyen, bármily költőinek is tűnjék, és ebben az időben, bármily csodálatosnak is nyilvánitsák, nem egyéb, mint egy selyemfiu mesterkedése. Aragon most ujból elmondja az Opera-sikátor varázsát, de megmutatja azt is, hogy mi történik a falak mögött. Elképzelhető-é szebb pályafutás a költő számára, mint az ártatlan ifju csodálkozását megénekelni a világ különösségre felett, azután pedig tökéletesen megismerni ezt a világot s teljes öntudattal leleplezni különösségének okait és okozóit.

A sötétben megszületik egy ember. Nem tudja, hogy milyen falakig terjed a sötétség. Határtalannak gondolja s költői neveket ad neki. Éjnek, kétségbeesésnek nevezi. De ember, vagyis akaratra, keresésre képes lény s ezért lábára áll, karjait kinyujtja s végül is felismeri, hogy mitől függ, mi teszi azzá, ami. Ekkor más nevet ad az éjszakának és börtönnek nevezi. S fülét hegyezve s csodálatosan éles érzékszerveit megfeszitve a szomszéd cellákban is embereket vesz észre, akik rabok, akárcsak ő, együttérez velük és elhatározza, hogy összeáll a többiekkel és közösen lebontják a falakat.

Aragonnak az a jutalma, hogy amikor hosszu és nehéz kerülő után

visszatér ifjukori képeihez, hogy nevet adjon nekik és megmagyarázza őket, ujból megtalálja azt az irodalmi adományát, ami első munkáit oly lenyügöző erővel ruházta fel. Akadtak, akik azt állitották, hogy Aragon elvesztette költői erejét, mert felfedezte a valóságos világot, (— *le Monde réel,* ezt a nevet szándékszik művei uj ciklusának adni —), holott a felületes előitélet azt tanitja, hogy csak a képzelt világ alkalmas költői festésre. Azt ugyan mi is elismerjük, hogy a valóságos világ felfedezése, pontosabban azoknak a valóságos tényeknek a felismerése, amik az elképzelések világát meghatározzák, heves vihart idéz elő annál, aki ezen a válságon át esik. De azután, amikor a szem megnyugszik, lecsillapodik, ujból urává lesz tekintetének, s nyugodtan tekint a régen szemlélt dolgokra, amiknek alakját és méreteit uj fény világitja meg. Aragonnak meg volt a bátorsága, hogy viszontlássa ifjuságának, első elvarázsoltságának és tragédiáinak a helyeit. S a bátorság és az átszenvedett megpróbáltatás jutalmaként ujból megtalálja mindazokat az eszközöket, amikkel birt, s amelyek ma az érett, világosan látó és határozott férfi fegyverei. Ujból a régi költő, akinek stilusa ugyanolyan határozott, éles és merész — csak gazdagabb. Megint korlátlan ura az irodalom játékainak, s ha akarja ékesszóló, sőt emphatikus is tud lenni, ami pedig a tehetség és az izlés próbaköve: mindenkép' győzedelmesen állja ki a próbát. Ékesszólása és empházisa tartalmas; heves és népies nagyság benyomását kelti. Aragon, nagy iró volt, mint az illuzió költője, mint a valóság irója nagy költő marad. Nagyob, mint eddig, mert teljesebb, mert a dolgok mindkét oldalát megvilágitja. A mű, amin most Aragon dolgozik, válasz azoknak, akik szerint a művész szegénnyé válik, ha tudatalattija aknamunkáját s lassu beérési folyamatait felismeréssel és akarattal irányitja. A megismerés, emberi méltóságunk tudatositása, élő összetartozandóságunk felfedezése nem árthat a szellemi alkotásnak és gyávák, defetisták azok, akik igy kiáltanak: „Nem, nem akarok látni semmit! sem látni, sem tudni, sem hallani! Ne zavarjatok az álmodozásban!" Azt hiszik, hogy meztelenül, fegyvertelenül, tehetség nélkül maradnának, ha vállalnák a teljes valóságot. Valóban kegyetlen megpróbáltatás szembenézni a teljes valósággal s aki megteszi, egy ideig megrendül és bizonytalanná válik. De azután mily fönségesen jut maga és a mindenség birtokába! Mily hatalmas gazdagodás! Régi tehetsége megszázszorozva jön elő s a képzelet és az irás féme valódibban, mélyebben cseng. Akit valaha is megszállott a költői ihlet, nem veszthetti el. De vállalnia kell a kockázatot: ihlete tisztában és messzebb hangzóan tér vissza. Nem is mint ingyen ajándék, hanem, mint növekedő hóditás, aminek immár biztos a birtoklása. Aragon uj könyvében, ami igen jelentős haladás a Bázeli harangokhoz mérten s ugyanakkor folytatása, továbbfejlesztése a Paysan de Parisnak, az fog meg a leginkább, hogy irója mennyire uralja eszközét, anyagát, technikáját. Prózájának ideges gazdagsága, anélkül, hogy valamit is vesztene méltóságából, minden iramváltozást, szeszélyt, s elkalandozást megenged és igazol. *(Jean Cassou.)*

HERMANN WENDEL: DIE MARSEILLAISE (Europa Verlag, Zürich 1937)

H. Wendel könyve a dalnak és szerzőjének kitünő életrajzát adja, széles történelmi távlatokat nyitva meg a himnusz diadalmas pályájának felvázolásával. 1791 április 20.-án a Strassburgban állomásozó *Kellermann* tábornok felkérte *Claude Joseph Rouget de Lisle* mérnökkari kapitányt, hogy a banális és némileg elavult. Ca-ira és Carmagnole helyett irjon olyan forradalmi dalt, mely méltó kisérője legyen a szabadságért harcba induló néphadseregnek. Rouget de Lisle, a dilettáns muzsikus e

nap éjszakáján a történelmi eseményektől terhes órák lázában megirta a dalt, mely remek dinamikájával az egész emberiség izzó szabadságvágyát tükrözi. Másnap *Dietrich* polgármester lakásán adta elő magántársaságban a *Chant de guerre pour l'armée du Rhint*-t (a rajnai hadsereg dalát). Julius 25.-én a jakobinusok marseillei gyűlésén éneklik elsőizben nyilvánosan. Sikere frenetikus. 1792 nyarán végigzúg Franciaországon a felhivás: „Citoyens, la Patrie est en danger!" Polgárok veszélyben a haza! Marseille város önkéntesei is megindulnak és 28 napi gyaloglás után testileg elcsigázva, de dalos ajakkal vonulnak be a fővárosba, kezükben fegyver helyett a *Chant de guerre* egy példánya lobog. Páris másnap egyetlen mámoros melódiában oldódik fel. *Servan* hadügyminiszter százezeres példányban sokszorositja a dalt és Valmynál szeptember 20.-án, — hol Goethe szavai szerint uj világ születik, — — mikor a néphadsereg először diadalmaskodik a poroszokon a Marseillaissel ajkukon mennek rohamra a hazafiak. Saint Just rajnai hadserege s a Carnot által személyesen rohamra vezetett sansculottok e dal ördögi ritmusától tüzelve győzedelmeskednek.

A dal a szabadságot jelenti a zsarnoksággal szemben. Napoleon sutbadobja tehát, de Elbáról visszatérve, a nép kegyeit keresve ez induló hangjai mellett vonul be. Az elnyomatás évei alatt tilos a himnusz éneklése, de a népmegmozdulások alkalmával mindig ujból felzug. A negyvennyolcas forradalomban már messze a francia határokon tul is harsogják. „A civilizált emberiség reménység-himnuszává" nő. Külföldön a helyi viszonyokhoz alkalmazzák szövegét. A történelem előterébe kerülő munkásság változó szöveggel harci indulójává avatja és igy születik meg a *Corsoise,* a korzikai vasutasok éneke és az Audorff-féle munkás Marseillaise, de ugyanugy lelkesitője a nemzeti törekvésekből fakadó mozgalmaknak: a lengyelek már 1792-ben leforditják és a görög szabadságharcnak is szereplője. Magyar forditását *Verseghy Ferenc* készitette el a leghübben: Öld bajnok a gaz despotákat, — Kik embervérben fürdenek. — S kik megtapodván jussainkat, — Lopott biborban fénylenek... Verseghyt, a pálos szerzetest a Martinovics perben el is itélik e e forditás miatt.

1879 február 14.-én Mac Mahon bukása után a Marseillaise hivatalos „Nemzeti himnusz"-szá lett.

Bár Rouget de Lisle megnyilatkozásai élete folyamán nem voltak az általa alkotott műhöz méltók, (Carnot már 1793-ban „polgáriatlan magatartása" miatt megfosztja állásától, 1814-ben a Bourbonok bevonulása alkalmával *Dieu sauve le Roi* cimen ódát irt és három év mulva Artois grófjának tiszteletére heroikus dalt költ), 1836-ban Choisy le Roiban lefolyt temetésén hatalmas munkástömegek vettek részt és sirján felhangzott a szabadság éneke.

A Marseillaise az utolsó évtizedekben a francia imperializmus hivatalos nemzeti dala volt, amely megfosztotta igazi tartalmától, de napjainkban uj értelmet nyerve, ismét alkalmazhatók Carlylenek róla irt szavai: „Felforralja a vért az erekben, a népek sirva és lángolva dalolják s ha felhangzik, akkor a halállal, a zsarnokkal és a pokollal is dacol szivük." *(Lázár Vilmos)*

A MAI GYERMEK ÉS A KÖNYV (Ujváry Lajos könyve. A tanitás problémái. — Vajthó László szerk. könyvsorozat 14. sz.)

Első látásra azt hinnők, hogy valami pedagógiai határkérdésről van szó, de Ujváry Lajos könyve könnyen meggyőz róla, hogy a nevelésnek ez a lényeges kérdése a társadalmi válság egy komor kisérő jelensége. A

könyv nevelőereje eddig sem volt titok, sem az iskola, sem a szülők szemében, de a kérdés nagy fontossága akkor kezd előtérbe jutni, amikor észrevesszük, hogy az olvasás irányitásában az iskola is, szülők is elvesztették régi — *valódi* vagy *képzelt* — befolyásukat s a gyermek, az ifjuság maga vette kezébe ezt az ügyet és mintegy *autarkiával* intézi el ezt a lelki szükségletét. Ez pedig nagyon meggyarapodott, mert mint Ujváry elég pontosan kimutatja, a mai gyermek tizéves korára többet olvas, mint nagyapáik egész gyermekségükben. Olvasnak az iskolán belül és olvasnak az iskolán kivül. Olvasnak jó könyveket és olvasnak detektivregényeket. Remekirókat és Nick Cartert vegyest. Ujváry azt állapitja meg, hogy a felnőttek befolyása kimaradt az együttesből és keresi a védelmet. Védelmet az olvasóláz ellen, mely miatt annyi baj érte és érheti a gyermeket. Hogy miért maradtak ki a felnőttek, annak okát jól sejti Ujváry. Válságban van a család és válságban az iskola is. A társadalmi krizist a családon keresztül megérzi a gyermek is és lehet, hogy nem az olvasási láz hozza a bajt, de a sok baj, amely a gyermeket is kiséri, okozza az olvasási lázt. A gyermek is *menekülni* akar: *valami elől* és *valami felé*. Hogy néha *veszély* felé, azt a statisztika adataiból sejti az aggódó pedagógus.

Ujváry Lajos öt iskola tanulóitól kérdőives módszerrel gyüjtött össze 2521 névtelenül irt választ. A jól megválogatott kérdések ezek voltak:

1. Melyik pillanatnyilag legkedvesebb könyve?
2. Hány könyvet olvas átlag hetenként?
3. Tagja-e az iskola ifjusági könyvtárán kivül más közkönyvtárnak, ha igen, melyiknek?

Az első kérdés feleletei szerint legkedveltebb irók: Gárdonyi, Jókai, May, Verne. Utánuk következnek: Cooper, Herceg, Molnár, Defoe, Mikszáth, Dumas, Madách, Arany, Sienkievic, Gulácsy Irén, Dickens, Petőfi, Rákosi Viktor, Sebők, Twain. A fennmaradt 23% érdeklődése megoszlik Homerostól Vicki Baumon és Zrinyin keresztül egészen Hitlerig.

Jellemző, hogy a tanulók különbséget tesznek nemcsak az irók, de müveik között is s igy a kedvenc irók mellett is különösen kedvelt művek jönnek előtérbe. (Az uj földesur, Winnetou, A Pál uccai fiuk, Pogányok, A fekete vőlegények stb.) Az érdekes táblázatokból (népszerűségi grafikonok révén) kitünik, hogy a két legkimeritőbb könyvjegyzék: az *Országos Ifjusági Irodalmi Tanács*-é és a *Katolikus Tanügyi Tanács*-é közelebb áll a falusi gyermek érdeklődéséhez, mint a városiéhoz vagy az átlagéhoz. Tehát *az irányitás nem tartott lépést a korral.* Ezért „a hivatalos szervek utmutatása szerint berendezett ifjusági könyvtár nem felelhet meg többé a követelményeknek.“ De nem felelhet meg a szerző szerint a szülői ház sem, mert mig a hivatalos felfogás *elmaradt* a kortól, a szülői ház viszont nem egyszer szeretné a kort *megelőzni.* Az egymással harmonikusan nem érintkező tényezők közt magára marad a gyermek, egyik vagy másik végletbe sodródik s igy történik meg az a különösség, hogy egy tizéves csodagyermek anyai engedéllyel olvassa Gobineau Renaissanceát vagy Kellermann Alagutját, negyedikesek pedig Dosztojevszki Bün és Bünhődését vagy Hitler Mein Kampf-jának magyar forditását. Ennek az anarhiának tudható be, hogy tájékozatlan szülők kinai örömtanyákat leiró kalandos ifjusági könyveket vesznek ajándékul gyermekeiknek s ennek oka az, hogy az irányitás elvei még nincsenek kellően tisztázva, a maradiság és tulzott haladásvágy végletei uralkodnak. „A baj gyökere — mondja Ujváry Lajos —, hogy sem a

gyermekeink kezén forgó könyveket, sem magát a gyermeket nem ismerjük eléggé."

Érdekes, hogy egy látszólagos határkérdés hozza most felszinre a XVIII. század nagy pedagógiai élményét: „Ismerjük meg a gyermeket" és az adatok azt mutatják, hogy Ujvárynak igaza van ebben a mementoszerű ráolvasásban. Az olvasóláz görbéje azt mutatja, hogy egy-egy tanuló havonta 7.6 könyvet olvas, de a tanulók 19%-a havi 30-40 könyvet. Ezek után fel kell vetnie a kérdést, hogy miként aránylik a hivatalos szervek ajánlotta könyvmennyiség a valóságos könyvszükséglethez és fel kell vetnie a védelem gondolatát is. Ezt a védelmet a *szülői ház* és az *iskola* állandó tájékoztatásával, *a jó könyvek jegyzékének* kellene ellátnia.

Ujváry annak a 24%-nak az olvasási lázában látja a *veszedelmet,* amelyik *iskolánkivüli könyvtárakban* elégiti ki olvasásétvágyát s ugy szeretne a bajon segiteni, hogy kellő időben, kellő mennyiségben, jó könyvek kerüljenek az ifjuság kezébe és szeretné — jogosan — hogy a *korszerű könyvjegyzékek* minden érdekelt tényező kezébe eljussanak. Kivánja a szakértő könyvtárosok képzését s arra is gondol, hogy pl. a fővárosban több iskola könyvtárát kellene hozzáértő könyvtárosok vezetése alatt összevonni.

Kérdés: jogos-e ez a sok aggodalom és lehet-e rajta segiteni? Igaza van Ujvárynak abban, hogy az irányitás *ma* sincs meg oly mértékben, mint *régen,* de régen is *kisebb* mértékben volt meg, mint ma hisszük.

A statisztika eredménye sem olyan rossz, mint első pillanatra látszik. Tudvalevő, hogy a mai irodalmi tanitás főleg irodalmi adatok betanulására van beállitva, hogy az iskolai könyvtárak szegények, elhanyagoltak s nem vigasztaló-e, hogy még a nem eredeti forrásokra támaszkodó tanitás és rossz könyvtárak ellenére is a tanulók 75%-a eltalál Madáchhoz, Jókaihoz, Petőfihez s hogy még a beérkezett irók müvei közt is *tud válogatni?* Ha ma a legjobb irókhoz is az iskola vagy a hivatalos közöny ellenére jut el a tanuló, nem vigasztalan jelenség az a 24% tanuló sem, amelyik tapogatózik, ujat keres, az élet más formái után kutat; ez nem jelent mételyt, de uj értékelést jelent még a régi irókkal szemben is.

A pedagógus nem veszi észre, hogy az iskola hivatalos könyvjegyzékei egy *lezárt ideológiát* védenek; nem az az idegenkedés főoka, mintha a régi, jó irodalom tartalma nem okozna gyönyörüséget az ifjunak, de az a tendencia, hogy a *mai* élet és *mai* magatartás irányitását akarják vele elérni. Ez ellen lázad az ifjú s ez a lázadás mindig megvolt az idősebb nemzedékkel szemben s annál inkább megvan ma, minél mesterségesebben akarják irányitani a fiatalság olvasáskedvét és gondolatvilágát. Ujváry azt kivánja, hogy a korszerű könyvjegyzékek minden érdekelt tényezőhöz jussanak el. Gondolt-e arra, hogy az érdekeltek közül az ifjuságnak sem szabad kimaradni, mely még botorkálása mellett is csalhatatlanabb érzékkel érzi meg a fejlődésnek megfelelő könyvértékeket, mint az olyan hivatalos jegyzék, mely — de juventute sine juventute — akar irányt szabni. Ujváry pedagógiai céllal irta munkáját, de megvannak a szociológiai tanulságai is s ha a hivatalos körök túljutva a csupán pedagógiai meggondolásokon igazán korszerű könyvjegyzéket adnak ki s ennek megfelelő könyvtárakat rendeznek be az ifjuság számára, akkor a fiatalok szivesen lemondanak az önellátásról. De csakis ebben az esetben. *(K. G.)*

DR. SZEBERÉNYI LAJOS: A PARASZTSÁG TÖRTÉNETE
(Gergely R. kiadása, Budapest)

A történelem alapvető s legizgatóbb része: a legrégibb társadalmi osztály története. Ha összefogjuk, befér két szóba: robot és uzsora. Ha kibontakoztatjuk: az egész emberiség életét kell áttekintenünk. Kezdődik túl a legtávolabbi időn, ameddig történeti látásunk elér. Ettől kezdve minden termelési renden át őrzi nemzetközien azonos életformáját, s a társadalom magatartása is internacionálisan ugyanaz vele szemben. Története igy ismétlődés a dolgok körforgó rendjében. A pogány időkben *helóta,* akire időnként vadászik a „spártai férfikar." A kereszténységben *jobbágy,* akinek „házát és birtokát ötven évenként fel kellene dúlni." Igy irja *Hermelin* zürichi kanonok az Ur 15. századában; hasonlóformán vélekedik Richelieu s a mi Bessenyeink is. — A klasszikus korban Peisistratos egyenruhát rendel a parasztnak, hogy távol tartsa a várostól s kösse a földjéhez. A keresztény Bizáncban már nem hagyhatja ott lakhelyét, s az újkor kezdetén Werbőczy a legsötétebb úri önzéssel kodifikálja birtok-tárggyá. — Periklész szobrok és diszépületek barokk bőségében pompáztatja Athént, de a földmüvelő sárházban teng a szépség városában, vagy kivándorolni kényszerül és zsoldosnak állani a perzsa szatrapákhoz, akikről vezetői azt tanitották, hogy ellenség. Nyugaton pedig, mialatt felépülnek a Loire mentén a műemlék kastélyok, melyekkel a civilizáció ma is büszkélkedik, a paraszt nyomora türhetetlen s a „jacquerie" lázadásban robban ki. — Egyiptomban minden aratás után megjelenik a parasztnál az irnok, botos néger kiséretében s elveszi termése nagy részét. A XX. században, csekély változással, adóvégrehajtás néven történik igy. — A latifundium Rómájában Menenius Agrippa mesével elégiti ki a kisemmizetteket. Ma választási igéretekkel hitegetik őket. — A deklasszálódott szabad paraszt a rabszolgákhoz csatlakozik, mikor Spartacus, kétezer évvel Lincoln Ábrahám előtt, rabszolga-felszabaditó háborúját vivja. A középkorban a szabad paraszt, mikor oltalomért a birtokos rendhez fordul, valóságban a szolgák osztályába süllyed. A hierarchikus rend nem ismer földet úr nélkül.

Az ősi földművelő kulturákban történik gondoskodás a parasztról. Hammurabi kétezer évvel Jézus előtt úgy törvénykezik a földről és művelőiről, hogy azzal messze a középkor fölé emelkedik. Törvényeit visszhangozzák Mózes könyvei. De már Róma nagybirtokosai és tőkései kiméletlenül elpusztitják a patriciusokat, akik osztályuk visszaéléseivel szemben igazságosabb társadalmi rendért küzdenek. Az osztályvisszaélés ostorozását Róma minősiti hazaárulásnak.

A paraszt ezután elárvultan marad. Elnyomatva — osztálytudata nem fejlődik. Csak a nyomora készteti lázongásokba. Ha ez a legkevésbé forradalmár osztály, amely csodás türéssel vár és szenved, kirobban, azt mindig pazarlás, nyomor, elnyomás, kegyetlenség kényszeritik ki. S mindig következett a megtorlások bűne, amely borzalmaival fölözte a paraszti tetteket, még akkor is, ha azok tartózkodtak minden kártételtől, mint a norvég Lofthus mozgalomban. S a megtorlások törvényszerű ostobasága nem kereste a szociális okokat, pedig a parasztforradalmak nem új társadalmi rendet akartak, csak helyet a régi rendben. S minden kirobbanás alkalom volt, hogy a birtoklók földéhsége még nagyobb területeket szerezzen magának.

A paraszti szabadságharcok 997-ben kezdődnek Normandiában, s a forradalmak szabályos nyugat-keleti irányában terjednek. Csúcspontjukat a reformáció idején érik el: de ez nem oki, csak időbeli egybeesés. A reformáció a kapitalizmus szellemét hozta, s inkább elterelte a figyel-

met a paraszt-kérdésről a vallásira; épúgy, mint Magyarországon a történetiségben gyökerező nemzeti-eszme hátráltatta a jobbágyfelszabaditást; s amint a faji-gondolat újabb jobbágyságot készit elő. Ebben a küzdelemben kipusztult az angol paraszt. Ez termelte ki a 18. században a fűvön tengődő franciáknál az egykét. „Ne szülj rabot, te szűz! Anya ne szoptass csecsemőt!" „A menyasszony meddőségért eped" — a természetes védekezés minden elnyomás ellen, legyen az szociális, alkotmányos, vagy háborús. A paraszt szabadságharc kihosszabbodott a 20. századig, az 1907-es romániai s az 1933-as spanyol zendülések a legutóbbi hullámai.

Ahol ez a kérdés idejében megoldódott, az állami fejlődés biztosabban és magasabbra ment. A svájci parasztok 1291-ben a Rütli réten felújitják a Markgenossenschaftot, s megvetik az alapját egy államnak, amely megoldja Európa rák-problémáját, a nemzetiségi kérdést. Jólétet, szabadságot biztositott magának Dánia, Norvégia, Svédország, Izland. Ma a diktaturák e konzervativ osztály erősitésében, a falu ősi életformájának rögzitésében keresik a társadalmi változással szemben a gátló vagy fékező erőt. Mussolini telepit, bár a fasizmus alatt szaporodott a nagybirtok. Németország az iparos államra a földművelő társadalom és gondolkozás gyermekruháját húzza. Ausztria rendi állama, Bulgária diktaturája egy törekvésben alapozzák létüket a parasztságra.

A világháború azonban kikényszeritette a földkérdés valamilyen rendezését mindenütt. Oroszország a kulákok megsemmisitésével teremtette meg a kollektiv gazdaságokat. Finnország 1919-ben nagyarányú földrendezést hajtott végre. Nagyarányú volt a kisántánt államok földreformja is. Magyarországon az 1920-as földreform „csak látszólagos lépés volt a helyesebb, arányosabb birtokmegosztás felé". A parasztság politikai súlya megfogyott. Életszintje leromlott. 1936-ban másfél millió ember él évi 120-100 P. keresetből, másik másfél millió évi 50 P-ből. A telepitési törvény a 25. évben fogja földhöz juttatni a 35.000 földműves családot. Viszont készült új hitbizományi törvény, amit megszavaztak az egykori jobbágyok utódai is.

Szeberényi a parasztkérdésnek régi és alapos művelője. E könyv megirására hivatott. A problémát azonban csak bizonyos határok közt tekinti. Európára szoritkozik, itt is a görög, római viszonyoknál szűken, de bővülve napjaink felé. Legterjedelmesebben foglalkozik a magyar és dán viszonyokkal. Az iró lelkész, aki együtt él és érez hiveivel. Ez vezette annak átlátásához, hogy a földmunkás-kérdés csak földkérdés. Ebben adódnak a mű többi határai. Nem társadalmi-strukturális összefüggéseiben, hanem szimptomatikusan kezeli tárgyát főként vallás-erkölcsi értékelésben. Innen kitérései vallási és egyháztörténeti tényekre, főleg a reformáció után. De oldalakat juttat alkotmányjogi és életrajzi adatoknak is. Ezen tul azonban átfogott tényterülete, jó tárgyismerete, tiszta szándéka miatt alapvető a munka értéke. Egyben memento a terjedő falukutatás és újromantikus parasztirodalom idején: „A meglátás stádiumán már túl vagyunk. Ha felelősségünk tudatában segiteni akarunk, akkor ma már cselekedni kell." *(Nánay Béla)*

REMENYIK ZSIGMOND: Bűntudat (Pantheon. Budapest 1937)

Remenyik Zsigmond önéletrajza komoly figyelmeztetés az iróknak és komoly eseménye az irodalomnak. Azoknak az iróknak, akik az aurea mediocritas kényelmes hintaszékében szunnyadoznak s finom ösztönnel várják, hogy az idők jobbra vagy balra fordultával merre egyensulyozzák át magukat és komoly eseménye az irodalomnak, mert azt

igazolja: si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi (ha meg akarsz rikatni, előbb magadnak kell őszinte könnyeket ejteni.) Pillanatokra el lehet kábitani narkotikumokkal is az olvasót, mélyen megbatni csak őszinte szóval lehet. Ezt az őszinteséget nem minden életrajzban találjuk meg, amit az utolsó évtized kitermelt. Találunk ezek közt önigazolást, mentséget, állásfoglalást, vagy pártállás-foglalást, találunk konzervativ vagy haladó irányjelzést, vallomást vagy vádaskodást, Remenyik Zsigmond könyvében a legőszintébb *önvádat* találjuk. Ennek a könyvnek a hőse maga az iró, aki mint a magyar középosztály egyik tagja visszamegy, mint Raskolnyikov, áldozatának lakására, a tett helyére, a mulasztások bünös tetthelyére. És magával viszi az olvasót kulturálatlan vidékekre, hol a mag sem csirázik jobban, mint az élve eltemetett gondolat. Nehéz és mégis lebilincselő ez az utazás, abbahagyni nem lehet, mert rémitenek és fogvatartanak a felvetett nagy kérdések: jár-e ezen a vidéken festő? Olvas-e a nép? Terem-e kis földje elegendőt a megélhetésre? És egyáltalában mai helyzetének állapotáért tudja-e, hogy ki a felelős? Isten büntetésének veszi-e, ha gyermekei idő előtt elpusztulnak? Szégyenkezik-e, ha az érkező levelet nem tudja olvasni? Mi a véleménye a hazáról, melynek ő az alappillére és vajjon mit gondol a képviselőről és miniszterelnökről, ki őt emelkedett pillanataiban édes testvérének, barátjának, segitőtársának nevezi? Felteszi-e a nép e kérdéseket és tud-e rájuk felelni? S megértik-e azt a groteszk ellentétet. hogy az aszódi javitóintézet rosszmagaviseletű tanulói hetenkint kétszer vagy háromszor esznek húst, a jómagaviseletű parasztgyerekek pedig hetenként egyszer? Megérti-e, hogy a sváb házat, szántót és erdőt birtokol azon a földön, melyért sohasem lázadozott s hozzá még a falu társadalmi életét is kisajátitja!? Kisérteties vidékre visz bennünket az iró, olyan földre, melyen Petőfi óta senkinek nem volt őszinte kapcsolata a néppel. És ez is egyik forrása az égető büntudatnak. De megérzi-e ezt mindenki, akit illet?! Hisz éppen az a legnagyobb bűne, az uralkodó osztálynak, hogy elhessegeti magától mindazt a gondolatot, mely kötelességére intené. A dormándi vidéken kóborol az iró. Felderengeneg előtte ifjukori olvasmányai: Darwin, Rousseau, Tolsztoj, ezek az eretnek olvasmányok, melyek összekeverednek az egri paptanárok céltudatos tanitásával, a tanoknak ezek a különös vegyülékei révedeznek fel előtte, amelyekért még sokáig nem látta tisztán, melyek azok az eszmék, amelyek miatt *szégyenkezni kell.* És elmegyünk az iróval a régi házba. S bejárjuk vele a falut, ahol kevés az iskola, több a korcsma, s ahol hire sincs népháznak, orvosnak, patikának. „Egyszerűen csodával határos, hogy még beszélni tud ez a nép, hogy ha roncsolt állapotban is, de még él, hogy még egyáltalában értelmét látja reménytelen életének, létezésének." Emberi élet itt sose volt, az ördög a jövőt itt sohasem mutatta meg se a parasztnak, aki áldozat, se az urnak, aki felelős. Félelmetes, exotikus vidékre vezet minket Remenyik Zsigmond, olyan nép közé, mely kerüli a templomot, elfordul az istentől, hideg leli, ha valamilyen vonatkozásba kerül állammal, pappal, urral vagy zsidóval, tökéletesen elvaditott állapotban él és mindig csak kötelességet teljesit, de semmi ellenszolgáltatást nem élvez. Ur és paraszt: mint két távoli világ élt egymás mellett. „Micsoda paradoxon Voltairet, Berzsenyit, Horatiust olvasni jól fűtött kemencék mellett egy pusztuló nép szomszédságában — ez volt a mult, ha ugyan nem volt egy rosszabb fogalmazásu mult is, melyben sem Voltairet, sem mást nem olvastak. Rettenetes, ami vidéki kuriákon végbement és még rettenetesebb, hogy se ur, se paraszt nem volt tudatában annak, mi történik itt s mi készül az idő méhében... Lát-

ványosság számba ment egy névnap, vagyonok harácsolódtak el s a kisemmizett parasztok készséggel asszisztáltak a végzetes dáridónál. Ha szükség volt segitségükre hogy egy teljesen elázott vendéget felhuzzanak a szénapadlásra, készségesen ugrottak. Segitettek titokban befogni a lovakat, ha valamelyik tanyasi ur megelégelte a cécót és szökni akart... Fogalmuk sem volt róla, hogy ezt a mulatozást, a bort és a sok ennivalót, a cigányt és a kártyaveszteségeket, a felsallangozott lovakat végeredményben ők fizették alacsony napszámukkal, cselédi sorsukkal. Hogy mások szentimentális műdalokat énekelhetnek, annak az ára az, hogy ők nem ismerik a betűvetést és hogy ők kopott csizmában és mezitláb járnak, ezért viselhetnek mások jólszabott ruhát és strucctollakat. Azért cselédek és azért kinlódnak pár holdnyi parcellákon, mert a mulatozóknak száz és ezer holdjaik vannak, azért pusztul el kisgyerekük, mert orvos csak ilyen mulatós alkalmakkor érkezik a környékre, bizony nem tudhatták, hogy megye és járáshelyeken csak nehezen nyerhetnek pert, hisz a szolgabiró a mi vendégünk volt, nem pedig az övék."

Tovább bolyongunk az ősi házban, az ősi házban az ősök árnyai között: hivatalnokok, papok, literátorok, püspökök, főispánok nőttek ki ebből az osztályból, mely aludott, féktelenkedett, ivott és kártyázott ahelyett, hogy épitett volna, mely mindig csak vett és sohasem adott. Nem lehetett másképp, mert az iskola szegényesnek hagyta látókörét, a tankönyvek hamis fogalmakat oltottak belé és történelmi precedensekkel indokolták a társadalmi igazságtalanságokat. Ez az osztály természetesnek találta a protekciónak, ennek a társadalmi korrupciónak felhasználását, patriarkális címen a paraszt kizsákmányolást; babona, tudatlanság, betegség és rémlátás járt a nyomában. A Budapesti Hirlapot olvasta, mely a Nyugat irodalmát legfeljebb kiparodizálta s aki mégis meg akarta ismerni, legfeljebb csempészuton juthatott hozzá; ez az osztály a szocializmust hazaárulásnak nyilvánitotta és elnémult, ha valaki előtte az Európa szót ki merte ejteni.

Lehet-e itt valamit javitani, lehet-e megtisztulni a bűntudat érzése nélkül? Lehet-e másképʼ felvetni a nagy kérdéseket? Mi lett volna e népből, ha értelmes könyveket adtunk volna kezébe... Ha mi is haladtunk volna a korral... Ha nem korcsmákat épitettünk volna a nép számára, de könyvtárakat, kórházakat, klubokat, ha földet adunk a népnek s nem zsaroljuk ki embertelenül a cselédet, ha nem késztetjük olyan magatartásra, hogy kivész belőle az önbecsülés.... „Marcangoló bűntudatot érzek elszállt korok birtokolóinak magatartása és felelőtlen mulasztásai miatt, magam fajtájának semmirevalósága miatt, hiába kutatok a levegőben levendulaillat után, csak bűzt sodor a domb körül a szél."

Remenyik Zsigmond ezt az alcimet adja könyvének: Egy Goethe-idézet margójára. Az idézet pedig ez: „Egy tanya elhamvasztása igazi szerencsétlenség és katasztrófa, a „haza pusztulása" ellenben frázis." Ezzel az idézettel Remenyik épʼ ugy rámutat korunk nagy ellenmondására, mint könyvével, melyet a margójára ir. Évtizedek óta mentjük a hazát és hagyjuk pusztulni az embereket, hirdetjük az emberi méltóságot és gázoljuk az önérzetet, hirdetjük az erényt és uszunk az immoralitásban, hirdetjük az uj humanizmust és irgalmatlanul rátaposunk arra a naiv egyénre, aki igazán emberként akar viselkedni, harsogjuk az igazságot és tobzódunk a hazugságban, szatócsok és irástudók szánalmasan hódolnak egy alibi kulturának, egy alibi erkölcsnek, igazságot szemforgatnak bele egy keresztül kasul hazug világba, itt igazán nincs más kivezető ut, mint a büntudat, mely magunkhoz térit és a tizenkette-

dik órában elvezet bennünket egy tisztább erkölcsi világba és felébreszti bennünk a szociális felelősségérzetet. Addig, míg van mit menteni.

(Kemény Gábor)

FÉJA GÉZA: VIHARSAROK (Athenaeum. Budapest 1937)

Kropotkin mutatta ki a francia forradalom pompás analizisében, mily hősi erőfeszitést kellett kifejteni azoknak, akik nem akarták, hogy a harc féleredmények után vetéljen el. A polgárság ugyanis egyszerre akart a feudális uralommal is leszámolni és elgáncsolni azt a parasztságot is, melynek segitsége nélkül nem tudott megbirkózni külső és belső ellenségeivel. Ez a belső küzdelem volt a francia forradalom leghősibb része — *Lamartine, Taine* sőt még *Aulard* is a gloire leple mögé rejti ezt a lényeget — Kropotkin fedte ezt fel a maga véres valóságában. Ha valahol, a forradalom utján a megállás már konzerválást is jelent, a statusquo megtartását, az igazságtalanság továbbélését egy oly osztállyal szemben, melyre az adott pillanatban — már nincs szükség. Minden forradalomnak fenyegető réme az ilyen elvetélés s ezt a magyar szabadságharc sem kerülhette el. Az elintézetlenségek özöne maradt utána. A háború előtti magyar szocialisták és radikálisok évtizedeken át figyelmeztettek erre az elintézetlenségre, de csak ódiumot arattak e törekvéssel. A kétévtizedes önkényuralom alatt, mely a szabadságharcot követte, mindenki e nemzeti elnyomást érezte nagyobbnak, csak mikor az abszolutizmus megszűnt s a kiegyezés megtörtént, akkor ébredtek tudatára az érdekeltek: hogy a negyvennyolcas nagy idők névleges felszabadulásánál alig jutottunk tul. Nem volt önérzetes középosztályunk, nem volt gerinces polgárságunk, nem volt okos nemzetiségi politikánk, a jobbágy név el volt törölve s a parasztkérdés mégsem volt megoldva. A reform-korszak és az Eötvös által elvetett magok kevés ember lelkében fogamzanak meg, Eötvösnek felállitják hatalmas szobrát, de jaj azoknak, akik tudományosan merik tovább ápolni a nagy politikus hagyományait. A hatalom képviselői nem fogadták el Eötvös nemzetiségi elgondolásait azon a cimen, hogy a magyarságot nem akarják veszélybe sodorni és mivel ezen a cimen tagadták meg a választójog kiterjesztését, sikerült a megmentett magyarság földigényeit is elgáncsolni. A megoldatlan földkérdés időről-időre jelentkezik a kiegyezés után. *Szeberényi Lajos* az alföldi parasztság helyzetéről ir felvilágositó könyveket, ismerteti a dán parasztság jobban megoldott körülményeit, az Alföldön agrárszocialista mozgalmak keletkeznek *(Mezőfi, Achim András* megmozdulásai) az ujabb irodalomban *Móricz Zsigmond*nál jelennek meg a magyar problémák irodalmi formában, *Szabó Dezső* tudományos ideológiát dolgoz ki s 1913-ban még a protestantizmust akarja a szociális küzdelmek bázisává tenni, *Prohászka Ottokár* karitativ alapon szeretné megmenteni a tőkés rend tulkapásai miatt szenvedő tömegeket, tehát e kérdésben nem hiányoztak a tapogatozások, kisérletek, de, mint a jelek mutatják, megoldásig sohasem jutott a dolog...

Nem csoda, hogy két évtizede ez a probléma nyugtalanitja legjobban azokat, akik a társadalmi ujjászületést igazán szeretnék. De minél komolyabb egy kérdés, annál kényesebb hozzányulni. Két évtized óta beszélnek itt ujjászületésről, tehát természetes, hogy az ujjászületésnek először a parasztsorson kell meglátszani, mert a népi erők mellőzésével minden egyéb megujulás képtelenség. Voltak is látszatmunkák: a falukutatás, a szociográfia elterjedt divat. S ha egy évtized után *Féja* Gézának mégis keserű szájizzel kell megállapitania, hogy a magyar társadalomtudomány lehanyatlott, akkor a megujulásban csakugyan valami

nem volt rendjén. „A modern Európa — irja Féja Géza — tudatos és történelmi sulyu társadalmi szervezettségekre épül, Magyarországon azonban teljes társadalmi ziláltságot találunk, az egyének ilyen s olyan ködbe, mesébe, frázis-zuhatagba, szektába vagy legendába menekülnek, hogy társadalmi életünk valóságairól még csak tudatuk se legyen." A magyar népsors nem talány, csak eltagadott tények és gondosan csomagolt társadalmi hazugságok vannak — nos ezeket szeretné Féja Géza valóságkereső munkájával leleplezni. Nem történetet akar irni a szó történi értelmében és talán nem is akar szociográfiát adni a tudományos követelményeknek megfelelően és amit ad, az mégis több, mint a szokásos történet vagy a szokásos szociográfia. Helyszini tapasztalatokról számol be közvetlenül, mint vér a vérükből, mindent megtapasztalva, mindenről meggyőződve, megérezve minden bejárt vidék leglényegesebb érzelmi és szociális lelki megrezdüléseit, nem halmoz statisztikát statisztikára, de ami adatot mégis felfed, az abszolut jellemző. Más szempontot emel ki egyik és más szempontot a másik tájrajznál s ezzel mutatja meg éppen, hogy a történeti levegőt meg tudta érezni és meg tudta éreztetni, magát az élő életet ábrázolja, az ezeréves küzdelmet, mely mindig ott volt leiratlanul is a hivatalos politika felszine alatt. Ilyen lelki felkészültséggel vezeti az olvasót az alföldi tájakra, hol a gátlás nélkül lezuhogó fény, a végtelen láthatár teszi széppé a dolgokat, melyeknek szépségét oly nagy távlatokban látta Petőfi s amelyeket oly sok történelmi és társadalmi gátlásokkal látnak a politikusok, a mai sors intézői.

Ezeket a gátlásokat akarja eltakaritani Féja Géza, mikor felvázolja a déli Tiszavidék multját és jelenét. Az apró falvaktól kezdve, melyek még Árpád idejére emlékeztetnek, a törökök kiűzését követő településeken át egészen a mai napig. A dermedt jelent kivánná Féja megmozditani, cselekvésre lenditeni s ez a vágy melegséget, szenvedélyességet ad itt-ott hangjának, de mégsem hangjának melegsége az ,ami megfogja az olvasót, inkább a tények higgadt, tárgyilagos mérlegelése. Tudatosit a jó ügy érdekében, de távol van minden agitációtól s mindig inkább a tények beszélnek, mint ő maga. Éppen ez az objektiv tárgyalás világitja meg legjobban, milyen esetlegességektől függött a telepesek sorsa a 18. században, mikor a dinasztia kegye ennek vagy annak a földesurnak kényére bizta egy egész táj lakosságát. A Harrucker báró bánásmódja ép' ugy áldássá lett az érdekelt vidéken, Békés megyében, mint amilyen káros volt a Károlyiak uralma Csongrádban. Harrucker igazi emberbarát, kitűnő szervező, aki vallásszabadságot, nyugalmat és relative jó megélhetést biztositott jobbágyainak. Kitünő képet ad Féja Tessedikről, a tevékeny papság hőséről, aki korát megelőzve a nemzetnevelést gazdasági szakoktatással igyekszik összekötni és aki már abban az időben kivánja a *honi telepitést,* mikor az uralkodó osztályok minden nemzeti skrupulus nélkül telepitették Magyarországba az idegen néptömegeket.

A mai állapotokat legjobban a 19. század társadalmi rajzával teszi érthetővé Féja. Már a reformországgyűlések idejében mutatkozott a *közjogi és népi forradalom ellentéte.* Orosházán és Mezőhegyesen már akkor népi mozgalmak jelentkeznek, de vérbe is fojtják azokat és maga Kossuth is mereven a rendi álláspontot képviselte.

Főleg 1867 után mutatkoznak az elintézetlenségek: Arad, Békés, Csongrád a parasztmozgalmak főfészkei, sok a kivándorlás és sulyosak az okai, de ezeket felsorakoztatni nem lehet, aki megbolygatja ezeket az égető kérdéseket azok ellen — Achim András erre a legkiáltóbb példa — valóságos hajtóvadászatot rendeznek. Jó és tárgyilagos képet raj-

zol Féja Achim különleges helyzetéről a másik nagy parasztproblémaismerő Szeberényi Lajossal való harcáról, aki hierarchikus alapon szerette volna a nagy kérdést megoldani. Szinte megdöbben az ember, ha elolvassa azokat a századeleji követeléseket, melyek miatt Achim szinte üldözött vad lett szülővárosában. Achim András kivánságai sem voltak tulforradalmiak: Tizezer holdnál nagyobb birtokok megváltása s hosszúlejáratú bérletekké alakitása, a létminimum adómentessége, progressziv adórendszer, uj mezőgazdasági munkástörvény, az Alföld csatornázása, közigazgatási reform, teljes sajtó és szólásszabadság. Mindezek csak a vidéki kiskirályok szemében voltak már akkor — 1906-ban — oly nagyon radikális törekvések! Féja különben a következő kitünő jellemzést adja Achimról: „Lapja, a *Parasztujság,* ma szinte megdöbbentően hat az emberre. Ez a lap s az Achim cikkek megdönthetetlen bizonyságok amellett, hogy milyen mély történelmi szándékok futottak össze Achimban. Dózsa, Péró, a 48-as parasztmozgalmak, a 90-es évek parasztlázadásai mind benne éltek. S e sárgult lapokból látjuk, hogy a hires békési nyugtalanság mennyire országos szándék volt, mennyire a parasztság öntudata izzott benne. Achim nem csinált vicinális politikát. Cikkei Ady Endre publicisztikájának rokonai, stilusa mintha Szabó Dezső őse lenne. Lirai lüktető retorikája, gyilkos szarkazmusa, elszelidülő humora, támadó kedvének kifogyhatatlansága, káromkodó dühe és maró szellemessége: mind Szabó Dezsőt juttatják eszünkbe". Achim András szinte látnoki lélekkel megérezte, amit ma sem éreznek még sokan, a *belső* revizió szükségességét, megérezte, hogy Magyarország népességét, gazdaságát és kulturáját nem külellenség ellen kell megvédeni.

Ha Féja Géza nem elevenitené fel a legtisztább pragmatizmus keretében a szociális harcok emez előidejének jellemző tényeit, akkor nem tudná a mai időket megvilágitani, a basák, bégek, janicsárok világát. Egyszerűen és mégis a meg nem fellebezhető itélet igazságérzetével mondja ki e komoly szavakat:

„A társadalmi hierarchiának, a ‚felépitménynek' megvan a maga természetes ifjukora, virágkora, aggkora és végelgyengülése. Életének mesterséges meghosszabbitása merénylet a nemzet egészsége és történelmi hivatása ellen. A mesterségesen fenntartott hierarchia kasztokká merevül és kasztszerű életbe kényszeriti az egész társadalmat". Ennek a szomorú, mert igaz axiomának világánál mutatja be a magyar vidék társadalmi felépitményét négy kasztra tagolva — arisztokrácia, uralkodó középosztály, polgárias középosztály, módos parasztság — s ezeken belül a módos kasztok megszámlálhatatlan seregének nyüzsgését, a dzsentrit és a fixfizetéses hivatalnokot, mint ideált, a falusi intelligens középosztályt, melynek nincs hivatásérzete, mely nem ismeri s nem is akarja megismerni a népet. E kasztokon belül az embereknek és eseteknek gazdag változata a hódmezővásárhelyi patriarkális állapottól kezdve az orosházi elmérgesedett viszonyokig, a szentesi jelenségig, hol a gazdák csak ugy adnak aratási munkát, ha ezért a cséplést is vállalják a munkások s miután igy mesterséges sztrájkot provokálnak, hazafias lelkiismeretük teljes megnyugtatásával hozathatnak idegen nemzetiségű aratókat. A bandagazda, a népvezér nagyszerűen megrajzolt alakjai, a riadt lelkű proletárcsemeték szóbeli és fényképrajzai, az inségmunka fantasztikus kihasználásai mind egy-egy nélkülözhetetlen mozaik kövecskét jelentenek abban a grandiózus és szomorú képben, melyet magyar népsorsnak neveznek. Igy megértjük az egykét, melyet oly szemforgatóan próbálnak ráolvasással gyógyitani, megérthetjük a néptehetségek elzüllését, az idegenkedést azoktól a képviselőktől, akik a népi gondolatot kompromit-

tálják. S megértjük a szekták elharapózását, midőn kilencnapi inségmunka után kilenctagu családjával együtt 10 pengő áru élelmet kap egy-egy inségmunkás. Valósággal viziószerű utazást teszünk: Gyulán, hol egy áruló középosztály nehezedik rá az istenadta népre, Gyulavárin, hol a földesur nyugdij nélkül hagyja azt a negyvenhét évig szolgáló öreg munkást, aki öt évig a ligetben hált — mert vadat őrzött s keze lába elfagyott s alig tud mozdulni; Békéscsabán, hol kiskorúak kényszerülnek — fiúk, lányok vegyest — a szőnyegszövő és baromfi feldolgozó szolgálatában havi 16-18 pengő keresetért dolgozni. Vésztőn, ahol a nyakas nép már negyvennyolcban megérezte, hogy a szabadság föld nélkül nem érték, Ujkigyóson, hol a jegyző egyszerűen ki akarja utasitani a faluból — „mert tanult embernek nem szabad betennie a lábát", — Orosházán és környékén, ahol éppugy megnézzük a veremlakásokat, mint a mezitlábas kán különös birodalmát, az ingyenebéd szinhelyét, hol az ingyenes ebédet kapó gyermekek szülei és nagyobb testvérei elmennek az iskolába osztozkodni az ingyen élelmen, elmegyünk Makóra, melyet Tessedik-lelkületű lelkésze, *Szirbik Miklós*, a hagymatermesztés szerencsés ötletével jómódú várossá tett, átutazunk Sövényházán, hol évekig kellett harcolni a népkörért, Szentesen, hol a középoszály viszonya a paraszthoz „megdöbbentő", Szarvason, hol *Aranykeresztes Kiss Mihály* akciója a kisgazdáknak juttatta a pusztuló nagybirtokot, megismerjük Hódmezővásárhely öntudatos szegényeit és a nagybirtok peremén sinylődő mindszenti robotos parasztokat. Felcsillan előttünk Mezőhegyes — pompás berendezéseivel, kényelmesen megépitett szülőotthonával — a tehenek számára! — és rosszul fizetett vánnyadt béreseivel. Megelevenedik Szeged, melynek az lett volna a hivatása, hogy irányitó agrárváros legyen s ehelyett irányitott bürokratafészek lett, legutóbb pedig a neobarokk kisérleti alanya, hol a kendergyárban azt a különös ujitást hozták be, hogy négyheti próbaideig „ingyen" dolgoztatják a munkásokat, mielőtt véglegesen felvennék... S a neobarokk szellem ezt ép' oly nyugodtan elviseli, mint ahogy nyugodt lélekkel tudta mellőzni *Kálmányi Lajost*, az első folkloristát vagy a nagy poéta *Juhász Gyulát*, akinek jubileumán a nemes város az árvaházi ülnökkel képviseltette magát. (Végre azonban „a maga halottjának" tekintette). Megeleveniti Féja Géza azt a különös módot, ahogyan nálunk játszanak ezekkel a nagy és megoldatlan problémákkal. Megirja azt a munkatábor-kisérletet, melyet 1935-ben csináltak Magyarcsanádon a magyar egyetemi hallgatók. „Utjuk kellemes robinzonád volt, dereglyén jöttek, beugrottak a Maros hűs hullámaiba s ugy vontatták, énekeltek, anekdotákat meséltek, tábortüzeket raktak, szalonnát piritottak, tábort ütöttek, napirendet csináltak, tábori törvényeket hoztak, egyszóval kedves *közösségesdit* játszottak. Majd a munkának is nekifohászkodtak s erre a feladatra már nehány magyarcsanádi napszámost is alkalmaztak előmunkásnak, oktatónak, de éppen az ő alkalmazásuk ásott rögtön szakadékot a gátkötő munkások és a falú közé. Egyre több munkanélküli jött a gáthoz, csöndesen és észrevétlenül leültek az árokpartra, néztek és reménykedtek, rongyosan és mezitláb, de fejükön a férfiui s családfenntartói tekintélyt képviselő kunkalappal... Végül is valamennyien munkára jelentkeztek, de munkát már nem kaptak. Igy azután az a felfogás alakult ki köztük, hogy a diákok elveszik a munkásnép elől a kenyeret."

Ecce Hungaria! — szomorúan mondjuk mi is az iróval. A helyzetrajzot mi is őszintének és kiméletlennek érezzük, de vele együtt érezzük, hogy ellenméregről is lehet és kell is gondoskodni. Sok mindent ellenkezően kell csinálni, mint ahogy eddig csinálták. Eddig a népet mindig a

„felépitményekhez" igazitották, idomitották s ebben merült ki a belső politika. Ami alulról jött, azt meggátolták. ami felülről jött, az időnként forradalmat keltett. S a paraszforradalmakból nem az volt a tanulság, hogy eltüntessék a bajok okait, de az a bűnös igyekezet, hogy még jobban megnyirbálják a nép erejét. Ezért voltak nálunk félmegoldások vagy semmiféle megoldások. S ezért kell a lelkiismeretes irónak két évtizeddel a világháború után viharsarokként bemutatni Magyarország legdusabb részét, mely pedig munkára, teremtésre volna alkalmas. A kasztokba merevedett uralkodó osztályok nem tudnak megoldást s még a konzervativ *Szekfű Gyula* is leszögezte hires választójogi cikkében, hogy katasztrófa lesz Magyarországra, ha továbbra is a középosztály tartja meg a vezető hatalmt. „A magyarságot sajátságos dunavölgyi elhelyezkedésében csakis a legtisztább és legteljesebb dinamika mentheti meg. Ezt a dinamikát azonban ma a kasztokba merevedett rétegekkel s a hivatalos szellemi élet mérhetetlen bárgyúságával szemben csakis az ország haladó szellemisége és a legmélyebbre vetett néprétegek képviselik." Komoly reformok kellenek és nemcsak az uralkodó rétegek önbiztositása a reform köpönyege alatt, a gazdasági szinvonal igaz emelése kell, komoly népművelés gazdasági népiskolákkal, népkönyvtárral, népfőiskolával, cselekvés kell a puffogó frázisok helyett, csak igy lehet megoldani a Tiszavidéken, Magyarország örök viharsarkában élesen látható történelmi kérdést.

Sulyosan komoly, égetően meggyőző irás Féja Géza könyve, alkalmas arra, hogy tiszta látásra tanitsa azokat is, akik eddig látván sem látták, hogy milyen jövőt vetitnek az egész magyarságra az elintézetlen történeti problémák. *(Rab Imre)*

BIRÁLATOK

BYRONTÓL KASSÁKIG ÉS A „SZELLEM EMBERE"-IG

Az asztalomon feküdt *Illyés Gyula* gyönyörű Petőfije, a Petőfi mellett pedig *Maurois* Byron életrajza, amelyet, bár egy kicsit meghempergeti is a sárban a hős lordot, mégis jólesett ujra átlapozni, éppen Petőfire gondolva.

Az már csak véletlen volt, hogy éppen itt feküdt egy harmadik költő, *Kassák Lajos* két legujabb könyve és egy megkezdett cikk Kassákról, aki mostanában lett ötven éves. Elég sajnálatos véletlen volt, mert bármennyire is erőltettem az évfordulón köteles és önkéntes jóakaratot, két olyan örökifjú óriás árnyékában, mint Petőfi és Byron, a mi jó öregedő kor- és kartársunk sovány alakja bizony egészen porbaesettnek látszott s a cikk bizony befejezetlen maradt.

Sajnáltam és sajnálom, hogy ez történt. Mert a mi mai irodalomszegény életünkben és életszegény irodalmunkban valóban semmire se jutunk, ha a lángész mértékével mérünk; ügyünket, hitünket. jövőnket jobban táplálja az, ha a gyengébbekben is felkutatjuk és felbátoritjuk a bennük rejlő erőt, mintha a nemlétező és lehetetlen még-jobbat és legjobbat hajhásszuk. Egy kis emberséges jóakarat, egy kis bizakodó meghatódás, néha mindnyájunkon sokat segithet. Mondhatnók például a költőről:

— Valamikor egy csomó jó verset és pár igen jó verset irt, máig is fel-felcsillog benne néha az őstehetség, de nagyjában és alapjában reménytelen szürkeség terjeng a műveiben.

De mondhatjuk ezt igy is: — Bár mondanivalója már szétmállik a szellemi és művészi elégtelenségben és alig látszik hinni valamiben, itt-ott ezen a sivárságon is keresztültör a tehetség és a kor hangjának egy-egy biztató foszlánya...

Mégis máskép hangzik...

És mondhatjuk: ő nem tehet róla, ilyen a kor, a környezet légnyomása. Mondhatjuk: ösztönös látását, amelyet egykori osztályától és a természettől kapott, elboritotta a Bakony sötétsége, tüze-melegét kioltotta a sivatag poros szele. És mondhatjuk: bár sokat vétett, sokszor talán rá is vertek igaztalanul.

Valóban erre is gondolnom kellett, amikor Kassák ötvenedik évéről irni kezdtem: hogy valamikor a tusakodás vakságában sok megérdemelt ütés mellett lehet, hogy egy-egy eltulzott ütést és visszaütést is kapott, helyesebben olyan ütéseket is, amelyek talán nem is annyira őt magát illették volna, mint egy harmadik, majdnem sérthetetlen felet: a jelennek azt az utvesztőmostohaságát, amely egy munkás-sorsból felsarjadzó szellemet béklyóba fog és nem hagy megvilágosodni.

„Sokan vagyunk — irtam, ha szabad idéznem a végig nem irt cikkből —, akik ma valamelyest meghatódva gondolunk vissza Kassák éveire, amelyek a mi éveink is, utjára, amely kisebb-nagyobb darabokon a mi utunk is egyben és akik nem egy letérésében vagy kerülő-utján nem mehettek vele együtt vagy éppenséggel megütköztek vele, ma, öregségének közeledtén megnyugodhatnak abban, hogy a dolgozó szegénységnek ez a tehetséges sarjadéka, ha nem is volt képes látásban és akarásban arra a szinvonalra emelkedni, amelyen volt osztálya legjobbjai állnak, mégis, valamennyire, erőihez mérten ellentállott a tuloldal kisértő hivásának."

‚Valamennyire' — ‚erőihez mérten' — ó, milyen nyulékony fonálból szövődik is a megértés fehér gyolcsa...

Ó Byron, ó Petőfi! Nézzétek, mi már mily kevéssel is beérjük!

Ó te drága, sánta skótom, aki „egész London" köpködése közben a lordok házában odaálltál, hogy gőgös fajtádnak fejére kiáltsad a luddita rongyosok igazát és aki igy kiáltottál fel:

Holtak ébrednek — s én tovább aludnék?
Szabadságharc foly — s én aludni tudnék?
A vetés érett — s tétlenkedve várnám,
Hogy más arasson? — —

és aki hazádat és a gyönyörü szemedért rajongó szépasszonyok hadát és főuri mivoltodat félretolva. arannyal, ágyukkal és lőporral megrakodva egy kietlen „só- és halszagú" szigetre hajóztál, hogy a sároduikból kibujt szulióta pásztorok mocskos hadának vezéreként halj az emberiség jövőjéért!

És te, hortobágyi Byron, aki a magyarországi jobbágynépnek százszor, ezerszer odaadtad a lelkedet s érte buktál el egy lándzsadöféstől, mert még a kétségek napján is azt mondtad:

...én ugy halok meg, ahogy születém,
Meg nem fordulva, hajthatatlanul.
E névnek, melyet én magam teremtém,
Elpusztitója nem leszek magam!

Node nem is erről van szó. Elvégre el kell fogadnunk, hogy végső soron nem a testi tusában való közvetlen rész- vagy rész nem vétellel

mérik minden iró nagyságát és ha a két hős életrajza el is vette nagyon a kedvemet attól, hogy Kassák életével foglalkozzam, a cikk maga abbamaradt, mielőtt Petőfit olvastam volna. Abbamaradt még azon a ponton, ahol az életrajz végződik s a művekről kell beszélni. Kassák ujabb munkáit és különösen legujabb két könyvét *(Akik eltévedtek* és *Három történet)* ez alkalomból olvasva és ujra-olvasva, azt kellett mondanom, tulajdonképpen nincs is miről irnom. Hosszu történetek, mintha bennünket is és talán mindnyájunkat érdeklő emberekről és dolgokról, amelyekre azonban az ember másnapra már erőlködve is alig emlékszik. Egyet kivéve, a Három történet utolsó darabját, amelyben van némi életes tartalom és művészi felépités, száz meg száz oldalakon át: valami pipafüst mellett unatkozó ember szenvtelen és egyhangu előadása emberekről, akiket nem látni, dolgokról, amelyekről nem tudni biztosan, hogy vannak-e és bizonyos hosszadalmas lelki folyamatokról, amelyeken nem vagyunk képesek lelkünket végig gyalogoltatni. Legyünk tisztában: itt megint nem a kombattivitás hiányáról van szó, nem arról, hogy a szerző kerüli a tárgyban a lényeget, hogy a valóságból hiányzik az igazság. Amennyiben ezek a hiányok érezhetők, művészileg is érezhetők, ez csak onnan van, hogy a tárgy és tipusok megválasztásában viszont az iró éppen elég szerepet juttat a szegénységnek, szerepelteti főleg az intellektüel- és tisztviselő-nyomort és ezzel ipso facto feltüzeli az olvasóban a kombattivitás igényét az iróval és művével szemben, ami aztán teljesen kielégitetlen marad. De, mint mondottuk, nem erről, vagy ennél is inkább arról van szó, hogy akit-amit megir, arra nem birunk ráismerni, annak valóságát nem vagyunk képesek a hosszú, altató elemzésből élőn kiérezni. Az ember kérdve áll meg: vajjon szándékosan kerül-e az iró minden szines rajzot, minden mese-konstrukciót, intenzitást, akciót — vagy egyszerűen nem ért hozzá? Szándékosság? Tizegynéhány évvel a Dada halála után és amikor már egészen rendben vagyunk a Muzsákkal? Vagy sietség csupán? Véletlen? Vagy éppen igy kellett már ennek jönnie? És mi jöhet még? És a stilus hanyagsága, a magyartalanságok, a hibás mondatfűzések özöne és bántó képzavarok és hajuknál fogva erőszakolt hasonlatok és a mult időnek a jelen idővel való folytonos civakodása... Feltűnő, hogy az iró maga nagyon megelégedettnek látszik, mégis, mert egyik könyvére irt *Evokáció*-ban visszautasitja az Istenek és a Muzsák segitségét, „ezekkel az égi hatalmakkal csak meglennék valahogyan" — irja és panaszt csak a magyar hivatalos körök ellen emel, akik a Baumgarten-dijtól elütötték. Az olvasó pedig, miután a könyvet is elolvasta, amelyet a szerző a „földi Nagyurnak" választul és a „művészetet megbecsülő emberek figyelmébe" ajánl (igazi művészeknél elég szokatlan ön-biztossággal) az iróval együtt csodálkozik: de miért is valóban? Miért is bántják szegény embert? Ezekért a füstszinű történetekért nem tudni miről, amelyekben különösen csak a kinzó lassuság, ismétlődés és egyformaság tűnik fel?

Ime, főleg ezért kellett lemondanunk Kassák ötven évének ünneplésében való részvételünkről: hogy ne kelljen felelnünk ezekre a gyilkos kérdésekre.

Közben az iró egy ujabb publicisztikai közleménye vert fel bizonyos port: egy *Pesti Napló*-beli cikke, amelyben a spanyolországi önkéntesekről és az önfeláldozás haszontalanságáról ir, világmozgalmak felett tör pálcát és mint mindig: „én és a többi két milliárd" attitüddel nem egy bizonyos, hanem minden létező véleményekkel és áramlatokkal kerül szembe.

Nem osztjuk teljesen *Madzsar* Józsefnek azt a felfogását, hogy Kas-

sák azzal, hogy tartózkodásra buzdit, a regresszió oldalára ment át, hogy azzal csak „leplezni akarja pozitív állásfoglalását", hogy várni lehet, hogy Kassák majd nyiltan is a regresszió oldalára áll. Hogy egy kispolgári intellektüel fitymálja a tömegek áramlását és a milliós frontok között az önmaga nagyságát illegetve az emberiségnek prófétai tanácsokat ád, elég megszokott látvány és legfennebb az illető intellektüel teljes szellemi tökéletlenségét demonstrálja. Az, hogy az engem csipkedő bolha, mert kifogott rajtam, nálam okosabbnak is tartja magát, alig változtat valamit a helyzetemen. És, ha a bolha össze nem morzsolódik, ebben a „külvilággal való összetüzésben", azt főleg rendkivüli parányiságának köszönheti. Nem hisszük, hogy valamelyest gondolkozó munkás, paraszt vagy intellektüel ma elhigyje akárhány Kassáknak, hogy az adott helyzetben nem a két ellentett világnézet ütközik meg. Vagy azt, hogy „az ember, aki életét áldozza az eszméjéért, nem sokra becsülheti az eszméjét." Hiszen minden ifjonc ezer példán láthatja, milyen hatalmas, milyen szuggesztiv módja a meggyőzésnek a személyes önfeláldozás, hogy az gyakran egyetlen valósulási módja az eszmének. Az ellenkezőjét csak az hiheti, aki sohase próbálta a világot valamiről meggyőzni, mert sohase voltak, mert ma sincsenek eszméi.

Kassák mostani okosságában éppen ez a feltűnő, a kiemelendő: a tökéletes eszmei üresség, az „intellektuális" giliszta-életek e szellemi törpesége. Állitani és semmivel alá nem támasztani, hogy egy áramlat, amelyet milliók egyhangúan követnek, ez meg az a gonoszság és nem venni észre, hogy ez bizonyos sürgönyirodák irodalmából átvett nyersanyag — nincs ennél nagyobb szellemi koldusság.

Husz évig beszélni csak ugy kaptában, „szellemről", a „szellem embereiről" és ezek uralmáról és husz évig elhallgatni, hogy milyen szellemről is van szó, kik azok a „szellem emberei", hol találhatók és mit is akarnak — nincs ennél nagyobb szellemi sivatag.

És ime miért tértem vissza ebből az alkalomból — különben elhallgatható lett volna — két ujabb könyvére is, miért emlitettem ugyanitt ötvenedik évét: mert az az érzésem, hogy könyveinek az az élettelen szürkesége, foghijjassága és nivótlansága, amelyről fennebb beszéltünk, valójában éppen ennek a husz év óta gilisztáskodó szellemi törpeségnek a lerakódása.

Igaz: a művész, művein keresztül beszél és másra nem köteles. Fiatalon is, tudatlanul is mondhat nagy dolgokban különvéleményeket, adhat az emberiségnek tanácsokat, vezethet bennünket mozgalmakba vagy ellenük, nem kell ugyszólván semmit bizonyitania, nem kell semmire hivatkoznia. Tekintélye, varázsa, zászlója: a művészi tehetségében rejlő igéret. De aztán, ahogy az évek mulnak, a tehetséggel nem elégszünk meg, várjuk a műveket, követeljük, hogy azok adjanak választ, tanitást, megnyugvást és ösztönzést az élet kérdéseinek utvesztőiben, mondjon valami ujat az emberi életről, az emberi lélekről, önmagunkról, nyissa meg előttünk a mélyben rejlő titkokat.

20-30 éve, hogy feltűnt Kassák művészi tehetsége. Az igéretet örömmel fogadtuk és vártunk. Bár tudatlansága és irodalmi faragatlansága mindig feltűnő volt, türelmesen hallgattuk primitiv és zagyva okoskodásait, a „komikus ember"-t, az „aktivizmus"-t, a „szintétikus irodalmat" stb., stb. és azt se vettük zokon, hogy — mint az autodidaktákkal és prófétákkal gyakran megtörténik — nem egyszer ujra és ujra felfedezte a puskaport vagy éppenséggel a faltörő-kost és a legtöbbször éppen önmagával került ellentmondásba. Bár prófétaságát soha példák, tettek nem igazolták (a legkevesebb, amit a tudományokat fumigáló apostoltól el-

várunk), ugyszólván puszta becsület-szóra tudomásul vettük apostoli mivoltát és megint vártunk. Vártunk mind a mai napig. Azok a nagy művek, amelyek az iró kulturális elmaradottságát és elméleti együgyűségét ha nem is igazolnák (óh nem!), de legalább megbocsáthatóvá tennék és még valami ösztönösen művészi felsőbbségét mutatnák és jogot adnának neki arra, hogy pálcát törjön afölött, amit milliók gondolnak, éreznek és akarnak — ezek a művek nem jöttek és mind máig még kilátásban sincsenek. De az iró „intuitiv" gőgje mind fennebb hág a létrán, miközben „igazságai" csak még jobban vékonyodnak és sekélyesednek.

Azt hiszem, jogosan tehető fel már a kérdés: vajjon megengedhetjük-e tovább is ennek az embernek, hogy vizsgálat és bizonyitás nélkül csak ugy isten prófétája jogán biráskodjék? Hogy nem tudni milyen „intuitiv" kinyilatkoztatás jogán tovább is szembeszálljon nemcsak a nála többet tanultakkal és jobbat akarókkal, de egyszerüen a tényekkel és főleg, hogy felelősség és következmények nélkül nagy nyilvánosság előtt össze-vissza beszéljen? Itt van például, hogy a többiről ne is beszéljünk, ez a mostani nagyot-mondás a „politikusok"-ról, akik „már nem képesek egyensulyba hozni a világot" és a „szellem emberei"-ről, akiknek jönniök kell, hogy mentsék meg a világot. Kérdezhetnők: hát ezt hogy értsük? Miért is kerültek itt a politikusok hirtelen mind egy kalap alá? és mi is az a „politikus", mint általános gyűjtő-fogalom és mi a „szellemi ember", mint ennek az ellentettje? A politikus nem lehet „szellemi ember" és a „szellemi ember" nem lehet „politikus"? Vagy, ha ugy gondolja, hogy „szellemi ember" mindenki, aki jelenleg „csak" szellemi eszközökkel hat az eseményekre (művészek, tudósok, technikusok) és nem „szellemi ember" az, aki a közügyek intézésével közvetlenül is foglalkozik — nem válnak-e a „szellemi emberek" is közönséges „politikusokká" abban a percben, amint a hivásnak engedve hozzáfognak, hogy „egyensulyba hozzák a világot"? És, aki cikket ir és világesemények felett itélkezik és közügyekben tanácsokat ad és a „szellem emberei"-nek itéli oda az irányitás jogát — nem politikus? És mivel garantálja az iró, az egy költői becsületszaván kivül, hogy a mai „csak"-művészek, tudósok, technikusok, stb. irányitása mellett (akiknek többsége az élet gyakorlati kérdéseiben teljesen járatlan) világunk hamarabb jut „egyensulyba", mint a mai vezetőké alatt, akik között nem egy, mint művész, tudós, technikus, stb. is megállja a helyét és akik az élet dolgaiban legalább is tudják miről van szó? És milyen egyensulyról is van szó? És egyáltalán tényleg mai világunkról beszélünk-e vagy valami plátói álomról? De e kérdéseket, amelyek Kassák egyetlen mondata nyomán, mintegy maguktól tolulnak egymásra, nem azért irtam le, hogy vitázzak. Nyilvánvaló hogy a legegyszerűbb fogalomzavarral állunk szemben. De mert fennebb össze-vissza beszédről szóltam, demonstrálni akartam, hogy nem tuloztam. Sajnos, e helyen és körülményeink között nem mutathatjuk ki, hogy Kassák többi látnoki mondásai is ilyen menthetetlenül dőlnek fel, mindjárt az első próbára. A maiak épp ugy, mint a mult-beliek, mint a tiz és husz év előttiek. De amit az ifjú vasmunkásnál elnéztünk, amit a még mindig fiatal és tehetséges költőnél sem vettünk zokon, amit a még mindig nem öreg és mindig sokat-igérő regény-irótól még mindig eltürtünk, azt talán mégsem engedhetjük már meg az öregedő és igéreteit rosszul teljesitő literátornak! És azt kell már mondanunk: becsületszóra eleget ittunk és elégszer tettünk már kivételt, most már tessék csak, mint minden rendes halandó teszi, okosan, világosan, tudományosan megmondani, miről beszél, mit hogyan ért, mit mivel bi-

zonyit, mit miből következtet, hisz, vagy sejt. Az irónak különben, még ha vagy husz könyvében sem volt képes valami igazán jelentőset mondani az életről, a világról, még talán lehetnek okos tanácsai, használható elvei a közélet kisebb-nagyobb kérdéseiben, — de ezt tessék külön megmutatni. Ötven év még nem a vég, de már messze tulesik a fakardos csaták idején: Kérjük már letenni a hamis kardot és elővenni, ha van olyan, az igazit, hadd lássuk tisztán, vág-e az éle és kit hogyan sebez? Lehet, hogy az sül ki, amit Madzsar mond és hogy a zagyva dadogás csak takarója valami tudott és akart célnak. Lehet, hogy nem ez sül ki. Lássuk! És a legkevesebb, amit az irótól, az egyszerű cikkirótól is megkövetelünk, hogy mielőtt odaül, hogy az emberiségnek gyakorlati tanácsokat adjon, sokat gondolkozzék és mielőtt gondolkoznék, hosszasan készüljön fel, táplálja és élesitse a tudományát. Ha pedig ehhez már tul öreg; ha kardja suta; ha karja nem birja — hagyja az ismeretlenségben való erőlködést, amely az iró műveit is csak kompromittálhatja és öregségére szégyent hoz. Akkor már jobb, ha megmarad a regényeinél. Persze igazi kultura, nagy szellemi felkészültség nélkül a művészetben többnyire épp ugy nem lehet nagyot alkotni, (ezt is a legjobban Kassák sok sikerületlen munkája igazolja), mint ahogy nem lehet csupán a kultura eszközeivel valamit is változtatni a világ során. De, mint mondottuk, számolunk a lehetőséggel és az uj lángész jöttéig beérjük annyival, amennyit az adott emberektől, az adott viszonyok között várni lehet. Azután: művészi téren már láttunk csodákat, különösen ha a tehetség őszinte valóság- és igazság-tisztelettel párosul. Feltételezhetjük-e ezt Kassákról? Kicsit nagy előleg ilyen rossz adósnak... Mindenesetre egyelőre tartózkodunk attól, hogy véleményőszinteségét kétségbevonjuk és szándékait gyanuba fogjuk. Ez a legtöbb, amit ma vele szemben még tehetünk.* *(Köves Miklós)*

FORMA ÉS VALÓSÁG. Ha nem véletlenül történik és nem a recenció muszáj-sorrendjéből adódik: nagyobb perverzitást el sem tudok képzelni, mint Sinclairt és Borchardt-ot egy sikon. Hogy Upton **Sinclair** kicsoda, ezt a lap hasábjain nem kell külön megmagyarázni. Rudolf **Borchardt** a mai német irodalom egyik legelőkelőbb formaművésze. Konzervátor és ujitó, distancirozott és szertelen. De a szertelenség nála sokféleség: a mindenbe-beleélés, az ujraátélés, mely azonban sohse reflexió, de ujjáteremtés. Játékos és aszkéta egyben. Inyenc falat, de nehéz falat, élvezni csak azok tudják, akik megemésztik. Nagyrabecsült fogalom: egy majdnem-Stefan George. Tehát kevesen ismerik. A forma szigora és makulátlansága mást nem is eredményezhet. Minden a forma. Ami formába önthető, az tartalom. Ami formát kapott, az mondanivaló. Izgató tünemény: Borchardt a szenvedély és fegyelem kiegyensulyozottsága. A szenvedély a lényeget szétdúlja, Borchardtnál a szenvedély a kristályositó erő. Tipikus barokkember, de még le sem irod a jelzőt, már kiütközik

* Utólagosan olvastam Kassák egy ujabb cikkét, most már az **egyén** és a **tömeg** általános kérdéséről, valamint **Bálint György** válaszcikkét. Előbbiről, amely Gustave Lebon rég elavult és ujabban Németországban felfrissitett nézeteinek gyenge másolata, csak annyit mondhatok, hogy ez viszont Kassáknak husz év óta bizonyos szünetekkel mindig hirdetett „világnézete." Ami Bálint György válaszcikkét illeti, azt nagy egészében mint igen találót üdvözölhetem, de tévesnek látom abban, hogy Kassák „pálfordulásáról" beszél. Mint fennebb jeleztem, K. mindig, még akkor is, amikor „forradalmárnak" vallotta magát, bevallottan individualista volt, a tömeget, ugyis mint olvasóközönséget és ugyis mint politikai tényezőt, nyiltan lenézte és ha egy bizonyos időben „kollektiv emberről" beszélt, ezalatt legjobb esetben a művész énjének „kollektiv" voltát, különben pedig körülbelül azt értette, amit manapság a ‚Führer' fogalmával helyettesitenek. **(K. M.)**

az antik ismertető jegy és szót kér a gotikus ember. Egyetlen egy ember, aki a formavarázzsal zsonglörködésre képes. És minden zsonglörködés előtt kalapot kell emelni: világos, mint a kristály, de ez a világosság a legnagyobb titok pózában tetszeleg. Borchardt ifjukorunk nehéz divatja. Hofmannsthaljához és a formáról való beszélgetéseihez a sznob gesztusával nyultunk, de ma tudjuk, hogy ez nem volt véletlen: Borchardtnál a mohóság és mindenbe-szerelmesedés, a szenvedés és fegyelem ghettó-atmoszférából indulnak ki. A leguniverzálisabb német formajátékost a németek sohse értették meg és hiába igenel porosz tradiciót és hiába isteniti a háború idején Vilmos császárt és Ludendorffot, Bartels irodalomtörténete két sorral idézi el: „Blei vezérként dicséri, de én nem ismerem, valószinüleg zsidó lesz". Eltalálta: Borchardt zsidóból lett porosz. Konvertita, aki Platót közvetit. Dante fordítása német irodalmi esemény, de a rokokó pásztorköltemények sincs nálánál biztosabbkezü felélesztője. Mindent urál, amit formába önthet. Biztoskezü titokzatosság: költő. „Hogy a titokzatosság ki ne haljon az emberi nemből, ezért vannak a költők". Most regényt irt a valóságról (**Vereinigung durch den Feind hindurch-Bermann-Fischer Verlag, Wien**) akárcsak Sinclair (**William Fox-Malik Verlag**). És ez a valóság: a sibervalóság, a gazdasági anarchia és a pénzterror. A hős, az iparkapitány és a filmfejedelem Sinclairnél: ősfigura, Borchardtnál: uj lehetőség. Ha a Dante-tolmács el tudott tévedni Ludendorffhoz, akkor a siber sem lehet meglepetés. De mig Ludendorff extázisa volt: szenvedély fegyelem nélkül, addig Nienhus összegező figura: formaeredmény. És a regény ennek megfelelőn forma-tett. Tartalom, mert formába önthető. Müvészet, mert szuverén. Valóság, de ugy, ahogy én akarom: „Das Bild der Welt ist so wahr, wie die Welt selber".

Borchardt regénye felületnézetre: aszkétikus formatökély, de lényegében egy sztratégiai feladat játékos gyönyörüsége. Nem véletlen, hogy a főhős egy volt vezérkari tiszt, akinek kedvenc vesszőparipája az ellenségen át való egyesülés teóriája. Ő és szerelme, az elszegényedett grófnő a háború utáni Németországban a szárazra került hal szerepét élik. Aztán letörnek: dolgoznak. És itt ismerik fel az ellenséget: a pénz-vagyon harácsolókat, a Stinneseket és Kreugereket, akik barátokká, számukra nélkülözhetetlen eszközökké akarják őket akvirálni. Egy arisztokratikus életprincipium tiltakozik itt a pénzfejedelmek prioritása ellen: „Nienhus a praktikus életből jön, vállalkozó és üzletember. Ez a világ csak hasznot és sikert ismer, de nagyságot nem". Nienhus: a lényegtelen, akinek el kell nézni a feje fölött és ha nem lehet, akkor rajta keresztül, de semmivé kell avatni: hazug nagysággá, ellenséggé. A siber, a pénzfejedelem kivülálló: néppel, nemzettel, emberekkel nincs közössége. Ellenség: keselyü, hiéna, idegen. Idegen, tehát akadály. Mit akadályozhat meg? Például, hogy ez a két szerelmes összekerülhessen. Közéjük áll, az egyiket felhasználja a másik ellen, de a sztratéga győz, a két szerelmes egyesül és nekünk el kell hinni,hogy ez világrengető tett, hogy ez a pénzfejedelem vége, hogy ez a magasabb erkölcs, a történeti tudat és a közösségi gondolat győzelme! Nem más ez, mint a valóság irodalmi kiélése, magasabbrendü játék, formagyönyörüség. Az egész regény egyetlen egy mondat, de a tartalom a mondatkilélegzés után illuzórikus. Egy hét mulva márcsak két kitenyésztett telivér hősi alakra emlékszünk és egy Hodler-figurára. És a Hodler-figura: a siber. Ahogy belép a regénybe, lecsüngő nehéz karokkal, suta gesztusokkal, ahogy dekorativra realizált mozdulatokkal végigevezi a regényt: ez kivédhetetlenül Hodlert idézi. És a világ legtermészetesebb dolga, hogy ebben a regényben tényleg rábukkanunk az árulkodó mondatra: „ahogy ott állt, ez hodleri kép volt". Borchardt regényében a valóságból nem születik valóság: megfogható, kontrollálható, alkalmazható tartalom. Ez nem lehet a valóság formája. A sztratégiai gyönyörüség és a Hodler-figurába oltott siber csak a költő szuverén szemhunyását, szempilla mögötti világát példázzák, a költőt, aki az ellenséget a maga módján intézi el: „muljon el ez a vihar felölem és holnap csakugy vagyok, mint ahogy tegnap voltam".

Ezzel szemben Sinclair regénye semmi más, mint valóság. Egyszerü anyag, amit a sinclairi autoritás avat dokumentummá. Regény nem lehet: az irónak nincs benne szerepe, adminisztrativ erő, a valóság alárendeltje. Sinclair még

ennél is több és kevesebb: a valóság kéjelgője. A kiindulási pont nyiltan beszél: „30 éve ugy szerepeltem a publikum szemében, mint iparfeudalizmusunk „elővezetője" és mindig azt mondták: Sinclair túloz. Sziámi és tasmániai müvelt könyvrecenzorok kijelentették, hogy ez lehetetlenség... Ezért tehát most egy élő embert vezetek elő. És ez alkalomból még Sziámban és Tasmániában is kell, hogy belássák: bizony ez lehetséges!". Egy diadalmas „nesze nektek" ez a könyv: maga a forrás, maga a valóság nyilatkozik meg. Sinclair csak ir, rendez, csoportosit. Jegyzőkönyvvezető: a tanu beszél. Nem más ez a könyv, mint egy hitelesitett tanuvallomás. William Fox, a bukott filmfejedelem mondja el élettörténetét. És ez az élet egyet bizonyit: a pénz öserdőmorálját. A nagy halak megeszik a kis halakat. Adva van egy magyarországi származású kis zsidó, aki zseniális üzleti érzékkel felismeri a filmszalag jelentőségét és évek alatt filmfejedelemmé duzzad. A hangosfilmmel, a patentekkel a monopol vállalatok kerülnek felszinre. Vállalatok, bankok, melyeknek nincs közük a filmhez, de az aranybányát végre felismerve, ráteszik a kezüket és aki nem pariroz, azt a nagy bünszövetkezetek receptjeire emlékeztető módon felmorzsolják. A bankok nem türnek maguk mellett más pénzhatalmat és W. Fox egy szép nap rájön, hogy ő az üldözött vad. A pénzarisztokrácia nem türheti, hogy holmi bevándorolt zsidócskák egyjelentőségüek legyenek vele, ép ezért — igaz, hogy fehér szegfüvel a gomblyukban —, de kifosztják. A hatszázmillió összezsugorodik és Fox 20 millió dollárral a zsebében, a sülyesztőbe zuhan. A nagy halak megeszik a kis halakat, a milliárdosok a milliomosokat. És a fehér szegfüs nagy halak a porondon tovább jelentik korunk erkölcsel egyjelentésü mindenható hatalmát. Sinclair regénye tiszta fénykép: annyira át van világitva, hogy a sugarak hirtelen és pillanatnyi áttörése csak a valóságot vetitheti. Itt nincs titok, itt nincs forma, itt a valóság a tartalom. És ez kevés. A valóságot ujjá kell teremteni, hogy ható értelme legyen. Sinclair ebben a regényben az alkotómunkát nyiltan szabotálja, szerepe kimerül a lábjegyzetirásban. És munkája mégsem haszon nélkül való, mint ahogy Borchardt sem beszélt a levegőbe. Egyben találkoznak, mert egyet példáznak: a pénz erkölcsjogtalanságát, ellenségvoltát. Mindegyik a maga módján. Az egyik az arisztokratikus megvetés szuverénitásával: a tartalommá lényegült formával, a másik a tiszta valósággal, a formává nem lényegülő meztelen tartalommal.

(Fábry Zoltán)

ROBERT DAVID, NAPJAINK CSEH „VILLON"-JA. Néhány hónappal ezelőtt érdekes verskötet látott napvilágot Prágában*). Egy ismeretlen nevű cseh költő balladáit tartalmazta, számszerint 52 darabot, François Villon modorában. A könyv máról holnapra az irodalmi érdeklődés homlokterébe került, alig negyed év alatt három kiadást ért meg, egyre többen beszéltek, irtak, vitatkoztak róla, találgatták, ki rejtőzik az álnév mögött. A különös verskötet zavarba hozta a cseh szellemi élet embereit. Ki irta a formailag kétségtelenül tökéletes balladákat? Miért választotta az ismeretlenségbe burkolózó költő a villoni versformát és közlési módot? Milyen szerepe, küldetése, célja van e kötetnek? — tólultak fel egymásután a kérdések. Vajjon aktuális-e ma a villoni vágásu vers, nem hat-e mesterkélten? Nem keltik-e e versek a müvirág benyomását? A találgatások és tapogatózások egyre sürübbekké váltak. A szerző után nyomoztak. Volt, aki Nezvalra gyanakodott s bizonygatta, hogy Nezval a szürrealizmus nyügeitől kivánva szabadulni, rangrejtve szabad portyázásra indult a középkori francia lira nagyszerü lehetőségekkel kecsegtető területeire. Voltak azonban, akik másokra gyanakodtak.

E jelenség kapcsán nem érdektelen utalni arra, hogy az első cseh Villon-fordításokat **Otokar Fischer**, a neves cseh író és esztéta adta ki, nem régen. Sokan úgy vélik, hogy ezek a fordítások hatottak Davidra és nem az eredeti Villon-versek. Villon ugyanis sokkal személyesebb és konkrétabb. Nincs jóformán egy balladája, melyben ne említené meg valakinek a nevét, vagy ne számolna le valakivel. Fischer, természetesen, a versek könnyebb érthetősége szempontjából elhagyta a személyi célzásokat és idézeteket, mert különben egy

*) 52 horkych balad vecného studenta Roberta Davida (Robert David örök diák 52 keserü balladája). Fr. Borovy kiadása, Prága, 1936.

sereg magyarázatot kellett volna a versekhez fűznie. Ezzel szemben hihetetlen, hogy pl. Nezvalra, aki tökéletesen beszél franciául és Villont bizonyára eredetiben olvasta, ne lett volna hatással az eredeti villoni vers. Viszont másrészt Nezvalra emlékeztet a formatökély és a rímek változatos és gazdag volta s a nagyszerű verstechnika. Minden balladában tizennégyszer ismétlődik meg ugyanaz a rím, anélkül, hogy a szöveg erőltetett lenne vagy a gondolat rovására menne. Amde nem is annyira formai tökélyük, mint inkább tartalmi újszerűségük miatt érdemelnek figyelmet ezek a versek. Meglepő, hogy az érdeklődés mégsem a versekkel szemben nyilvánult meg, hanem az anonym költő személye felé irányult. Nyilván nem minden célzatosság nélkül. Ezért bizvást leszögezhetjük, hogy az a nagy lendület, mellyel a közönség az ismeretlen költő felderítését hajszolta, tisztességtelen szándékokat rejt magában. Úgy tünik fel, hogy bizonyos körök el akarják kendözni és hallgattatni e mű igazi jelentőségét. Pedig hát erre sok szükség nincsen, a kötet nem tartalmaz felforgató eszméket.

Ám nézzük közelebbről, mi jellemzi „Robert David örök diák 52 keserű balladáját"? Nem is annyira lázongó, mint inkább vádoló, panaszkodó hangja. Érdekes, hogy a polgári kritika David verseit anarchikusnak bélyegezte, melyek telve csömörrel és csődérzettel. Egy cinikus és élettagadó lélek megnyilatkozásaiként könyvelte el őket, melyek jellemzőek a mai kor emberére. Ezzel szemben, ha mélyebben beletekintünk a versekbe, úgy tünik fel, hogy David egyénisége nem fejezi ki tipikusan a mai kort. Olyanok ezek a versek, mintha erőszakkal plántálták volna őket át a mába abból a korból, amikor a polgársággal és nemességgel szemben megnyilatkozó gyülölet nem az osztályöntudat jele volt, hanem inkább romantikus és érzelmi lázadozás a rendszer ellen, melyet az uralmon levők erőszakoltak a társadalomra. Ma már a villoni magatartás tehát nyilván anachronisztikus és póznak hat. A kötet több darabja igazolja ezt (85. és 97. ballada). Van azonban a gyűjteménynek néhány olyan darabja, melyek érces, valódi csengésüknél fogva kitünnek a többiek közül. (9., 14., 39. ballada). Ezekben nem az életúnt, csömörrel telt ember hallatja hangját, hanem a felfelé menő osztály öntudatos, életigenlő tagja. Itt félig-meddig a semmibe foszlik az örök diák patetikus, korszerűtlen és valószínűtlen alakja, hogy izig-vérig életes lénynek adjon helyet.

Mi célja volt a költőnek, aki álnév mögé bújva, villoni pózba vágta magát, hogy panaszt tegyen a mai társadalmi fonákságokról? Önreklámnak szánta? Vagy talán éppen ellenkezőleg: személytelenül akart hatni? Nem! A költő a jelek szerint a mai kor Villonja akart lenni. Nem rajta mulott, hogy ez nem sikerült: az eltűnt idők Villonja maradt menthetetlenül. Korunkra nem applikálhatók elmult idők szokásai, módszerei. Napjaink más harci eszközöket kivánnak. Vannak idők és vannak mondanivalók, melyek megkívánják a becsületes álnevet. (Gondoljunk csak a háború előtti Bezrucra!). Ha az álnév használatának nincsenek komoly motívumai, puszta reklámfogásnak tekinthetjük, mely magában hordja kritikáját. A cseh irodalmi életben a közelmultban is volt erre példa. Helyesen jegyzi meg **St. K. Neumann** David könyvével kapcsolatban: „Akár amatőrről van szó, aki játékot üz a közönséggel, akár céhbeli íróról, aki valamilyen szeszély áldozata lett, bizonyos, hogy az 52 ballada szerzője nem ujonc és igy könyve bizonyos mértékig puszta misztifikációnak számit. Mai irodalmunkban és kritikánkban elurralkodó anarchikus és demoralizált viszonyok adnak bátorságot az ilyen vállalkozásokhoz. Az irodalomnak azonban ebből sok igazi haszna eddig nem volt és nem is lehet". (**U Blok** 1937. évf. 1. sz.) Kemény és kíméletlen szavak ezek. Mégis kénytelenek vagyunk összegezésül leszögezni, hogy Robert David versei között nem egy akad, mely értéket képvisel. (**Sándor László**)

SZABADSÁG ÉS KULTURA.* A világháború után felserdülő román fiatalság a hagyományos francia kulturában találta meg azt a fix pontot, amire az összes eddigi értékek megingása folyamán támaszkod-

* Libertate şi cultură. Irta Alexandru Vianu. Editura: Tiparul Universitar, Bucuresti, 1937. Sajtó alá rendezte Tudor Vianu.

hatott. Egyedül a francia kulturától várta azt a mentőövet, mely életmegoldást ad a mai relativizmussal telitett korban. Viszont a fiatal román értelmiségiek is érzik az erkölcsi és művelődési értékek rekonstruálásának szükségét. Ez az utkeresés ugyancsak a francia kultura felé viszi őket, lévén szerintük „Franciaország az egyedüli ország, melyben él a megingathatatlan formákba és eszmékbe vetett hit. A racionalizmus biztonságot, a humanizmus pedig mérsékletet kölcsönöz ennek a kulturának, melynek energiája határozott magatartásban fejeződött ki." *(Vianu:* Libertate şi Cultură). Érthető, ha a változatlan igazságok keresésére indult fiatal román nemzedékek értelmiségei a Bendak és Lasbaxok Franciaországában találják meg azt a talajt, melyen lábaikat megvethetik. Ezek közé tartozik Tudor Vianu, a legnevesebb román esztéte öccse: *Alexandru Vianu* is. Ő is a francia kultura bűvkörébe került; gondolkozása szinét, irányát ez döntötte el. Most megjelent esszékötete *(Libertate şi Cultură)* azokat a cikkeit tartalmazza, melyek a *Libertatea,* a *Facla* s a *Revista Fundaţiilor Regale* cimű lapokban láttak napvilágot az utolsó évek folyamán.

A kötet irásai különbözőek s bár tárgyai is igen változatosak, mégis egységesek, mert A. V.-t szemmelláthatólag két kérdés érdekli főleg: a szabadság és a kultura. Ezek megvitatásában szerző teljesen a francia gondolkodás, illetve szemlélet szellemében jár el, sőt a kötet második részét — *A francia szellem a világban* cim alatt — kizárólag a francia szellemi élet változásainak szenteli.

A könyv konkluziói: a műveltség alapja a szabad ember, mert csak ez tiszteli mások véleményét is. A szabadság azonban nem a mindenféle kötelékek anarchikus lerázását jelenti, sőt nem is annyira a külső akadályok legyőzését, hanem inkább az ember belső felszabaditását. „Ha az ember és tettei közé — irja — külső akadályok ékelődnek, a létezés meghamisitódik, az élet intenzitása csökken s az ember függetlensége veszélybe kerül. De ez nem vonatkozik az egyéniségekre, akik képesek megőrizni a független ember szellemi méltóságérzését s ezek is csak egyedül fejthetik ki egyéniségük minden értékes energiáját.

A könyvet általában erős absztraháló tendencia jellemzi. A kulturát szinte független, elvont fogalomként kezeli s ezért a könyv inkább gondolatépitmény, mint konkrét cselekvési program, amit pedig elvárnánk tőle, miután a francia civilizációnak a szellemében gondolkodik, melyről — többek között — helyesen állapitja meg, hogy eltérően a német metafizikai kulturától mélyen átitatják szociális vonatkozások.

Szabadság, kultura, fiatalság, gyarmatirodalom, stb. mind mint a társadalmi valóságtól teljesen elvonatkoztatott fogalmak szerepelnek, ami azután számos ellentmondásra vezet. Például a szerző nagy örömmel regisztrálja a francia gyarmatirodalom ujabb termékeit, azt a sok emberi nyomoruságot azonban, amit a gyarmati sors jelent, korántsem veszi észre. (Gide afrikai naplóját pl. meg sem emliti.) Ezért azonban a fiatalon elhunyt publicista posthumus kötete jelentős adalék az uj román középhelyezésü szellemiség történetéhez. *(Bekényi István)*

GERGELY SÁNDOR: DÓZSA REGÉNYE. Alig van a szépirodalomnak még egy olyan területe, ahol a l'art pour l'art álláspont helytelenségét, tudatos, vagy önámitó hazugságát olyan könnyen és kézenfekvően lehetne bebizonyitani, mint a történelmi regényeken. Viszont az is igaz, hogy alig van olyan területe a szépirodalomnak, amellyel annyiszor és annyiféleképp igyekeztek volna visszaélni, mint a történelmi regénnyel. Vagy arra szolgált, hogy egy osztály, réteg vagy pénzügyi érdekeltség eszméit

terjessze, létezését és célkitűzését igazolja, vagy tisztára dekoráció, igényes körités volt unalmas és szokvány szerelmi történetekhez. A becsületes, azaz mellékcélok, hátsó gondolatok nélkül megirt történelmi regények tulnyomó részét viszont a történelmi ismeretek teljes hiánya vagy felületes, romantikus felhasználása tette es teszi értéktelenné.

Az utóbbi években főleg Német- és Olaszországban, de Magyarországon is különösen elszaporodtak azok a történelmi „tudományos" művek és „történelmi" regények, amelyeknek egyetlen célja: a legdurvább történelemhamisitás segitségével bizonyitani a regressziv eszmék örökkévalóságát és igazságát. Ilyen körülmények között egy uj regény a XVI. század elejei magyar parasztforradalomról, egy uj Dózsa-regény önmagában véve kell, hogy a szokott irodalmi érdeklődésen messze tulmenően foglalkoztassa a magyar közvéleményt. Különösen, ha ez a regény a történelmi objektivitás, a történelmi igazság nevében követel figyelmet.

Eötvös *Magyarország 1514-ben* cimű regénye óta nagy bátorság és nagy irói felkészültség kell ahhoz, hogy valaki a Dózsa-lázadást válassza regénytémául. 1847-ben Eötvös a magyar parasztháború irodalmi feldolgozásával sikra szállt a jobbágyfelszabaditás mellett. De döntő politikai jelentősége mellett ez a regény egyuttal a magyar polgári realista próza egyik első s egyben egyik legsulyosabb jelentkezése is. Alapvető hibája, hogy az akkori történelemirás nyomán a parasztfelkelés jóformán kizárólag egy embernek, vezetőjének, Dózsa Györgynek műveként nyer bemutatást. A jobbágyparasztok nagy tömegét szürke, passziv, szenvedő masszának látja. Milyen más Gergely Sándor „1514"-e!

Ez az első regény a magyar parasztháborúról, amely, helyes korismerettel felfegyverkezve, nem *Dózsa-regény,* mint az eddigiek, hanem tényleg a magyar parasztforradalom regénye. Ez a széles keret, ez a nagyvonalú szerkezet, annak a ténynek a felismerése, hogy a jobbágyparaszt-tömegek nemcsak passziv szenvedői voltak a feudális elnyomásnak, hanem egyuttal aktiv szervezői annak a hatalmas viharnak, amely a XVI. század első negyedében alapjában megrengette az eddig örökéletűnek és változtathatatlannak tartott és hirdetett feudalizmust és ennek a felismerésnek irodalmi megnyilvánulása, a hangsulynak a vezérről a tömegekre való átvitele adhatott csak olyan regényt, amely ezt a kort, ennek a kornak hatalmas népmozgalmát, az egymással szemben álló osztályok és rétegek gazdasági, társadalmi és politikai érdekellentéteit helyesen tükrözi vissza.

A két kötetre tervezett regény most megjelent első kötete tulajdonképpen a magyar parasztháborúnak csak az előtörténetét, létrejöttének gazdasági, politikai és ideológiai feltételeit mutatja be. Itt tehát az volt az iró feladata, hogy megrajzolja a magyar feudális királyság osztályszerkezetét, ezen az osztályszerkezeten belül a jobbágyság helyzetét, a feudális elnyomás és kizsákmányolás erősödését és ennek a gazdasági okait. Ezt a magyar viszonylatban különösen nehéz problémát és feladatot Gergely Sándor sikeresen oldotta meg. Látjuk a magyar feudális osztályt, látjuk a természetbeni gazdálkodás helyére lépő pénzgazdálkodás kifejlődését, látjuk a kereskedelmi tőke térhóditását s látjuk a jobbágyparasztokat és azok rétegeződését is.

Hogy egy irónak, aki történelmi regényen dolgozik, ha lelkiismeretes, rengeteg forrásmunkát kell áttanulmányoznia, az természetes. De Gergelynek ezen az adatgyüjtésen messze tulmenő előtanulmányokat kellett regényéhez végeznie. Hiszen a magyar parasztháborúról nincs egyetlen egy olyan történelmi mű sem, ami a meztelen eseményeken tul és azok alapján a tényleges történelmi valóságot, az okok és következmé-

nyek logikus láncolatát adná. Igy Gergely Sándornak nem csak adatgyüjtéssel kellett foglalkoznia, hanem a felkutatott anyagot rendszerbe is kellett foglalnia, történelmileg fel is kellett dolgoznia. Ezért Gergely uj regénye egy csomó olyan történelmi összefüggésre mutat rá, amely eddig a magyar történelemirásban ismeretlen volt. Ilyen például a Fuggerek hatalmi politikájának szerepe a magyar történelem korszakában. Ez a lelkiismeretes történelmi előtanulmány tette lehetővé azt is, hogy élesen és tisztán rávilágit a kort mozgató osztály- és rétegellentétekre. Ez teszi lehetővé a jobbágyságnak nem egységes tömegként való bemutatását, hanem a valóságba gyökerezett rétegeződésében. Ez adta meg a lehetőségét annak, hogy a pápaság és királyi hatalom, a királyság és főnemesség, a fő- és kisnemesség, végül a telkes és nem telkes jobbágy közötti ellentét feltárásával közel hozza és érthetővé tegye ezt a magyar történelemre oly fontos korszakot.

Gergelynek ez a lelkiismeretes pontossága, korhűségre törekvése, a bonyolult erőviszonyok éles feltárása könnyen arra az eredményre vezethettek, hogy történelmi *regény* helyett történelmi tudományos művet, akadémiai értekezést kapunk. Ettől viszont megmentett Gergely hatalmas irói tehetsége. Az „1514", amellett, hogy pontos történelmi korrajz, egyuttal érdekes, értékes, lebilincselő olvasmány; nagy művész munkája. A cselekmény rengeteg, bonyolult szálát biztos kézzel fogja egységes kompozicióba, alakjai a regény főhőseitől kezdve a legjelentéktelenebb epizód figuráig plasztikus, husból-vérből való emberek.

A regény jónéhány epizódja (a dézsmaszedés, az uriszék-jelenet, a kóbórok gyűlése, stb.) Gergely fantáziadús alkotó erejének bizonyitéka. Az egyes alakok, a munkanélkülivé lett ökörhajcsárok ezreinek vajdája, Sós Demeter, a szerb hajtók vajdája, Veliki Pero, a felfejlődő mozgalom két szellemi irányitója: Balogh Gábor deák, (a későbbi keresztes had lovascsapatainak a vezetője) és Mészáros Lőrinc, a ceglédi plébános nemcsak müködésük ragyogásában, de mindennapi életük köznapiságában is megmutatkozva — pompás szobrai az igazi történelmi regénynek. Nem kevésbé plasztikus és életerős a regény többi szereplője: Iregi János, a forradalom névtelen közkatonájának ez az élethű tipusa, Lózsy Mihály magyar humanista, Izményi Pál meg Murga Máté, de a két főnemes: Kanizsay János, Héderváry Ferenc is s a regény majdnem minden szereplője.

Külön kellene foglalkoznunk a regény nyelvével. Az erős, szines, egyéni nyelv Gergelynek régtől fogva egyik legjellegzetesebb tulajdonsága. Az *1514* enyhén archaizált nyelve ebből a szempontból is komoly értéke a háború utáni magyar irodalomnak.

Mik az első kötet hiányosságai? Szerintünk nem eléggé mélyen és részletesen foglalkozott Gergely az első kötetben a kisnemesség, az alsó papság és a céhlegények életével. Gergely láthatóan felismerte ezeknek a rétegeknek a helyzetét és fontosságát, de nem vázolta fel eléggé azokat az ellentmondásokat és hajtóerőket, amelyek ezeket a rétegeket a paraszt-forradalomhoz kötötték. *(Matheika János.)*

HORVÁTH IMRE: HANGTALAN BESZÉD. Versek. (Reggel kiadása. Arad 1936.) Horváth Imre aradi költő kötetbe foglalt versei kétségtelen tehetségről tanuskodnak. E fiatal költőre elsősorban azoknak a transzilvániai irodalmi köröknek kellene felfigyelniök, amelyek következetesen ragaszkodnak az irodalmi élmény bizonyos mértékü életfölöttiségéhez és ebben a szellemben immár egész sereg fiatal költőt formáltak a maguk mására. Horváth Imre elsődleges lírai impulzusai a magányosság és elejtettség érzetétől eltekintve abból

a szubjektiv világból valók s a természet olyan szemléletéből fakadnak, amely távol áll minden időszerűségi követelménytől. Viszont Horváth Imre a politikum irodalmi szerepét tagadó fiatal transzilvániai költőkkel szemben, nem a hangsúlyozottan transzilvániaiaknak jelzett idősebb versírók hagyományait követi, hanem az ujabb magyar irodalom régibb tradicióihoz nyúl vissza ama nyugatosokhoz, pontosabban Holnaposokhoz, akik, mint Juhász Gyula vagy Dutka Ákos a rímes, kötött vers egy bizonyos típusának felszabadítását végezték el. Ady költői gejzírje a századeleji nagy irodalmi megujhodásban meglehetősen elmosta a mellette élt Holnaposok jelentőségét, egészséges tünet tehát, ha fiatal költő ezeknél a költőknél keresi lírai, poétai kiformálódásának módjait a kötött, rímes vers irányába, melynek uj-népies költőink gyakorlata következtében ismét nagy keletje van irodalmunkban. Horváth Imre csendes, elvonuló, befeléforduló lényével mindenkép' a századeleji finom rezdülésű magyar érzelmesek ivadéka. Finoman illeszkedik hangulataihoz a faji élményre való érzékenysége is, amit dús színviziók s a vidéki kirekesztettség kompenzálásából fakadó öntudat-feltörések szinesitenek. Mindezeken túl azonban: a lírai elmélyülésre és menekülő társadalmi elkülönülésre hajlamos Horváth Imre kibontakozó friss költészete előtt is példaként állhat **Fodor József** költői megujulása, mely az elfuló szubjektivizmusból és én-lirából az örök ember és társadalmi szabadságvágyak tágasságába emelkedett. **(Méliusz József)**

A CIONI BÖLCSEK JEGYZŐKÖNYVEI. *Sós* Endre, akinek érdeklődését ujságirói pályája kezdetén még főként irodalmi természetű kérdések kötötték le, mint *A szimbolizmus az irodalomban,* az idők során mindinkább társadalmi problémák felé forditotta a figyelmét. A humanista kulturát fenyegető veszedelmek hatása alatt veti fel a mindenkit annyira érdeklő kérdést: *Mi lesz Európával?* Európa sorsa foglalkoztatja legelső sorban még később is, amikor megirja *Európa drámája* cimü tanulmánykötetét. Közben ir a *Diktátorokról és diktaturákról* és arról, hogy *Mi vár a nőre az uj középkorban?* A zsidókról sem feledkezik meg és a német zsidóüldözések hatása alatt tiltakozóan irja oda egyik munkája homlokára ezt a cimet: *Nem leszünk Európa négerei!*

Most „egy antiszemita hamisitvány rémregényét" foglalta egybe legutóbbi kötetében. *Cion bölcsei a horogkereszt árnyékában,* ez a *Viktoria* kiadásában megjelent tanulmány cime. Ismét a zsidók védelmében szólal meg tehát *Sós* Endre, aki különben rendszeres cikkirója a zsidó felekezeti lapoknak és igy műve természetszerűleg belekapcsolódik a zsidóság önvédelmi törekvéseibe is. A kérdés már most az, miféle alkalom hivta uj életre a cioni bölcseket, ahelyett, hogy kivárták volna annak az első százévnek a leteltét, amikor a báseli kongresszus után ismét egybegyülnek e zsidó vének, hogy döntsenek a világ megrontásáról. Egy fiatal iró aligha hajlandó várni még néhány évtizedig, hiszen Horatius tanácsát is elveti, hogy kilenc évig tartsuk magunknál munkánkat, mielőtt kiadnánk azt. Nonum prematur in annum... nem, ennyi időt mégse bir elviselni egy olyan irás, amely már természeténél fogva tiszavirág életre született. Hiszen a cioni bölcsek jegyzőkönyvei oly bő és teljesen kimerítő feldolgozást kaptak a hirhedt pamphlet megjelenése óta, hogy ma már csak emlékeztető szerepre vállalkozhat minden olyan mű, amely az üggyel foglalkozik. Ezzel nem azt akarjuk állitani, hogy a huszadik századnak ez a legvakmerőbb irodalmi csalása, amely hamisitványaival a zsidóságot a kereszténység ellen irányuló világszervezkedéssel vádolta, eltemetetten nyugszik dicstelen multjának romjain. Még talán három esztendeje sincs, hogy a kérdés ujra foglalkoztatta a svájci biróságot, amely a szovjet által a cári titkos levéltárból rendelkezésre adott eddig ismeretlen okmányok alapján végleg bizonyitottnak vette a hamisitást, tehát a jegyzőkönyv-hamisitások ujból aktuálissá

váltak — három évvel ezelőtt. Sós Endre könyve azonban ujabb aktuálitásra támaszkodik, arra, hogy „Cion bölcsei az utóbbi időben eljutottak Magyarországra is *Utban a világuralom felé* cimmel Szabó István forditásában és előszavával...„ Tulajdonképpen persze nem ez az első jelentkezése a közelmultban Magyarországon a cioni bölcseknek, de Sós Endre ezt nem emliti fel egyáltalán, noha az ügy teljes áttekintését kivánja nyujtani. Csaknem észrevétlenül huzódik meg a megelőző kiadás 1920-as dátuma egy idézetben, amelyet a szerző jóval később, más célból és semmiesetre sem ennek kihangsulyozására közöl a *Magyar kultura* cimű klerikális folyóiratból. A teljes idézetet ide iktatjuk mi is, hogy rövid összefoglalását adjuk általa a cioni jegyzőkönyvek történetének.

„A cionista jegyzőkönyvek érdekes és változatos multra tekinthetnek vissza", — irta Bangha páter folyóirata — „de ez korántsem tartozik valamelyik ghettónak összeesküvő zsidójaihoz. 1867-ben Brüsszelben egy kis 337 oldalas könyvecske jelent meg ezzel a sokatmondó cimmel: Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu, ou la politique de Machiavel au XIX-e siécle, par un contemporain (Beszélgetés az alvilágban Machiavelli és Montesquieu között, avagy Machiavelli politikája a XIX. században. Irta egy kortárs.) A könyv szerzője *Maurice Joly*, III. Napoleon belpolitikájának ellenfele, aki művében uralkodóját gunyolja ki élesen és leplezetlenül. A könyvet el is kobozták és szerzője börtönbe került. Ezt a munkát, amelyben zsidókról szó sincs, hamisitották meg orosz antiszemiták ugy, mintha az az 1897. évi bázeli zsidó kongresszus naplója volna. Az első hamisitás 1901-ben jelent meg Moszkvában. 1919-ben Berlinben és 1920-ban Budapesten, majd franciául, lengyelül és ujra németül Rosenberg forditásában került kiadásra. Ez utóbbi már az eredeti munka francia szerzőjét, Jolyt is zsidónak teszi meg és csupán azt a csekélységet hallgatja el, hogy az állitólagos 1897. évi zsidó kongresszusi jegyzőkönyvek már 1867-ben megjelentek."

Magyar nyelven 1922-ben is megjelentek *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei* Budapesten az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga kiadásában és ne vegye rossznéven Sós Endre, ha felhivjuk erre a távolból sem közömbös körülményre a figyelmét. Mert ennek a kiadásnak ismerete alkalmat nyujthatott volna a szerzőnek arra, hogy munkáját valami eredeti felismeréssel gazdagitsa. Ennek az 1922-ben megjelent kiadványnak van egy alcime is: „A bolsevikiek bibliája". Ha a jegyzőkönyveket nem is paragrafusos beosztással közli, mint a Magyar Nemzeti Szocialista Párt legujabb propaganda füzete, viszont annál bőségesebben bizonygatja „a magyar olvasóhoz" intézett bevezetőjében, hogy a defétisták a háborús összeomlással távolról sem azt akarták elérni, „hogy nekik a romokból a marxi recipe szerint egy uj, kommunista világot teremtsenek meg", hanem, hogy „az ötezeréves faj végleges világuralmát alapozzák meg. A kommün nekik csak átmenet, csak eszköz a faji uralom megszerzésére." „Igazolják azt maguk a tények s a bekövetkezett események: a magyarországi kommün s az orosz bolsevizmus szinte szórólszóra való megvalósitása volt Sion vénei... programjának..." Sós Endre azonban szorosan tartja magát az eredeti szöveghez, mely a jegyzőkönyvekben áll, tehát a zsidók és a szabadkőmüvesek rágalmazását kiséri figyelemmel, igy emliti aztán fel a német Reichstag vizsgálóbizottságának jelentését, amely cáfolja azt a rágalmat, hogy az ellenséggel cimboráló szabadkőmüvesek és a németség romlására törő zsidók akadályozták meg a német győzelmet. Holott Cion bölcseinek régirt jegyzőkönyvei a szabadkőmüves veszedelem kihangsulyozásával ma anachroniz-

musként hatnak, ezt az antiszemiták már régóta felismerték és azért kommentálják azt a kornak megfelelően a kommunista veszedelem magyarázgatásával. Sós Endre idevonatkoztathatóan mindössze idézi a jegyzőkönyvek 38. §-át, amelyben ez áll: „Mi bizonyos tekintetben a munkások megszabaditóiként jelenünk meg, amennyiben felszólitjuk őket, hogy szocialistákból, anarchistákból és kommunistákból álló seregünk soraiba lépjenek." Továbbá a 92. §-t: „Szolgálatunkban minden nézet és irányzat emberei állanak: férfiak, akik ismét be akarnak vezetni egy királyi kormányt, népcsalók, (demagógok), szocialisták, kommunisták és mindenféle légvár-épitők (utópisták)..." A szerző azonban csupán a cionisták elleni vádakat igyekszik megcáfolni és azokat a vádakat ,amelyekkel a szabadkőmüveseket illetik. A zsidóság és a szabadkőmüvesség kapcsolataira vonatkozó adatokat, mint irja, a Magyar Zsidó Lexikonból vette, ám azt hisszük, bizvást vehette volna az egész mű jelentős részét is innen, tekintve, hogy Ción bölcseinek jegyzőkönyve cimszó teljes terjedelmében elmondja a hamisitványok egész történetét. Amivel Sós Endre a kérdést kibőviti, az a német antiszemita és horogkeresztes propaganda és agitáció ismertetése. Könyvének cime is erre utal, hiszen a Cion bölcseiről terjesztett képtelen rágalmakat a horogkereszt árnyékában kivánja bemutatni. Ludendorff, Hitler, Rosenberg, Strasser, Günther, Fritsh, Feder, Beck stb. gyűlölettől terhes szempontjai valóban sötéten fogják körül Cion bölcseit. Sós Endre egész halom irodalomra hivatkozik, amit tárgya megismeréséhez végig olvasott. Ez idézetekben gazdag müből szinte feltünően hiányzik egy utalás Gobineaura, aki 1848-ban lerakta annak a fajelméletnek az alapjait, amely ma oly szépen virágzik. Különösen, hogy Sós idézi Hitler egy kijelentését, mely szerint „Nincs más forradalom, csak faji, nincsen sem gazdasági, sem politikai, sem társadalmi forradalmak. Minden forradalom az alacsonyabb értékű rétegeknek az uralkodó, magasabbrendű faj ellen folytatott harcából származik és ha ez a magasabbrendű faj megfeledkezik a maga törvényeiről, akkor elvesziti a harcot." Sós többizben rámutat arra, hogy a Führer szellemi fegyvertára melyik alvezérétől származik, kár tehát, hogy itt nem hivatkozik Gobineaura, aki azt igyekezett kimutatni, hogy a forradalmat a germán eredetü fajnemesség ellen érzett fajgyülölet robbantotta ki az alacsonyrendű és keltaszármazású néprétegből; a forradalomban tehát nem a történelem kényszerűsége, hanem a faji antagonizmus érvényesült. Ezt az elméletet fejlesztette aztán tovább *L. Woltmann* és alkalmazta a zsidókra, csakhogy ösztönösnek és természetesnek ható faji ellentétekkel igazolhassa az antiszemitizmust.

Hibáztatnunk kell a szerzőnek hivatkozási módját arra az ujkeletű elméletre, amely szerint a német alacsonyabbrendűségi érzés idézi fel a németek zsidógyülöletét. Tekintettel arra, hogy ez az elmélet távolról sem olyan közismert, mint az árja faj felsőbbrendűségéről hirdetett szólamok és mert a laikus olvasó sehogysem tudja összeegyeztetni a nagyhangú felsőbbködést az alacsonyabbrendűségi érzéssel (Minderwertigkeitsgefühl), hasznos lett volna kifejteni a két fogalom egymással való összeférhetőségét. Egyben az árja felsőbbrendűségbe kicsúcsosodó hitleri elméletet is érdemes lett volna visszautalni eredeti szerzőjéhez, H. Chamberlainhez, aki minden eszközt jónak talált arra, hogy a zsidó fajt alacsonyabbrendűnek, az árja fajt pedig felsőbbrendűnek tüntesse fel.

Sós Endre munkájának szükségszerűsége semmiesetre sem abban rejlik, hogy a cioni bölcsek jegyzőkönyveinek terjesztése közvetlen veszélyt jelent a zsidóságra és igy kikerülhetetlenül szükséges a leleplezés felelevenitése. Ezek a leleplezések ma már nem hathatnak elementáris erővel.

E tisztességes szándékú irás azonban jó arra, hogy ujra alkalmat ad az antiszemitizmus kipellengérezésére, mert e bomladozó társadalom elfajuló erkölcsszemléletével szemben nem lehet elégszer rámutatni mindazokra a nemtelen és aljas támadásokra, amiket embercsoportok egymással szemben elkövetnek. *(Ujvári László)*

DRÁMABIRÁLAT TRANSZILVÁNIÁBAN. Kombattáns irodalmunkban bármilyen sokan irnak is hivatalból (mint ujságirók) és kedvtelésből (mint literátorok) drámabirálatot, a drámabiráló régi tipusa már hiányzik. Fölösleges is. A szó tiszta értelmében drámakulturánk sincs. Az egykori, ‚vonalalatti' igényes és tekintélyes drámabirálat (Alexander Bernát, Keszler „bácsi") bekerült a sajtó egy kommercializált rovatába s ott tengődik a fizetett szinházi pletyka és szinházi kommüniké társaságában, mindkettő csuf sztigmáival a testén. A drámabirálat az utódállambeli darab magyarságok irodalmában még ösztövérebb. Itt még a budapesti kirakat-szinpadi kultura folyamatossága is hiányzik. Már pedig a drámaértés a tanulmányon kivül a gyökeres szinpadi kultura közelségét is kivánja. Nem elég az izlés és a vonzódás, mint a többi müfajok esetében. A drámaértésnek sok a tárgyi s a szinpaddal összefüggő vonatkozása. A dráma a legracionálisabb müfaj s elemeiben a leginkább megragadható. Hogy valamely darabnak pl. van-e szerkezete s hogy halad-e ez, van-e konfliktusa, ki, micsoda a hőse vagy cselekménye, tárgya; általában, hogy valamely darabban mi **van** — ezt a drámaértő dráma-formai kulturája révén világosan látja, ugyanannyira, hogy ezek vonatkozásában nem is tévedhet. Értékelése — ami azután már szubjektiv — csak a dráma e tárgyi vonatkozáskörén épülhet. Ez a vonatkozáskör az, ami nincs kitéve sem az izlés, sem a világnézet szubjektivitásainak: minden értő számára az épp adott drámában ugyanaz. Egyik főérdekessége ez a dráma-formának, amelyben az iró mindig ellenőrizhető elemekkel dolgozik s a biráló feladata ezeket az ellenőrizhető elemeket helyesen felismerni s drámakulturája révén értékelni. A drámabirálat elhanyatlása főleg ezen a ponton mérhető le. Már a darabok tárgyiakban való helyes értése is ritka. Megint a mély pontjára érkezett, kiöregedett egy forma változata. A klasszikus dráma elemeit feloldotta a kommercializált szinpadüzem s drámairók és drámabirálók egyként elmerültek a hanyatló forma zürzavaraiba. Minő szomoru kép, s minő reménykedés, ahol mindakettő felfrissitésére vállalkoznak, mint pl. legutóbb Transzilvániában, ahol a cluji magyar szintársulat összefogott a Szépmives Céhhel, hogyha már önként nem jelentkeznek a pesti szinipari drámát meghaladó drámairók, ugy pályázattal sürgessék ki a jelentkezésüket. A pályázat nem kötött ki különösebb követelményeket. Csupán „irodalmilag értékes, szinpadi előadásra kiválóan alkalmas" darabokat kivánt. Akit még érdekel a dráma s ezzel együtt a drámabirálat, fellélegezhetett s minő örömmel, amikor megtudta, hogy a pályázat határidejére beküldött 83 darab közül a drámabiráló bizottság Jelentése ötöt, „kétségtelen irodalmi és drámai értékükön felül, megfelelő dramaturgiai és rendezői módositásokkal előadásra alkalmas, kiválóan szinpadi alkotásoknak" minősitette. Ilyen jó hir után kiváncsian vártuk a bemutatókat, hiszen minden drámabirálói Jelentés csupasz szöveg a jutalmazott és megdicsért darabok bemutatójáig. Jelen esetben a pályadij nyertes darab (**Tamási Áron:** Tündöklő Jeromos) bemutatója váratlan meglepetéssel szolgált. A darab irójának, rendezőjének minden igyekezete ellenére, ahogy az ilyesmit (kissé durván) mondani szokták — megbukott: a bemutatójára

leutazott budapesti szinházi ember (**Jób Dániel**) a darab pesti előadását csak gyökeres változtatás esetén helyezte kilátásba, a közönség és a kritika (enyhén szólva) problematizálva tünődött, a periferikus sajtó tiltakozott s a drámabirálók illetéktelenségéről és baráti elfogultságáról beszélt, mindenesetre — ekkor még — igen egyoldalúan, mert a Tündöklő Jeromos minden balsikerével csak a maga korántsem tündökletes mivoltára irányithatta a figyelmet s nem arra, hogy a birálók illetéktelenek vagy elfogultak, mert ha elbukott is, a többi pályamunka előtt még mindig állhatott az élen; ha megbukott is, ettől a pályázaton még lehetett a legjobb. A világ minden drámabiráló bizottsága csak a rendelkezésére álló darabok közt válogathat és sohasem tehet pl. arról, ha a sok rossz közt a kevésbé rossznak kell itélni a dijat. Az illetéktelenség és elfogultság kérdésének eldöntésére valamelyik megdicsért darab bemutatójára kellett még várni. Ez a döntés április elején (**Nagy István:** Özönviz előtt cimü darabjának bemutatójával) be is következett. S milyen erőteljesen! S korántsem azért, mert a csak dicséretre méltatott darab nyilvánvalóan beigazolta szinpadi életrevalóbbságát a nyertessel szemben, hanem mert a darab bemutatóját kisérő sajtósiker a drámabirálók egyikét (**Járosi Andor**) olyan megnyilatkozásra késztette (a **Pásztortűz** április 15-i számában, 152. és 153. o.), melynek pár kitétele egyenesen meglepő világitásba emeli dráma értését. Dráma értése — mint a következőkből kiderül — olyan problematikus, hogy felesleges még az érintése is annak, hogy a bemutatott két darab közül melyik érdemelte volna valóban a pálmát. Fölösleges: mert ha e két darab minősitésével ennyire tévedett, mennyinek a megitélésével tévedhetett még a fennmaradó 81 darab közül?! Hány darab értékét állapithatta meg tévesen, amikor az **Özönviz előtt** bemutatóját, jólehet „több mint egyszerü szinházi esemény"-nek minősiti a bemutatóról szóló birálatában (a **Pásztortűz** idézett számában), bár a Jelentésben még nem bizott a darab közönségsikerében, mégis váratlanul ilyen vallomásra kényszerül: „... A birálóbizottságnak most ezt a kritikát iró tagja kénytelen megállapitani, hogy e darabnak — akárcsak a Tamási darabjának, melyet azonban költői erejénél fogva magasabbra helyezett — többet előlegezett, mint amennyit a szinpadon nyujtani tudott". A vallomás Nagy István felé irányitott éle egyelőre ne foglalkoztassa az olvasót. Az első, hogy a Tamási-darab megitélésében a biráló mentegetőzik, amért **magasabbra helyezte.** Miért tartja szükségesnek ezt a megjegyzést most? A felelet nyilvánvaló. Mi azonban ne firtassuk. Minket a drámabirálói Jelentés dramaturgiai megbizhatósága aggaszt s főleg a biráló bizonytalansága, aki a Jelentés Jeromos-kiragyogtatása után, miután a darab megjárta a nyilvánosság fórumát, a sikeressel szemben mentegetőzni kénytelen s e mentegetőzésében a maga botladozását olyan megállapitással véli leplezni, amilyennel csak tájékozatlanokat tévesztnet meg. Azt mondja, s ezzel billenti helyre a Tamási-darab egyensulyát, (hogy ha már a

---

*) Félreértések elkerülése végett ide iktatjuk a Jelentés N. I.-ra vonatkozó szövegét teljes egészében: „Romániai kisebbségi polgár-sorstragédia. Kérlelhetetlen logikával ,sötéten reális meglátással, szinte hibátlan szerkezettel, véresen élő emberábrázolással, jó szinpadi érzékkel felépitett dráma. Menete nem teljesen zavartalan, de van egy mesterien megrajzolt, egyénien beállitott alakja, egy nyugalmazott vasutas, amilyent csak Gorkij vagy Csehov alkottak még. Szinszerűsége kétségtelen, ha nem is bizonyos a feltétlen közönségsikere, mert keserű, sötét a levegője, hangulata; humor semmi sincs benne. Vigasztalansága, kegyetlensége, mint egy Strindberg darabé".

fénykörökből leszállitotta a Jeromost, leszállitja a háttér világitásból a másikat is), hogy a Nagy István féle darabnak **szintén** „többet előlegezett, mint amennyit a szinpadon nyujtani tudott". Hogy ennek a megállapitásnak a természetéről meggyőződjünk, nézzük meg mit „előlegezett" N. I.-nak Járosi. Előlegezte talán a Jelentés ama megállapitását, hogy darabja „kérlelhetetlen logikával, sötéten reális meglátással, szinte hibátlan szerkezettel, véresen élő emberábrázolással, jó szinpadi érzékkel fölépitett dráma?" Ezt nem ‚előlegezhette', mert senkisem előlegezheti azt, ami már meg **van** valamiben. Hogy valamely darabnak milyen a szerkezete, az emberábrázolása, stb., ez nem ‚előlegezés', hanem megállapitás. Ugyancsak nem ‚előlegezés', amikor a Jelentés szerint a darab „szinszerűsége kétségtelen", — mert a szinszerűség is valami olyan, ami minden előlegezés nélkül vagy benne van a darabban és kiolvasható a szövegből, vagy sem. Akárhogy forgatjuk, nem ‚előlegezés' az sem, amit az előbbi megállapitás után tesz, hogy: „szinszerűsége kétségtelen, ha nem is bizonyos a feltétlen közönségsikere", mert ez utóbbi kitétele sem ‚előleg', hanem inkább **megvonás.** A Jelentés bizony nem „előlegezett" semmit.* Az a kilenc vagy tiz sor, ami a Jelentésben Nagy István darabjáról szembeszökő tömörséggel és határozottsággal esik, csak olyasmit tartalmaz, amit a birálók a darabban, mint **meglevőt** láttak. A birálók nem előlegeztek semmit, sőt a sok dicséret után épp problematikusnak itélték a darab közönség elé-valóságát („nem ... bizonyos a feltétlen közönségsikere", — amire viszont a feltétlen közönségsiker cáfolt rá). Ezt az „előlegezési" misztifikálást még érthetetlenebbé teszi a szinpadi beszámolónak az a megállapitása, hogy: „a darab a szinpadon életet nyert s életet nyertek tendenciái, de figurái is." „A darab . . . életet nyert" — s mégis „előlegben" van a birálónál! Hogyan lehetséges ez? Vagy hogy lehet az, hogy a Jelentés a darabot „romániai kisebbségi polgár-sorstragédiá"-nak mondja, a szinpadi birálatban pedig ugyanaz a biráló, aki a Jelentést is aláirta, széltében-hosszában azt bizonygatja, hogy a darab „nem kisebbségi". Vagy mit jelent az, hogy a Jelentés „véresen élő emberábrázolás"-ról beszél, a szinpadi birálat pedig lesujtóan odakonkludál, hogy „a szerző nem jellemekkel dolgozik, hanem külső eszközökkel", holott valamely „véresen élő emberábrázolás" csak ugy lehetséges, ha a szerző (jó és rossz) jellemekkel dolgozik. Vagy: miféle drámaértés az, mely ugy ért meg valamely drámát, hogy az egyik szereplőt (Szántó) „a család mentőangyalá"-nak nevezi, jólehet a darabban senki semmiféle értelemben se „mentőangyal". A darabban egy kétségbeesett szituációban levő embertől mindenki a pénzét követeli s megmentésül se' angyalként se' ördögként senki egy krajcárt sem hoz a megveszekedett helyzetbe. És igy tovább: ahány megállapitás a szinpadi birálatban, annyi ellentmondás a Jelentéssel, annyi meg nem értés a drámai tárgyban. Sőt: a szinpadi biráló maga bevallja: „A drámapályázati bizottság, melyet félrevezetett a Bucurestiben véglegesen eleső magyar család sorsa, elhullása, az ismeretlen szerző rejtett irányát nem látta világosan". Vagyis ha világosan látja, akkor minden, a Jelentésben kiemelt kvalitása ellenére a darabot elejti, mint ahogy a biráló most, hogy felismerte tényleg el is ejti s egyenesen rossz néven veszi sajtótól, közönségtől, hogy érdekelte!? — Drámabirálatunk természetéről ennyi azután épp elég. Még elfogult is. **(Gaál Gábor)**